

**Digitization of the scientific library of the
State Museum of Natural History of NAS**

Büsching, Antoni Fryderyk. Geografja krolestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, tudzież innych Prowincyi do nich należących. Przetłumaczona z niemieckiego J. Mci. Pana D. (...) / A. F. Büsching. – W Lipsku y w Dreźnie; a znayduie się w Warszawie: u Michała Grela, Kommissarza y Bibliopoli J. K. Mci, 1768. – 224 s., winiety w drzewor.

Download a copy of the book from the site:

<http://libsmnh.com.ua>

Permanent link to the book page:

http://libsmnh.com.ua/books/busching_antoni_fryderyk/geografja_krolestwa_polskiego/

Biblioteka Muzeum im. Dzieduszyckich
we Lwowie.

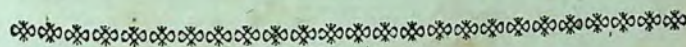
Sz. 14a. N° 8,9.

72. 1313-74

1384 **GEOGRAFIA**
Królestwa Polskiego
y
Wielkiego Xięstwa Litewskiego
tudzież
innych Prowincyi do nich należących.

Przetłumaczona z Niemieckiego

J. Mci. Pana D. Antoniego Fryderyka
Büschinga.

w Lipsku y w Dreźnie 1768.
a znayduie się w Warszawie, u Michała Grela,
Kommissarza y Bibliopoli J. K. Mci.

Introdukcyia.

§. I.

Naydawnieyszych mapp Krolestwa Polskiego niewspominaiąc, między nowszymi, Dahlberga w Puffendorffa Rebus gestis Caroli Gustavi, Vasseura, Homanna ad mentem Starovolsky 1739, Allarda, y de l'Isle dotąd naylepsze były, aż poki Tobiasz Meyer Mappam Geographicam regni Poloniae ex novissimis, quotquot sunt mappis specialibus compositam, & ad leges, Stereographicae projectionis reuocaram, R. 1750, u Sukcessorow Homannowych nie wydał: ktora bez wątpienia wszystkie inne celuie, chociaż nie wiele mieysc w sobie zawiera. W Polszcze samey obiecano wydać Zebranie osobnych mapp Polskich, albo Atlas Polski; ale to ieszcze do skutku nieprzyszło. Wydał takż Meyer, u tychże Sukcessorow Homannowych 1749 barzo dobrą mapę W.X. Litewskiego z abrysu X. Piotra Niepreckiego. Soc. Jesu.

A

§. 2.

§. 2. Rzecz to ieszcze niejest pewna, że całe Krolestwo y Narod, Jmie swoje bierze, od Słowa Pole: ktore (podług niektórych zdania) ma znaczyć Równinę albo Krainę całą, wielkie równiny mającą Wielkie te Państwo, (kraie do niego należące zaiedno biorąc,) ku Połnocy y wschodowi graniczy z Państwem Moskiewskim y Krolewstwem Pruskim; ku Południowi z Państwem Tureckim, Siedmiogrodzką Ziemią, y Węgrami; ku Zachodowi z Państwem niemieckim: Ku Połnocy y Zachodowi Morze Bałtyckie takoić podlewa. Podług tych granic, wielkość całego Krolestwa, na 13400 Geograficznych mil kwadratowych wynosić może.

§. 3. Powietrze nieco iest zimne, ale zdrowe. Kray wszędzie prawie równy, y mało ma gor. Na wierzchach gor Karpatkich, ktore Polskę od Węgier dzielą, bardzo iest zimno. Często śnieg w pośrodku lata pada, a na niektórych miejscach nigdy nietopnieie. Biełsciadzkie Gory kontinuuacją są Karpatkich: Najznaczniejszy zaś są następujące: Babia gora, Pilsko dzieśięć mil od Krakowa, Pasierbiec w Województwie Krakowskim, Wawel, Kamienista gora pod Krakowem, Łysa Gora

Gora w Województwie Sandomirskim, y Chelm w Bieradzkim Kray ten obfituje w żyźne pola, y ztąd wielki ma dostatek zboża; iako też corocznie koło 4000 Statkow, ktore z więkšzey części zbożem są ładowne, na Wiśle do Gdańska płynie. Na Podolu, Wołyniu, Ukrainie, y Rusi, rodzi się barzo wiele zboża, bez wielkiej uprawy y gnoienia. W Wielkiej y Małej Polſzcze więcey trzeba łożyć pracy na uprawę roli; lecz za to też nieſchodzi na obfitych żniwach. Litwa równa z Podolem; a na Zmuydzi, oprócz zboża, wiele rośnie lnu, y konopi. Polſkie Prusy takż są barzo urodzayne. Paſtwiska miejscami wyborne. Na Podolu trawa tak iest wyſoka, że czasem rogów, wołów w niey paſących się widzieć niemożna. Urodzay kraiu, y dostatek żywności, ztąd można poznać, że od 1701. aż do 1718. rozmaite woyska uſtawicznie w Polſzcze byli, a przecie nigdy na żywności nieſchodziło. Iednakowoż Podroźni barzo często w Goſcińcach wieyſkich nic doſtać nie mogą, ale wſzytko, czego potrzebuja, w Miastach ſkupiwſzy z sobą wozić muſzą, czego przyczyną iest zła płaca podroźnych Kraiowych; zkład pochodzi, że Goſpodarze takich Goſcińców, nioco się nieſtaraia, obawiając się ſtraty wſzytkiego.

Pod Gdańskiem y Malborgiem znajduje się darnie do palenia, (Torfy) ale ubodzy tylko Ludzie ich zażywają. Kreta znachodzi się na wielu miejscach: Inszych zaś Ziemi Malarskich, jako to piękney glinki żoltey, Bramrotu, światley y ciemney Okry, wielki jest dostatek. Na marmurze y alabastrze nieschodzi. Belemnity, Agaty, Kalcedony, Krwawniki, Oniksy, Opale, Jaspisy, piękne Kryształy, gorne, Ametysty, Granaty, Topały, Szafiry znajdują się; a na gorach Karpackich Rubiny: Tamże, jako też niedaleko miasta Baligrodu, y w okolicy wioski Sufzczan w Wojewodztwie Kjiowskim, Dyamenty, które Czeskim wyrownają. Jest też sztol kamienné y Talk. Itaun y Salerra w wielkiey liczbie się preparuje, y do Gdańska połyła: Znajduje się też nieco Koperwasu, Naphty, y Asfaltu: Bursztynu zaś na różnych miejscach w Ziemi, więcey iednak w Morzu. Ziemia czarna która miasto węgla do palenia służy, jest wprowadzie podle Tenczyna, y pod miastem Dobrzynem nad Wisłą, ale iey nikt niepotrzebuie. W Wojewodztwie Krakowskim nieprzebrane są Zupy Solne, z których sol na kształt wielkich kamieni wyrąbywana bywa. Dwoiaka jest Sol, zwłaszcza czarniawo-szara, a nieprzezroczysta,

roczysta, y biała, a przezroczysta, którą Kryształową Solą nazywają. Przy opisanu miast Wieliczki y Bochni, obszernie o tym mówić będę. Na Rusi, niedaleko Lwowa, y w Haliczu są Zródła solne, z których wod, sol warzona bywa. Te, częścią do szlachty, częścią do Krolewskich Dobr Samborza, należą.

Antymonium albo Spiszgłas znajduje się w gorach karpackich, ale go niezużywają; Ile zaś w Polsce potrzebują, z Węgier przywożą. Żywego Srebra jest dostatek, które z gory Zimna woda nazwaney 6. mil od Krakowa; tudzież z gory, podle miasteczka Bialigrodu w Wojewodztwie Ruskim, leżących, pewnymi czasami w Roku, samo przez się z Ziemi wypływa; Pod Tuftanem na Rusi bywa kopane; y znajduje się ieszcze w Babiey gorze za Krakowem. Galmeyu kamienia jest dostatek; Mosiądz takż robią, do którego miedz z Węgier sprowadzają. Żelaza jest moc wielka. Najślawniejszy y najlepszy gory kruszcowe, w których ustawicznie robią, znajdują się w konskich dobrach Małachowskiego, tak podle miasta tegoż Imienia, jako też podle Stomborgowa, niedaleko Odrowąsu, gdzie nie tylko wiele jest kuźni Żelaznych, y dwie wielkie

kuty, ale też wiele Rzemieśników, jako to Słofarzow, Mieczników, Pufzkarzow, &c. W Koniskich piękne Pistolety y Fuzye robią. Koło Stalu niewiele pracują Cyny jest mało, ale ołowiu wiele, tak pod Olkuszem, jako też na innych wielo-
miejskach, osobliwie niedaleko Kielcow, przy gorze Rabsztyn, pod miasteczkiem Lagow, w gorach karpatskich &c. Ni-
podolu znajduje się na polach wiele oło-
wianego kruszcu, który chłopi topią, y
Panom swoim, za cenę naznaczoną, od-
dają. Ołów Polski jest jednak Kruźszy jak
Niemiecki. Gleyty Wiele robią y do
Gdańska posyłają. Miedziane gory teraz
wcale zaniedbane. Złoto y Srebro jest
wprawdzie, ale niedbalstwo Obywatelow,
niedostatek Ludzi dobrze się znających
na kruszczach, y takich Osob, którzyby
kosztow, do założenia y utrzymania gor-
kruszcowych, dodawali, jako też przy-
czynę niektóre Polityczne, niepozwalają
ich używania. Dla tego też piękne gory
Srebrne Krolewskie w Olkusz ustały.
Znajdują się wszystkie prawie rodzaje
Kamieni, naywięcej jednak w Xiążęcych
Dobrach Radziwiłowskich, w okolicach
wsi Nalibohow y Piafeczny. Drzewo w
kamień obrocone na wielu miejscach wi-
dzieć można, osobliwie w Chełmskim,
pod

pod Gdańskiem w Biskupiey gorze, pod
Tomaszowem, y Szczecbrzeszynem na
Czerwoney Rusi: Obywatele ogień nim
krzeszą. Niedaleko Lwowa jest las, naz-
wany kamienny, gdzie wiele barzo kor-
zeni, y pniow w kamień się obrocilo.
Wykopywają czasem z Ziemi, wielkie
kości y rogi; Znajdują też wiele Rzym-
skich monet Srebrnych, których liczba
niemała w tym wieku na Wołyniu się po-
kazała.

Zioła wszystkie w Polsce znaleźć
można, oprócz tych, które gruntu barzo
gorącego potrzebują. Polska Manna,
ktorey mocno zażywają rośliny w ziele-
pewnym, y ma kształt prosy. Ludzie
wiele y zbierają, na łąkach y błotnistych
miejscach od 20. Czerwca, aż do końca
Lipca. Polskie Kermesowe jagody z ziela
Czerwca, muszą być w Czerwcu zbie-
rane, kiedy jeszcze nie są wcale dojrzałe;
Ponieważ w Lipcu pokazują się w nich
robaczki, które po sobie zostawiają pę-
cherzyki, z których żadna tinctura, ani
do farb, ani do lekarstwa, robiona być
nie może. Wielka ich moc rośnie na
Ukrainie, pod Warszawą y Krakowem,
y wiele ich przed tym do Genuy y Flo-
rencyi wywożono, ale teraz już o nie
więcej

więcey się niestarają. Winna macica na różnych miejscach dość dobrze się udaje, ale obywatele nie barzo się starają o uprawę wina. Jest także w tym kraju wiele Jedliny, Choiny, Buku, y Dębów: Mirodu y wołku dostatek.

Pożytek z obory jest znaczny. Polskie woły, których przed tym corocznie 80 albo 90000 sztuk wypędzano, dość są sławne. Koni, mocnych, pięknych, y lekkich, dostatek wielki. Jest też wiele Owiec y Koz; Jako y różney Zwierzyny. W Polfcze nie tylko takie dzikie Zwierzęta się znaydują, które y w inszych są Okolicach, ale też takowe, albo wcale nigdy nych stronach rzadko, albo wcale nigdy widzieć nie można. Dzikich Swiń wielkie jest mnostwo. Losi w Polfcze, Litwie, Prusiech, Kurlandyi, wielką moc widzieć można: Mięso ich jest dobre y smakowite, skur zaś dla Żołnierzy zażywają. Zwierze te, tak wielkie jest, iak nayroślejszy Kon, ma Sierść, Nogi y Kopyta, Jelenim podobne, głowę niby koniską iednakowoż z Rogami, Uszy zaś Ośle; może barzo prędko biegać y pływać. Polne Barany za Bracławem w Puszczech widzieć się daia, ieden Rog tylko mające. Zubr Wołowi jest podobny, ale grubszy: w Litwie się chowa.

chowa. Rosomak, który ma głowę niby kocią, Ciało y ogon Lisiemu podobny, wielkości Psa dużego, przebywa w Puszcach między Litwą y Moskwą. Wilk wiele szkody czyni. Kozy Skalne są na Karpackich Gorach; a Suhak Zwierze dzikiej Kozie podobne, na Podolu. Przez Niedzwiedzie Polacy zarabiają Pieniądze, każąc im w Cudzych krajach tańcować. Tur widziany bywa w Mazowszu, ale teraz barzo rzadko. Lisy, Ostrowidzie, Wiewiorki, Kuny, Zaiące, Bobry, Wydry, w wielkiej liczbie się znaydują. Sarny często od Wilkow bywają iedzione. Dzikie Konie są na Ukrainie. Jelenie, Daniele y Zbiki, rzadko się widzą. Dzikiego y Domowego Ptaśta wyliczyć niepodobna.

Znaydują się w Polfcze różne dziwne Wody, iako to: które się same z siebie zapalają, na których Smoła pływa, które Zelazo w Miedź obracają y które kamienią: Wody solne, y inne osobliwsze Zrzodła. W wojewodztwie Ruskim, we Wsiach Kopiec, Jasien, y Stobnik, niedaleko Miasta Drohobycza, Jamy bywają kopane, y Wodą która z pewney Ziemi kroplami wypływa, a Kipiączka się zowie, napelnione; Kiedy tę Wodę długo mieszają

fzaią, tedy się Smoła oddziela, którą Obywatele Wozy smarują. Wiele Zrzodeł innych wod, mają w sobie Koperwa, Wapno, Saletrę a obożliwie Siarkę. Lecz Obywatele wżyskiego tego nieużywają.

W wielkiej Polfcze jest wiele Jezior, między którymi insze barzo są rybne. Nayprzednieysze ze wżyskich jest Gopło, w Wojewodztwie Brzeskim Kuźwskim, które 5 mil ma w dłuż, a poł mile w szerz. W inszych Prowincyach jest wiele wielkich Stawow. Między Rzekami następujące 8. Uwagi są naygodnieysze:

- 1) Dzwina zaczyna się na Rusi, idzie przez Litwę y do Morza Bałtyckiego wpada.
- 2) Niemen początek swoy bierze w Wojewodztwie Nowogrodzkim, a płynie przez Litwę y Prusy do Kurlandzkiego Haffu.
- 3) Wisła, poczyną się w Szląsku w Xięstwie Teszen, na początku Gor Karpatkich, idzie przez Polskę a pod Gdańskiem w Morze Bałtyckie; Drugimi zaś dwoma Odnogami Nogat y Stara Wisła nazwanymi, do Frisz-Haffu wpada, W Polfcze y Pruszech wiele innych Rzek z nią się łączy.

łączy. Szeroka ona jest wprawdzie, ale coraz mniejsza.

- 4) Warta, która w Wojewodztwie Krakowskim początek swoy bierze, y za Kystrynem z Odrą się łączy.
- 5) Dniestr, wynika z iednego Jeziora, niedaleko Gor Karpatkich, płynie między Polską y Mołdawą do Morza Czarnego.
- 6) Bug, zaczyna się na Wołyniu, y złączywszy się z Narwą w Wisłę wpada.
- 7) Dnieper wynika z Budzińskich Gor na Rusi, a wpada w Czarne Morze, upłynawszy 40. dni drogi, albo 200 Mil.
- 8) Przypeć na Czerwoney Rusi w Wojewodztwie Chełmińskim pod Włodawą z Jeziora pewnego początek swoy bierze y wpada do Dniepra.

§. 4. Polska wielką Moc miał liczyć, ale które pospolicie barzo złe są zabudowane. O liczbie Obywatelów Polskiej y Litwy nic pewnego powiedzieć niemogę, ponieważ mi schodzi na dostateczney tego wiadomości. Iednakowoż naypodobnieysze do Wiary widzi się mi być Zdanie Pierwszego Konfiliarza Konfistorza Berlińskiego Im. X. Süßmilcha, który ten

ten Kray na 12. milionow Ludzi szacuje
Miedzy tymi jest barzo wiele Niemcow,
a wiecey ieszcze Zydow: Tych ostatnich
jest kilka milionow Dusz; Y to jest rzecz
uwagi godna, że oni naywiecey Gościń-
cow trzymają, osobliwie w Małej Polscze
y Wielkim Xięstwie Litewskim. Pogo-
wne, ktore oni corok płacą wynosi w
Polscze na 220000, a w Litwie na
120000 Złotych Polskich Polacy, jako
Obywatele Krolestwa, częścią są Szlachta,
częścią Mieszczenie, częścią Chłopi, ktorzy,
zawsze prawie, Niewolnikami są Szlachty
Panow swoich. Szlachta jest barzo liczna,
ale z więkzey części uboga. Nayprzed-
nieysze Familie mocno są bogate, y wiele
ubogich szlachty w Służbę swoią przy-
mują, ktorzy za Chłopców, Sługi, Po-
dstarościch, Podskarbach, Marszałkow, y
pod inszymi Imionami służą. Polacy
barzo się starają o Tytuły, do ktorych,
y na Dzieci spadających, okazują podają,
Urzędy Ziemskie, w z naczney liczbie w
każdym Wojewodztwie y Powiecie. O-
gołem mówiąc Szlachta Polska, ma wiele y
wielkie Przywileie y Prerogatywy: y za-
wołana Wolność Polska Szlachcie tylko
jest przyzwoita. Oni mają w Mocyswoiey
Żywot y Śmierć Chłopow własnych,
ktorzy dla tego w wielkim uboŹstwie,
y

y nikczemney żyją niewoli. Każdy z
nich jest iednowładnym Panem nad Do-
brami swoimi, na ktore Krol żadnych
niemoże wkładać podatkow, y ktore od
Leży Żołnierskich są wolne. Jesli się
zdarzy, że Cudzoziemiec umrze w Do-
brach iakiego Szlachcica, a żadnego niezo-
stawi Sukcesora, tedy wszystkie iego
Rzeczy spadają na Pana owych Dobr. Lecz,
kiedy Szlachcic iaki bez Dziedzica umiera,
tedy Krol niemoże Dobr iego puścić komu
innemu, poty, aż poki należący iego z
osmego Pokolenia będą żyli. Kiedy
szlachcic umierając, żadnego po sobie nie-
zostawia Sukcesora, ani należącego,
na ten czas Krol może iego Dobra, nie
dla siebie wprowadzić zatrzymać, ale ie-
innemu iakiemu, dobrze zaśluzonemu
Szlachcicowi puścić. Domy Szlacheckie
ucieczką są dla tych, ktorzy iakąkolwiek
popelnili Zbrodnię, ponieważ lubo się go-
dzi ich arestować; Jednakowoż nikogo
z tamtąd gwałtem brać nie można. Sędzio-
wie Mieyscy takoz, nie mogą Dobr y Pod-
danych Szlacheckich arestować. Szlachta,
y Poddani ich nieplacą żadnego cła, od
Bydła, Zboża y t. d. ktore oni na Przedz
przywożą. Każdy z nich ma Wolność w
Dobrach swoich Zupy Solne, oraz Kru-
zcowe Gory otwierać. Żadna Zwie-
rzchność,

rzchność, ba Krol sam, niemoże żadnego Szlachcica, bez Przypozwu y przekonania do więzienia wśladzić: Chyba żeby był złodzieiem takim, ktoregoby inși złodziei trzy razy wydali, albo żeby nad inșą ręką Zbrodnią był zchwytańy, albo też żeby Rękoy mie śtawić niemogł, lub niechciał Duchowne y Swieckie Urzędy posiadać; Szlachta tylko ma Prawo: Jako też im iedynie wolno, Dobra Ziemske w Dziedzicznej trzymać Possefssyi. Iednakowoż Mieszczanie Miast Torunia, Krakowa, Wilna, Lwowa, y Lublina, mają ten Przywilej, że mogą mieć swoje Dobra. Každy Szlachcic bez rożnicy ma Prawo Budowania Domow y Kamienic w Miastach, ale na ten czas musi się poddać Prawom Mieyskim: Kiedy zaś ktory Mieyskie chwyci się Profesfii, tedy wfzyſkie swoje Prawa Szlacheckie traci. Každy z nich ma Prawo obierania Krola ſpolnie z drugimi: ba, co więkſza, každy ma Prawo do Tronu, byleby tylko od Społ-Braci ſwoich, przez wolne Głosy do niego był wynieſiony. Szlacheckie Dobra mają Zup wfzelkich. Do tych, y tym podobnych wielkich Przywileiow, Stan Szlachecki przyſzedł, częſcią przez ſzczodrobliwość ſwoich Krolow, częſcią też przez Zwyczaj.

Zwyczaj. Szlachcic Starożytny ma wielkie prerogatywy nad ſwieżo-nobilitowanym. Sprawy Szlacheckie tak prywatne iako też cywilne, częſcią w Grodach, Trybunałach &c. decydują się. Kiedy zaś Szlachcic, ma Sprawę z Dobrami Krolewskimi, ta bywa ſądzona od Komiffyi na to wyznaczoney.

§. 5. Język Polſki, ieſt Dyalektem Języka Słowiańskiego. Język Niemiecki w Polſzcze w wielkim ieſt używaniu; Jako też Narod Niemiecki wielce się Polakom zaſłużył: On albowiem im pokazał drogę guſtu dobrego w Naukach, Rzemioſłach, y Handlu, wiele Miast pobudował, y do wielkiey ie doſkonałości przyprowadził. Kazimierz Wielki o to się barzo ſtarał, aby wielu Niemcow, pod nadzieją znacznych Pozytkow, do Kraiu ſprowadził; uſtąpił im nayżyźnieyſzych Mieyſc, y pozwolił własnych ich Praw używania. Łaciński Język nawet miedzy Poſpolſtwem ieſt we zwyczaju; Ale Polacy barzo mało się ſtaraia o dobry Akcent, y czyſtość tego Języka.

§. 6. Co się Religii tycze w Konſtytucyach na Seymie Pacificationis 1736. ułożonych, na nowo utwierdzono, że żaden niemoże być obranym Krolew Polſkim, ktoryby nie był

niebył wiary Rzymskiej Katolickiej. C
 się też y o Krolowej rozumieć mu
 Krol Polski dla osobliwszego zaszczytu O
 thodoxus albo Prawowiernym się nazywa
 Wtedy też pierwszy raz Religia Rzym
 Katolicka, za panującą y iedynie tylko Pra
 wowierną uznana była. W Polscze są 2
 Arcy-Biskupstwa Rzymskie Katolickie, 11
 Biskupstw, 246 publicznych Kolegiow,
 30 Opactw, 581 Męskich, 117 Panieńskich
 Klasztorow. Prowincya Polska XX. Je
 zuitow złożona jest z 26 Kolegiow, ie
 dnego Domu Profesow, y iednego No
 wicyatu, 11 Rezydencyi, y 36 Miszy, do
 czego wszystkiego 1144 Osob należy. Li
 tewska Prowincya zaś, złożona jest z 21
 Kolegium, zawierając przytym Akademią
 Wileńską 2 Domow Profesow, y 3 Nowi
 cyatow, 8 Rezydencyi y 61 Miszy, ogó
 łem z 1086 Osob. Dobra y Dochody
 Duchowieństwa Katolickiego są barzo
 wielkie; ponieważ one prawie $\frac{2}{3}$ Dobr
 wszystkich w Polscze wynoszą, rachując te
 do tego, na ktore oni pieniędzy pożyczli,
 y w Zastawie trzymaia. Takim sposobem
 krol ze wszystkimi Swieckimi Stanami, wię
 cey nieposiadaia, iak tylko trzecią część
 Dobr w Państwie się znaydujących. Sa
 ma Dzieścina, którą Duchowieństwo od
 biera, odciągnawszy wszystkie wydatki,
 piątą

piątą część Dochodow wszystkich Dobr
 Państwa całego, wynosi. A oprócz te
 go, ma ieszcze inne swoje niezliczone
 pożyczki. W zwyż pomienionych Kon
 stytucyach 1736. obiecanoć wprawdzie
 Disidentom (pod którym Imieniem teraz,
 rozumieią się Ewangelicy obojga wyzna
 nia y Grecy) podług dawniejszych Con
 federacyi pozwierzchny pokoy, ale
 w rzeczy samey, iedynie tylko podług
 R. 1717, y podczas bezkrolewia, po
 Smierci Augusta II. ułożonych Konstytu
 cyi, postanowiono, że, niebędą mogli iuż
 więcej, iak przedtym Urzędow y Go
 dności Publicznych posiadać, ani wolne
 go mieć Exercitium Religionis; iedynie
 im tylko waruiąc, bezpieczeństwa ich
 Dobr, Substancyi y Osob; tudzież, że
 ci wszyscy miedzy Disidentami, ktorzy
 z Szlacheckich pochodzą Familii, tym
 zaszczytem zawcze się będą mogli chlubić.
 Zkąd pochodzi, że oni wszyscy mocno
 zewsząd bywaią uciskani. Niektorzy Gre
 cy złączyli się z Kościołem Rzymskim
 Katolickim, a nazywaią się Unici, drudzy
 zaś trwaią, w swoiey dawniejszey wierze,
 y zowią się Disunici. Do tamtych nale
 żą tytularny Arcy-Biskup Kijowski, y Me
 tropolita całej Rusi, ktory z inszych Pro
 bostw y Biskupstw swoje ma dochody,
 B Biskup

Biskup Włodzimierski, Biskup Luch-
Arcy-Biskup Potocki, Arcy-Biskup Smo-
lenski, Biskup Lwowski, Przemyśl-
Chełmski, y Pinski, 15 Opatow, 11
Klasztorow męskich Zakonu S. Bazylego
y 2. Klasztory Panienskie. Ci zawsze by-
wają obierani z Zakonu S. Bazylego
Jako też im nadane są rżone Przywileje
przyłączeniu się ich z Kościołem Rzym-
skim Katolickim. Jest też we Lwowie ie-
den z Kościołem Katolickim, łączony
Arcy-Biskup Ormiański; a w Polasz-
znayduie się 16 Parafii Ormiańskich. Arie-
now (tak tu nazywają Socynianow) Kwa-
krow, Mennonitow y Anabaptistow nie
cierpią. Protestanci starali się po kilka ra-
zy utrzymać wolność w Religii, podług
wspomnionych już Konstytucyi; ku któ-
remu celowi y zagraniczne Potencya
swoje wnosili Instancye, ale przecie Pro-
testanci bez żadnego skutku, iedynie obie-
tnicami musieli się kontentować. Kościo-
łow wiele im poodbierano y zburzono;
Co się też ieszcze y teraz czasem trafia
Teraz mają ieszcze w Wielkiej Polasz-
Lutheranie 87, a Ewangelicy 10 koscio-
łow; w Małej Polasz- Lutheranie 4
a Ewangelicy 7; w Wielkim Xięstwie Li-
teńskim Lutheranie 5, a Ewangelicy 30
Kościółow; a tak Lutheranie ogółem 96;
Ewan-

Ewangelicy zaś 47 Kościółow. Luterskie
Presbyterium złożone jest z Ewange-
lickiey Szlachty, albo Starzzych Zgro-
madzenia, y z Księży. Swieccy Patro-
nowie Kościółow, powołują Nauczy-
cielow, Ministerium zaś, mieysca tego,
na którym jest Seniorstwo Generalne,
examinuie ich y ordynuie. Nayprzed-
nieysza Duchowna Osoba przedtym Su-
perintendentem się nazywała, teraz zaś
Seniorem Generalnym. Przy obieraniu
iego, przyduie Senior Generalny Swie-
cki, który jest zawsze z Stanu Szłache-
ckiego; a przytym, podług prawa, mu-
sieliby też bydź przytomni wszyscy Se-
niorowie Powiatowi: Ci też własnie są
Candidatami do Seniorstwa Generalnego;
Ale do tego pospolicie obierani bywają
takowi, którzy na nayspółobnieyszych
są mieyscach, iako to: w Lefznie, w
Wschowie, Zdunach &c. Ewangelicy
mają takż Seniora Generalnego, y po-
spolicie 3 Duchownych Seniorow.

§. 7. Zaraz po wprowadzeniu wiary
Chrześcianskiej w Polskę, Obywatele
wzieli gust nieiakis do Nauk y Umieję-
tności, który w nich wzbudziło Ducho-
wienstwo zagraniczne, barzo często tu
przyjeżdżające. Za czasow Bolesława

Chrobrego zaczęto w Kraśmowstwie ćwiczyć. Od Zygmunta I. aż do Władysława IV. umiejętności naybarzniej w Polsce kwitnęły; potym nieco były niedbane, teraz zaś znowu gorębczo poczynają. Teraz się starają o czystość Łacińskiego y Polskiego Języka, wprowadzają nowszą Filozofię, uczą Matematyki, y Fizyki, usiłują poprawić Dzieła Oczyste, a starożytnych dobrych Autorów znajomość y do używania sposobność sprawić, do czego, przednia Żaluskiego Biblioteka w Warszawie znaczną jest pomocą. Zaczynają też teraz uczyć Greckiego Języka, y barziej się starają utrzymywać Korrespondencyą z Uczonymi za Granicą. Polska liczy teraz między swoich uczonych Ludzi, wielu Xiążąt, Hrabiów, y innych Osob znaczniejszych. Czego się nauczyć można, z Jana Dan. Janickiego, Dykcynarza teraz żyjącego uczonych Polskich; Oraz ztąd ich imiona y zasługi poznać. Ze w Polsce tak wiele niedruku iak w inszych Kraiach, pochodzi to z niedostatku takowych Osob, któreby na Nakład kosztów nie żalowały, zchodzą przytym na szczodrośliwych Dobrodzieiach, y dobrze ułożonych Drukarniach.

§. 8.

§. 8. W Polsce nie ma żadnych Manufaktur y Fabrik *) ale wszystkie surowe towary z Kraiu wywożone bywają. Intolerancya w wierze, barzo, jest szkodliwa w rzemiosłach; Dla czego też kraj ten ubożenie codziennie, chociaż z przyrodzenia barzo, jest dobry. Handel Polski bliski jest zupełnego upadku. Wywożą wprawdzie Polacy różne zboża, Len, Kopie, Siemie, Chmiel, Miod, Wosk, Łój, Skory wołowe, Juchty, Smół, Popioły, Drzewa Masztowe, Tarcice, drzewo do budowania, Woły, Konie, y inne Producta Kraiowe: Lecz, w zaie przywożą do Kraiu, wiele Wina, Korzeni, Sukien, jedwabnych y innych bogatych materyi, przedniego płotna, Pereli, Kleynotow, Srebra, Miedzi, Mosiądzu, Stalu, Futra, y intzych towarow.

§. 9. Wszyscy Dzieciopisowie Polscy upewniają że Narod ten, który teraz w tym Kraiu mieszka, nie był tam z początku, ale

B 3.

*) Co teraz wcale odmieniono, ponieważ za sławnego Panowania terażniejszego Najjaśniejszego Krola I. M. niektóre Manufaktury i Fabriki w Kraiu są ułożone. Także i Intolerancya teraz przestawa. Ten §. iako też i inną daley przydzie barzo odmienić.

ale że z infzych stron tu przyſzedli
Wielu ich w tym ſię też zgadza, że on z
Sarmacyi wyſzedłszy, nad Wiſłą oſiadł;
Sarmacya zaś była barzo obſzerna, y wiele
Narodow w niey mieſzkało: Z których
tedy Strony Sarmacyi dawnieysy Polacy
wyſzli? Naylepiey tego z Imienia Polacy
dowieść można. Miedzy Sarmackimi Na-
rodami wzmianka ſię dzieie Lazow, Na-
rodu tak nazwanego, który Procopius y
Agatias barzo obſzernie opifuie, y który
nad morzem Czarnym w dawnym Col-
chis mieſzkał. Od niego, podług rozu-
mienia Im. P. Lengnicha pochodzą y na-
zywają ſię Polacy, to ieſt, Potomſtwo
Lazow. Zdaie ſię takōż, że imie Lazow
odmienilo ſię w Lecha, o którym zmy-
ſlonym Krolu mowią, że on Polakow w
Cudze zaprowadził kraie. Ci tedy La-
zowie, którzy ſię z ſwoimi Sąsiadami
Czechami, a może też ieſzcze y z innymi
Sarmatami złączyli, w ſzoſtym wieku,
przez Dnieper, Dnieſter y Dunay do Pa-
nonii wkroczyli; a daley z tamtąd po-
ſzedłszy, Czechowie nad Elbą, gdzie te-
raz Czechy leżą, Lazowie zaś nad Wartą
w teraznieyſzey Wielkiey Polſzcze
oſiedli; Co wſzyſtko, że ſię przed rokiem
550 po Narodzeniu Chryſtuſowym działo,
rzeczą do wiary ieſt podobną. Lazowie
y

y Czechowie, z innymi Sarmatami tak
barzo ſię zmieſzali, że nawet ich Imienia
niebyło ſlychać, z tey przyczyny że
wſzyſcy bez roznicy Słowakami ſię nazy-
wali, które Imie wſzoſtym wieku ſię po-
czelo y we zwyczaj weſzło. Potym
uczyniono rozność miedzy Narodami Sło-
wianſkimi, y każdemu z nich oſobne dano
Nazwiſko. Miedzy tymi ſą Licykawſcy
Słowacy, o ktoyh Korwey, Dzieiopis
dzieſiątego wieku wzmiankę czyni, y
przez ktrych, (co ieſt naypodobnieyſza
do wiary) Lazowie muſzą bydź rozumieni.
Ich Krol Miſka, ieſt Polſki Mieſzko, który
u nowych Dzieiopisow Mieczysławem ſię
zowie, y pierwſzym tego Imienia będąc,
nad Ludem ſwoim panował. Te ſą,
podług zdania P. Lengnicha, przodkowie
Polſcy. O czym na końcu Jego Dzieiow
Polſkich obſzerniey czytać można. Wſzyſt-
ko, to, co ſię o Lechu, iako Autorze
Narodu y Kroleſtwa Polſkiego, y o Jego
Potomſtwie aż do Piaſta, piſze, rzeczą
ieſt zawikłąą, baieczną, y fałszywą.
Piaſt, który około roku 840. z Rolnika,
Krolem całego Narodu miał zoſtać, dla
tego naybarziesy uwagi ieſt godny, że Jego
Potomſtwo przez wiele wiekow, w Pol-
ſzcze y w Szląſku kwitnelo, y, ponieważ
aż do dzisieyſzego dnia ieſzcze, wſzyſcy
Na-

Narodowi Krolowie, albo też Narodowi
Kandidaci do Korony, Piaſtami ſię nazy-
waią. Mieczyſław I. czwarty od Piaſta, i
iego Prawnik, miał Panowanie ſwoje za-
cząć 964. On nie tylko ſam wiare Chre-
ſcianſką przyjął, ale też y lud ſwoy do
tego namowił. Jego Syn y Naſtępca Bo-
leſław I. wziął godność Krolewſką, którego
tytułu Jego Naſtępcy Mieczyſław II. Ka-
mierz I. y Boleſław II. takż używali; a
oſtatnim iednak miał uſtać, y niepierwej
aż od Przemyſława, ku koncowi 13tego
wieku, znowu miał bydź przywrocony.
Boleſław III. ieden z naydzielnieyſzych
Krolow, 1138. podzielił cały Kray, mie-
młodſzego od tego wyłączywſzy. Ten
podział przyczyną był wielu niesnasek y
niepokoiu. Wzwyż wspomniony Prze-
myſław, Xiążę Wielko-Polski, wziął zno-
wu na ſię Godność Krolewſką 1295.
Władyſław Łokietek 1309. całą Polską pod
ſwoją odebrał Poſſeſsya, ktora też od
tego czaſu, pod iednym zawſze zoſtawa-
ła Krolewem. Jego Syn, iedynak, Kazimierz
Wielki, Czerwoną Ruś, zawoiował, y
Polską ią uczynił Prowincyją nadał Zydom
wielkie Przywileie, a 1370. Linią Piaſtow
zakonczył. On w Polſzcze poſtawiał
Prawa, Sądy, Porządek; on naywięcey
miał,

miał, Zamkow y innych budynkow po-
wyſtawiał. Po nim naſtąpił Węgierſki
Krol Ludwig; a po iego Śmierci, druga
Corka iego Jadwiga 1384. panowanie
obięła; O nią ſię mocno ſtarał Jagieło,
Wielkie Xiążę Litewskie, y 1386. przyją-
wſzy wiare Chreſcianſką, przy chrzcie
Władyſławem ſię nazwał, y z Krolową w
Małżeńſtwo wſtąpił; A potym będąc uko-
ronowanym nową Linią Krolewſką za-
czął, ktora Jagielonſka ſię nazywa, y aż
do 1572. na Tronie Polſkim panowała.
On do Korony przyłączył Wielkie Xięſt-
wo Litewskie, Zmuydź podbił pod moc
ſwoją y Krzyżakow, 1410 w ſtraſzney
Tannenberſkiey potyczce, zwyciężył. Jego
drugi Syn, Kazimierz IV, wziął pod
obronę ſwoją, tę część Pruſſow, ktore
teraz Polſkimi ſię nazywaią, drugą zaś część
Krzyżacy Lennym prawem od niego trzy-
mać musieli. Za panowania naymłodſze-
go Syna iego, Margrabia Albrecht 1525.
z Miſtrza Wielkiego Krzyżackiego, zoſtał
Xiążęciem Pruſkim, y lennym prawem też
Xięſtwo otrzymał od Krola y Kroleſtwa
Polſkiego. Syn iego Zygmunt Auguſt,
Kurlandią uczynił lennoſcią Polſką y dał
iż prawem lennym Gotardowi Kettlerowi;
On, złączenie ſię Wielkiego Xięſtwa Li-
tewickiego z Koroną 1569. zupełnie do
B 5 skutku

skutku przyprowadził; Infanty poddał się Polakom, a Wołyn, Podole, Podlasie y Kyow z Polską się złączyli; Znim ustała 1572 męska Jagiełńska Linia. Potym nad Kraiem tym panowali Krolowie z różnych Domow. Henryk Xiążę Andegawski, Syn Krola Francuzkiego Henryka II. pod pewnymi kondycyiami 1573. Koronę Polską otrzymał: Prawa także niektóre były postanowione, podług których Krol y następcy jego rządzić mieli. Po uysciu jego z Polskiej do Francyi, 1575. Panowanie mu odebrane było, a oddane Stefanowi Batoremu Xiążęciu Siedmigródkiemu, który 1578, z wielkie Trybunały w Lublinie y Piotrkowie założył; a żeby dłużej był pożył, zapewnieby był rozszerzył Sławę y moc Państwa: ale Smierć go zaprędko zaskoczyła. Zygmunt III, Krol Szwedzki, urodzony z Katarzyny, Siostry Krola Polskiego Zygmunta Augusta, utracił Infanty, które sobie podbił Gustaw Adolf Krol Szwedzki. Syn jego Władysław IV. pokoy w Państwie utwierdziwszy, z wielką sławą panował. On chciał postanowić nowy Order, pod Nazwiskiem Kawalerow Niepokalaney P. Maryi, ale to do skutku nieprzyšlo: On także poczty listowne 1647. założył. Po jego Smierci niespokoyne barzo y nie-
szczęśliwe

szczęśliwe nastąpiło Bezkrólewie, ponieważ Kozacy oderwawszy się od Królestwa, wielkie y niebezpieczne w nim sprawili zamieszanie. Jan Kazimierz 1649. nowoobрани Krol, a Brat przeszłego, mocno był nieszczęśliwy przeciwko Szwedom, którym też w pokoju Oliwskim 1660 Infantow ustąpić musiał; Potym 1668. złożywszy panowanie, do Francyi się przeniósł. On był ostatnim z Familii Jagiełńskiej Linii Białogłowskiej. Papież nadał mu tytuł Prawowiernego. Po nim nastąpił Michał Tomasz Wiszniowiecki, Pan mocno uczony, ale przytym Szlachcic, bez żadnych Dobrych Dostoieństw. Tego następcą został 1674. Marszałek y Herman Wielki Koronny, Jan III. Sobieski, który przez zwycięstwo nad Turkami pod Chocimem otrzymane, drogę sobie do tronu utorował: On wielką był pomocą do zniesienia oblężenia Wiedenskiego: On zawarł pokoy 1686. z Janem y Piotrem Carami Moskiewskimi, według którego Mostasa wielką część Xięstwa Kyowskiego y Smolenskigo, ustąpił. Po śmierci jego 1696. August II. Elektor Saksi obrany był za Krola, który przez Karłowicki pokoy, Fortecę Kamieńską Polscze przywrócił; Podług pokoju zaś Rastadskiego 1706. musiał Stanisławowi

ławowi Leszczyńskiemu Koronę uste-
 którą on jednak po przegranej Szwedzkiej
 pod Puławą odebrał. On postanowił
 Order Kawalerów Białego Orła, y umarł
 1733. Syn jego Fryderyk August II
 miał także sprzeczkę o Koronę z Stanis-
 ławem Leszczyńskim, przy której się o-
 jednak 1734, za pomocą woyska Mołda-
 wskiego, utrzymał: Stanisław zaś Lo-
 ryngią musiał się kontentować.

§ 10. Tytuł Krolewski jest: Krol Pol-
 ski, wielkie Xiążę Litewskie, Ruskie, Pru-
 skie, Mazowieckie, Zmuydzkie, Kyur-
 skie, Wołyńskie, Podolskie, Podlaskie,
 Inflantkie, Smolenskie, Siewierskie, y Cze-
 nichowskie &c. Herb Krolestwa jest
 Orzeł Srebrny w Czerwonym polu, dla
 Polskiej, y lezdziec Srebrny w Czerwo-
 nym Polu, dla Litwy. Order Kawalerów
 Białego Orła, który Krol August II. 1705,
 odnowił, y który się na błękitney wstę-
 dze nośi, ma za znak, Krzyż przezroczy-
 sty czerwono smelcowany, z białym
 brzegiem, między końcami zaś są 4 pło-
 mienie. Na iedney stronie jest biały Or-
 zeł Polski, który na piersiach ma Krzyż
 biały, y miecze Elektorckie: Na drugiej
 zaś stronie we frzodku Imie Krolewskie
 A. R. z tym napisem. Pro fide, rege &
 lege.

lege. Nad Krzyżem jest Korona Diamen-
 tami fadzona.

§. II. Polska niegdyś była Krolestwem
 dziedzicznym; potym, przed wstąpie-
 niem na Tron nowego Krola, ogłoszenie
 onegoż od Stanow, w używaniu było;
 Krolowie zaś, nie tylko, iedynie przez
 zezwolenie Narodu, ale też przez Prawo
 Dziedziczne, Sukcessorami, Krolestwa
 Polskiego, y Państw do niego należących,
 nazywali się. Zygmunt August ostatnim
 był, który tego tytułu używał. Po
 śmierci jego postanowione było prawo,
 ażeby żaden Krol, za życia swego Na-
 stępcy po sobie nie naznaczał, ani obierał;
 do Elekcyi Seymu niezwoływał, albo ia-
 kim kolwiek innym sposobem Sukcessora
 po sobie zostawić, uśiłował: Ale, żeby
 wiecznymi czasami, po śmierci Krolewskiej,
 Elekcyia nowego Krola, wolnym głosem
 wszystkich Stanow Krolestwa, zostawiona
 była; Czego też y teraz przestrzegają.
 Takim tedy sposobem, Polska została Kro-
 lestwem Elekcyinym. Mieysce Elekcyi,
 jest pod Wolą niedaleko Warszawy, na
 wolnym placu, waleń y rowem otocz-
 nym. Pole te ma trzy Bramy, iedną ku
 Wschodowi dla wielkiej Polskiej, druga
 ku Południowi dla małej Polskiej, a trze-
 cia

cią ku Zachodowi dla Litwy. Dla
gody zgromadzonego Senatu, buda
Szope. Posłowie zaś, osobno się zgromadza-
ją a Insi z Stanu Szlacheckiego, do
ley stoją w Namiotach swoich. Pr
do Elekcyi Krola mają Duchowni y Swie
cy Senatorowie, całe Rycerstwo, k
posłow swoich posyła; wolno iednak
każdemu Szlachcicowi o sobiście się stan
Miaśta, Krakow, Poznań, Wilno, Lw
y Warszawa, ale te z Szlachtą zawsze
zgadzaia; y trzy wielkie miasta Prus
Toruń, Elbląg y Gdansk. Na Elekcyi
komu nie wolno się znajdować, tyl
temu, który iest Katolikiem. Obrany
Krol, musi na Paćta Conuenta od Stanow
w Polskim ięzyku podane, a od 1370 w
zwyczaj wprowadzone, sam, albo prze
Posła swojego przyśiądz; po ktorey wyko
naney przyśiędze, za Krola bywa obwo
łany, y w Krakowski Katedralnym Ko
ściele, od Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego
koronowany. Polska z Wielkim Xięst
wem Litewskim, taką iest Rzeczą pospo-
litą w ktorey Krola wprawdzie uznaią za
głowe, wszystką zaś władzę Senat z Stanem
Rycerskim w swoich ma ręku; albo, iak
się w przysłowiu mowi: Penes regem Ma-
iestas, penes Senatum Autoritas, penes
Ordinem Equestrem libertas. Bez rady y

y zezwolenia Stanow Krolestwa, Krol nie-
może wojny prowadzić, woyska zaciągać,
pokoju zawrzeć, przymierza publicznego
z nikim uczynić. Posłow wrzeczach
ważneyszych posyłać, cła nowego ani
żadnych innych podatkow nakładać, Mo-
nety bić, Prawa stanować, Sądow usta-
nowiać, Disput Religii się tyczących roz-
sądzać, nic z dobr Krolewskich oddalić,
ani inney iakiey sprawy poważney, ktora
całego Publicum się tycze, przed się brać
y decydować. Od tego upodobania iedy-
nie dependuiące, nayznacznieysze iest
prawo rozdawania Godności y Krolew-
szczyzn: Lecz, niewolno mu, bez zez-
wolenia Stanow, Tytułow powiększyć
lub pomnieyszyć, iedney Osobie wiele
Urzędow powierzać, albo komu honor
nadany odebrać. Osobliwie zaś w Urzę-
dach Duchownych to trzeba uważać, że
Krol Arcy-Biskupow y Biskupow nominuie,
Papież zaś nominowanych potwierdza.
Krol nie ma mocy, więcey iak 12 Opaćtw,
y 1 Probstwo konferować; Wszyscy inni
Opaci od Mnichow bywaią obierani, a
od Papieża konfirmowani. Krol teraz
żadney korzyści niema z Dobr Krolew-
skich, ponieważ ie rozdawać musi Oso-
bom prywatnym, a co te płacić muszą,
to nie Krolowi, ale Rzeczypospolitey się
dośtaie.

do staie. Należą zaś do nich Starostwa bez y z Jurysdykcją, Tenuty albo Dzierzawy z swoimi Wsiami, y Woytowstwa, do których pola, Łąki, młyny &c. są przyłączone. Inne Prawa Krolewskie są że on naybarziej musi się starać o Dobro Rzeczy pospolitey, y o tym spólnie z Stanami naradzać się: że Seymy Ordynaryjne y Extraordynaryjne zwoływa, y na nich prezyduje: że prawa bez niego nie mogą być stanowiące, ale pod Jego Imieniem publikowane być muszą: że on jest osobliwym Obróncą Praw y wszystkich poddanych: że Sądy w Imieniu Jego się odprawiają: że stare Przywileje potwierdza, y nowe nadaie, że Szlachecki Tytuł konferuie, ale nie Szlacheckie prawa, których nadanie dependnie od zezwolenia Stanów: że się on, oprócz Seymow, z Ministrami przy Dworze Jego rezydującemi, naradza: że w mniejszych sprawach Posłów posyła: że on, kiedy jest przytomny, nad całym wojskiem ma Komendę: że Półpolite Ruszenie nakazuje: y inne niektóre tym podobne prerogatywy.

§ 12. Senat Polski złożony jest z 146 Osób; które jako Senatorowie żadnych nie mają dochodów. Wszyscy ci od Króla bywają

bywają stanowieni, oprócz Starosty Zmuydzkiego, y Woiewodow Witepskiego y Potockiego, którzy od Szlachty tych Prowincyi bywają obierani. Senatorowie dzielą się na 5. rzędów, ale wszyscy jednakowe mają prawa, zwłaszcza: Duchowni Senatorowie, Woiewodowie, więksi Kasztelanowie, mnieysi Kasztelanowie, y Ministrowie. Należą tedy do nich 1) Dwa Arcy-Biskupi, mianowicie Gniezniński, w Wielkiej Polścze, y Lwow-ski, na Ruś. Arcy-Biskup Gniezniński, w Senacie pierwsze ma miejsce po Królu, na prawey ręce; On jest ustawicznym Posłem Dworu Rzymskiego, (Legatus natus) Głową Duchowienstwa, Krolestwa, y Senatu (Primas regni, lub primus Princeps) W nieprzytomności Krolewskiej, lub pod czas Bezkrolewia, ma on moc, Seym naznaczać, Senat zwoływać, Dekrera wydawać, y Cudzoziemskim Posłom Audiencyą dawać. On takż koronuje Króla y Królową y jest Canonicus natus Katedry Płockiej. 1749 otrzymał pozwolenie od Papieża Benedykta XIV. Sukien Purpurowych Kardynałskich zażywać, ale nie Kapelusza. Rezydencya jego jest w Łowiczu; ma on też swojego własnego Marszałka, Kanclerza, y tego, który Krzyż przed nim nosi. Polacy umyslnie do tej

C Godności

Godności Pralata wyniesli, ponieważ Swięta Osoba łatwoby tego na zle mogła żyć. Pod nim jest Arcy-Biskup Lwowski, który w Senacie ma miejsce po lewej ręce Krolewskiej. 2) Piętnaście Biskupów, którzy podle Arcy-Biskupow, Krolowi z obu stron siedzą, tym porządkiem: (1) Biskup Krakowski, który jest Xiążęciem Siewierskim. Władza jego Duchowna rozciąga się do 3 Woiewodztw Małopolskich. On ma większe dochody od wszystkich Biskupow, nawet y od Arcybiskupa Gnieznieskiego. Biskupow Krakowskich 6 iuż byli Kardynałami. On siedzi na lewej ręce Krolowi, po Arcybiskupie Lwowskim, chociaż pierwszym jest Biskupem. (2) Biskup Kujawski, który się takoz Biskupem Pomorskim pisze, Krolowi po prawej ręce, podle Arcybiskupa Gnieznieskiego, siedzi, y pod czas Bezkrólewia, w nieprzytomności Arcybiskupa Gnieznieskiego, na jego miejscu, urząd Prymasowski odprawuje. (3) Biskup Poznański, do którego Dyecezyi, nie tylko Woiewodztwo Poznańskie, ale też część Mazowszy, y Warszawa, należą. W nieprzytomności Prymasa y Biskupa Kujawskiego, on przy Elekcyi prezyduje. (4) Biskup Wilenski; Jego Dyecezya ciągnie się przez Litwę, Białą Ruś, aż do granic

granic Mazowszy. On y Biskup Poznański alternatą prym trzymaia. (5) Biskup Płocki, który nad Pułuskim Powiatem naywyższą ma władzę, tak dalece, że od niego do Krola apellować niemożna. Do jego Duchowney Jurysdykcyi, należy takoz Powiat Dobrzyński. (6) Biskup Warmiński w Prusiech, o którym, pod Prusami, więcej się można dowiedzieć. On immediate od Papieża dependuje. (7) Biskup Łucki na Wołyniu, do którego Dyecezyi, część Mazowszy, Podlasza, y Woiewodztwa Brzeskiego Litewskiego, należy. Ten, y Biskup Warmiński, według alternaty prym sobie biorą. (8) Biskup Przemyślski, na Ruś. (9) Biskup Zmudzki, który się też; Biskupem Piltynskim w Kurlandii, pisze. (10) Biskup Chełmiński, który się oraz Biskupem Pomezanskim tytułuje. (11) Biskup Chełmski na Ruś. (12) Biskup Kyowski y Czernichowski. (13) Biskup Kamieniecki, na Podolu. (14) Biskup Infantłski, y (15) Biskup Smoleński. Potych Duchownych Senatorach następuia Swieccy, mianowicie. 3) 37 Woiewodow, rachuiąc przytym 3 Kasztelanow, y Starostę Zmudzkiego; którzy w godności Wojewodom są równi. Wojewody urząd jest, Szlachtę Woiewodztwa swojego pod czas wojny prowadzić,

wadzić, z kąd też Imię swoje bierze: Pokoju zaś, Seymiki wyznaczać; na nich iako też y na Sądach, prezydować, y oni mi rządzić; Cenę rzeczy, które na targ przywożą, stanowić, czas Seymu jednać, y wojny excypuiąc: O mierze y wadze staranie mieć: Żydów w Wojewodztwie swoim bronić y sądzić. Niektorzy Woiewodowie, żadnego nie mają Woiewodztwa, ale tylko tytuł, iako to Kijowski, Smoleński y Czerniechowski. Każdy Woiewoda, przez urząd swój jest Xiążęciem. Wszystkich ich Krol obiera, oprócz Starosty Zmuydzkiego, Woiewody Płockiego y Witepskiego, którzy od Szlachty swojej obierani, od Krola zaś potwierdzani bywają. Niektorzy z nich, osobliwie Ruski, chcą mieć Imię Woiewody Generalnego. Zaden niemoże razem mieć dwa Woiewodztwa: Mają oni przytym swoich Podwoiewodzych, Woiewodowie, z czterema wprzod wspomnianymi Senatorami, tym, po sobie następują porządkiem. Kasztelan Krakowski, Woiewoda Krakowski, Poznański (ktorzy w miejscu y głosie alternują) Wilenski, Sandomirski, Kasztelan Wilenski, Woiewoda Kaliski, Trocki, Sieradzki, Kasztelan Trocki, Woiewoda Łenczycki, Starosta Zmuydzki, Woiewoda Brzeski

Ku-

Kujawski, Kijowski, Inowrocławski, Ruski, Wołyński, Podolski, Smoleński, Lubelski, Potocki, Belski, Nowogrodzki, Płocki, Witepski, Mazowiecki, Podlaski, Rawski, Brzeski Litewski, Chełmiński, Mściwawski, Malborski, Braclawski, Pomorski, Minski, Inflantki, Czerniechowski. 4 82 Kasztelanow. Pod czas pokoju oni tylko są Senatorami, y żadney nie mają Jurysdykcji: Pod czas wojny zaś, urząd zastępują Woiewodow, y pod nimi Szlachtę komenderują. Dzielą się na większych y na Mniejszych: Pierwsi od Woiewodztw, drudzy od Powiatow, swoje mają Imiona: Pierwsiz Woiewodami wie-dney siedzą Linii, na Krzestach, drudzy za Woiewodami na ławkach. Z tym wszystkim, równą mają Godność y Prawa. Więksi są Kasztelan Poznański, Sandomirski, Kaliski, Woynicki, Gnieznieski, Sieradzki, Łęczycki, Zmuydzki, Brzeski Kujawski, Kijowski, Inowrocławski, Lwowski, Wołyński, Kamieniecki, Smoleński, Lubelski, Potocki, Belski, Nowogrodzki, Płocki, Witepski, Czerski, Podlaski, Rawski, Brzeski Litewski, Chełmiński, Mściwawski, Elbląski, Braclawski, Gdanski, Minski, Inflantki y Czerniechowski. Mniejsi są, Kasztelan Sądecki, Miedzyrzecki, Wislicki, Biecki, Rogożyński, Radomski, Zawichowski, Łędzki, Szem

Srzemski, Zarnowski, Małogoski, W
 lunski, Przemyński, Halicki, Sanoc
 Chełmski, Dobrzyński, Połaniecki, Pr
 męcki, Krzywinski, Czechowski, Nal
 ski, Rozpiński, Biechowski, Bydgo
 Brzezinski, Kruswicki, Oswiecimski, K
 miencki, Spicimirski, Inowłodzki, Kow
 ski, Santocki, Sochaczewski, Warszawa
 Gostynski, Wiski, Raciński, Sierpki, W
 szogrodzki, Rypinski, Zakrocimski, C
 chanowski, Liwski, Słonski, Lubaczew
 ski, Konarski Sieradzki, Konarski Łęczycki
 Konarski Kuiański. Naostatek s. Urz
 dników Koronnych, którzy są: Mar
 szek Wielki Koronny, Marszałek Wiel
 ki Litewski; Kanclerz Wielki Koronny,
 Kanclerz Wielki Litewski; Podkanclerz
 Koronny, Podkanclerz Litewski; Pod
 skarbi Wielki Koronny, Podskarbi Wiel
 ki Litewski; Marszałek Nadworny Koronny,
 Marszałek Nadworny Litewski. Ci, cho
 ciaż ostatnimi są między Senatorami, ie
 dnakowoż wielką mają powagę y władzą.
 Jako też każdy z nich przyść może do
 Naywyższego w Krolestwie Dostoienstwa.
 §. 13. Seymy dla dwóch przyczyn
 odprawiają się, zwłaszcza dla naradzania się
 o powszechnym Dobrze, y dla Sądów.
 Dziela się zaś, in comitia togata, które
 są nazwyczajniejsze, kiedy Stany spokoj-
 nie

nie y bezbronne w mieście samym się
 zchodzą, y in comitia paludata, kiedy
 się uzbroione, y na polu zgromadzaia,
 co naybarzniej podczas Bezkrolewia ma
 mieysce. Potym, zwykli się też dzielić
 na Ordynaryjne y Extraordinaryjne.
 Tamte, podług Praw, co lat dwie odpra
 wiają się: Te zaś, czasu potrzeby, przed
 wyisciem dwóch lat. Do ostatnich, albo
 wszystkie Stany bywaią zwoływane, albo
 też tylko Senat. Mieysce Seymowania
 pospolicie jest Warszawa; każdy zaś trzeci
 Seym w Grodnie musi się odprawować.
 Seym poprzedzaia Seymiki, które Krol
 naznacza, y do których w każdym Wo
 jewodztwie y Powiecie pewne mieysca są
 naznaczone. Na tych obierani bywaią
 Posłowie, którym, albo osobliwze jakie
 na Seym podaią się Instrukcyje, albo też
 tylko władza zlecona bywa, o powszechnie
 Dobro się starać. Posłów jest 182, niera
 chuiąc tych, których, 3 Wojewodztwa
 Pruskie, mniej albo więcej podług upo
 dobania swego, posyłaia, zwłaszcza: z
 Wielkiej Polskiej 58, z Małej Polskiej
 70, a z Litwy 54. Odprawowali się też
 niegdyś Generalne Seymiki, mianowicie:
 w Wielkiej Polszce w Kole, w Małej
 Polszce w Korczynie, które też Nowym
 miastem się nazywa, w Litwie w Sron
 mie,

mie, w Mazowszy y Podlasiu w Warzawie, na Wołyniu w Włodzimierzu, w Prusiech na odmianę w Grudziądzu, w Malborgu; na które, nayprzedniejszy Urzędnicy, nowo-obrani Posłowie, y inni, która do tego ochotę miała, Szlachta, zwykła się zieżdzać, a z tamtąd na sam Seym iechać: Ale te poustawiały, oprócz w Mazowsze, gdzie po osobliwych Seymikach na Generalny zwykli się zieżdzać w Warszawie, y w Prusiech, w zwyż wspomnianych miastach. Seym może być zezwany, przez iednego tylko Posła niezgodę, albo interessu proponowanego, lub też innego iakiego dalszego, tycząc się. Takowe niepozwolenie czyli niezgodę Posła, niszczy y wniwecz obraca wszystko to co już było postanowiono: Zkąd pochodzi tyle daremnych y niedoszłych Seymow w Polsce; A za panowania Krola Fryderyka Augusta III. żaden niedoszł. Na co się zaś Posłowie, Senat y Krol zgódzą, to ma moc prawa, y do druku bywa podane. Kiedy Szlachta podczas Bezkrólewia, albo też za życia Królewskiego związek między sobą uczyni, tedy się ten związek Konfederacją nazywa.

§. 14. Do Urzędnikow Koronnych należy ieszcze dwóch Hetmanow. Jako Het-

Hetmani, mieysca nie mają w Senacie; Jednakowoż mogą oraz być y są z większej części, Senatorami. Do Senatu bywają też, iako Słuchacze, pod przysięgą przypuszczani, Sekretarze Koronny y Litewski, ktorzy przy Dworze w niebytności Kanclerzow, ich urząd odprawiają y mieysce mają nad wszystkimi Ziemskimi y Nadwornymi Urzędnikami, oprócz Marszałka Nadwornego: Zawżę zaś z stanu Duchownego bywają obierani. Po nich naywyższe mieysce mają Referendarze, mianowicie z Koronni, a z Litewscy, z ktorych ieden jest Duchowny, a drugi Świecki. Teraz oni nic nie mają, do czynienia z słuchaniem y przekładaniem skarg osob prywatnych; ale tylko decydują sprawy, które zachodzą między Possessorami Dobr Królewskich, y ich Chłopami, w swoich osobliwych sądach, które się Referendariatus nazywają: Zasiadają też w Sądach Assessorских y Relacyjnych. Inni Urzędnicy Koronni y Litewscy są: Podkomorzy, Podskarbi Nadworny, Kanclerze, Instygatorowie, Chorążę, Miecznicy, Koniuszę, Podkoniuszę, Kuchmistrze, Podczaszę, Kraycze, Stolnicy, Podstole, Łowcze, y. t. d.

§. 15. Każde Województwo y Powiat, ma swoich Urzędnikow Ziemskich, ktorzy Digni-

Dignitarii się nazywają, mianowicie: Podkomorzego, Chorążego, Sędziego, Stolnika, Czesznika, Podłęka Podstolego, Podczaszego, Łowczego, Woyskiego większego, Woyskiego mniejszego, Skarbnika. Niektorzy z nich, iako to: Miecznik, Czesznik, Podczasz, Stolnik, Podstoli, Skarbnik, mają wprawdzie tytuł, ale żadney nie odprawiają powinności: Iednakowoż miałiby swoje zabawy, żeby Krol w ich Wojewodztwach przebywał. Inni, wrzeczy samey urzędu swego przestrzegać muszą. Podkomorzy należy teraz do Spraw, które granic się tyczą; Krakowski zaś Podkomorzy y Zupy Solne, w tamtych okolicach znajdujące się pod swoim ma dozorem. Urzędnicy Grodowi też tu należą. Miedzy tymi Starostowie są nayprzednieysy, ponieważ oni, nie tylko Zamkami Krolewskimi za- wiadują, ale też o spokojność powszechną w Starostwach swoich się starają, y onych od gwałtu, złodzieiow, y rozboynikow bronią. Oni mogą Chłopow, Mieszczan, y Szlachtę sądzić y karać, Dekreta, które od Naywyższych Sądow ferowane były, wykonywać; o pożytek y dochody Krolewskie, które mu z Ekonomii, albo z podatkow Miast y wsi dochodzą, starać się; przytym też mieć wzgląd na Zamki, wśie,

wśie, y Miaszeczką Krolewską. Każdy Starosta, ma swojego Podstarostiego, który w Imieniu iego całym Starostwem rządzi; Przy tym też Burgrabię, który spokojność powszechną utrzymuje, y Dekreta Sądowe wykonywa: Ma takż podczas Sądow zwyczajnych, Sędziego, y Pisarza Grodowych. Starostwa, nie według Wojewodztw ale z większey części, według Zamkow, się dzielą. Niektore, więcej iak iedną okolicę w sobie zawierają. Są też Starostowie bez Jurisdycji, których więcej daleko jest, iak pierwszych. Niektorzy Biskupi, wielcy Panowie, y bogata Szlachta, mają swoje Zamki, y Starostw. W miastach są Burmistrze y Radni Panowie; na wsiach zaś Szoltys z swoimi Ławnikami. Pospolstwo w Miastach, miaszeczkach, y wsiach, częścią do Krola, częścią do wielkich Panow y Szlachty, częścią do Duchowienstwa, należy: Rządzone zaś bywa, barziecej podług własnego upodobania, niż podług praw pewnych. Wyższe Sądy są: 1) Trybunał Koronny, który w Cywilnych y Kryminalnych Sprawach Szlacheckich Dekreta feruje, a nayprzod w Piotrkowie dla Wielkiej-Polskiej, potym w Lublinie dla Małej-Polskiej, od tychże samych Sędziow, sądzony bywa: Sędziowie, częścią są Duchowni,

chowni, częścią Swieccy. Takież Trybunał Litewski, najprzód w Wilnie, potym w Miniku albo Nowogrodku się odprawia: Sędziowie zaś są tylko. Swieccy 2) Trybunał Skarbowy Koronny, który Rachunkow Podskarbiego Wielkiego Koronnego, y wszystkich spraw, tyczących się Dochodow Koronnych, pilnuie: w Litwie się to dzieie, od tamiecznego Trybunału. 3) Trybunał Seymowy, który wszystkie Kryminaly, y inne sprawy sądzi. 4) Sady Relacyjne, które Krol podług upodania odprawia, y sam na nich prezyduje. Do tych Sadow należą Sprawy tyczące się Przywileiow; Skargi Dobr Krolewskich; Apellacyie od Sadow Nadwornych Kurlandskich; Sprawy Infantyckie, y wszystkie inne, które Krolowi się upodoba, przed siebie zapozwać, od Sadow Assesorskich y Referendarskich. 5) Sady Assesorskie, które też Judicia postcuriam nazwane bywają sądzą wszystkie sprawy tyczące się Miast, y Dzierzawcow Dobr Krolewskich; do których się też wyłączaia Apellacyie od Miast Municypalnych, y od Sadow Woiewodzinskiich w sprawach Zydowskich. 6) Sady Referendarskie, do których należą sprawy Dzierzawcow Dobr Krolewskich z iedney, a Chłopow onychże, z drugiey strony. 7)

7) Sady Marszałkowskie, które zawsze są przy Dworze, y na 3. mile od Rezydencyi się rozciągają: Do nich należą wszystkie sprawy tyczące się utrzymania spokojności powszechney. 8) Sady zagraniczne, które na granicach Moskiewskiey, Kozackiey, y Wołoskiey, bywają sądzone, y sprawy między prywatnymi osobami sądzę, decydują. Do niższych Sadow należą Sady Ziemskie w Powiatach Woiewodztw; Sady Starostow, przy których jest Jurisdikcyia; Sady Podkomorzich; Sady Magistratu mieyskiego, i inne.

§ 16 Wszystkie Osoby Duchowne są pod władzą Biskupow y Arcy-Biskupow. Rozporządzenie Sadow Duchownych mają Biskupi, na których mieyscu są Vikaryuszowie, Kanclerze y Officyalowie, między ktorými najprzedniejszy, Generalnym Officyalem się nazywa. Od Biskupow, y ich Namieśnikow, można apelować do Arcy-Biskupow; a mianowicie, od Arcy-Biskupa Lwowskiego, do Gnieznienskiego, na koniec zaś do Papieża. Duchowni Sędziowie, karzą Ludzi Stanu swojego immediate; do wykonania zaś Dekretu ferowanego przeciwko Swieckim, muszą prosić o pomoc Sędziow Swieckich. Du-

Duchowienstwo po całym Krolestwie rozszerzone wiele posiada dobr.

§ 17. Krolewskie Dochody nazywają się Krolewskie Dobra Stołowe, Ekonomiczne Dochody. Te niegdyś bardzo znaczne były: Teraz zaś ledwie Milion Złotych Pruskiej monety, albo Miliony Liwrow Francuzkich, wynoszą. Dochody te w Polsce pochodzą z Krolewskich Zup Solnych, z Ołowianych Srebrnych Gor w Olkusz, zaniedbanych wprawdzie, ale któreby mogły być do dawnego przywroczone stanu, z ciał dawnych, z Starostw Sandomirskiego y Samborskiego, z Malborskiej Ekonomii w Prusiech, Trzewskiej w Pomorskim, Rogożyńskiej w Chełmskim, Województwach, z wielkiej Krakowskiej (która około 20000 Pruskich Złotych wynosi) z Niepołomickiej (która tyleż prawie dodać) z ciał na towary od Elbląga y Gdańska, y z innych rocznych Sum tych miast. Tych Dobr y dochodów Krol niemoże pomniejszyć ani powiększyć, ani też za słuszną cenę zaarendować. Muszą albowiem koniecznie w arendę być puścić, y to tylko, Kraiowej, osiadłej Szlachcie, ale za tak wysoką cenę, iak może być, a nie iak wieleby byli warte.

Opra-

Oprawa (le Douaire) Krolowej, jest 200000 Złotych Polskich, które około 120000 Liwrow Francuzkich wynoszą y na Starostwa są naznaczone, oprócz 2000 Czerwonych Złotych, które z Zup Solnych Krakowskich wypłacane bywają. Dochody Rzeczy pospolitey bardzo są szczupłe; 1) Ponieważ z wielkich twoich majątności albo Ekonomii, mało ma pożytku; albowiem iedna część na Sustentacyą Krola jest naznaczona, y Ekonomią Krolewską się nazywa, drugą zaś część, pod imieniem Krolewsczyzn, osoby prywatne w swojej mają posfesyi, zwłaszcza Starostwa y Dzierżawy: 2) ponieważ Dobra Szlacheckie y Duchowne, to jest $\frac{1}{2}$ całego Krolestwa, wolne są odwszystkich podatkow. 3) Ponieważ wielu podatkow, które w innych Kraiach są zwyczajne, tu nieznają. Szlachcic żadnego nieplaci, ani za to co przedać, ani co kupić, a tak cały ciężar spada na Mieszczany, y małą liczbę Kupcow. 4) Ponieważ Polska niema Handlu y Manufaktur. Dochody Korony y Wielkiego Xięstwa Litewskiego są dwojakie, iedna część służy do utrzymania Woyska, druga zaś idzie do skarbu, ażeby mogła być obrocona na ordynaryne y Extraordynaryne potrzeby Rzeczypospolitey.

Do-

Dochody Korony Polskiej

1. z Poglownego, od którego nie
 jest wolny, y które w Wielkiej
 fscze corok 2,000+81, w Małej
 fscze zaś 1,939995 Polskich Złoty
 wynosi, a tak wcaley Polfcze 3,940
2. z Podatku, który Poddani Dobr
 Krolewskich miasto hyberny płacą
 y który w Wielkiej - na 326871,
 w Małej zaś Polfcze, na 371679
 Złoty Polfcich wynosi, a tak w
 caley Polfcze 6985
3. z Podatku, który Rzymkie Kato-
 lickie, y z nim złączone Greckie
 Duchowieństwo, miasto kyberny
 płaci, y które czyni 3534
4. z Poglownego Zydowskiego, kto-
 re wynosi 22000
5. z Kwarty, którą Dzierżawcy y
 Possessorowie Dobr Krolewskich
 płacą y czwartą częścią Dochodow
 tychże Dobr miałyby być, ale teraz
 ledwie dwudziestą część czyni. W
 wielkiej Polfcze ona wynosi 60720,
 a w Małej Polfcze 87897 Złoty Pol-
 fkich, a tak ze wszystkim 14861
6. z Nowey Kwarty, która do utrzy-
 mania Artyleryi jest wprowadzona,
 y od

y od Possessorow Dobr Krolew-
 skich płacona bywa; Wynosi ona
 w Wielkiej 49324, w Małej zaś
 Polfcze 68474 Złoty Polfcich;
 Ze wszystkim - 117798

7. z Podatku, od zotego morgu
 Gruntow Krolewskich, który nie-
 wiele czyni; Służy zaś do Susten-
 tacyi iednego Regimentu Piecho-
 ty, y wynosi 107200

8. z Cel, które z innymi Docho-
 dami Rzeczypospolitey, wynoszą
 około 500000

A tak wszystkie roczne Dochody z
 Korony, wynoszą około 6,086,048 Zło-
 ty Polfcich,

które 1,521,012 Talerow uczynią. Z tey
 Summy płacić potrzeba:

Na woysko Koronne	5,420,856 Złot. Pol.
Na Artillerią	147,798
Jeszcze odchodzi	16,468

Wszystko ze wszystkim 5,585,122 Złoty Polfcich.

Reszt, który około 500,926 Złoty Pol-
 fkich czyni, idzie do Skarbu Koronnego,
 y na inne potrzeby Rzeczy pospolitey
 służy.

Dochody z Litwy

1. z Hyberny od Dobr Krolewskich, która czyni 487661 Złoty Pol.
 2. z Podatku na Trunki albo napoje - 492300
 3. z Poglównego Żydowskiego 60000
 4. z Podatku na Dymy, po 7 Złotych y $9\frac{1}{2}$ groszy 927666
 5. z Kwarty, y pieniędzy dla Artilleryi - 54000
 6. z Cei, y innych Dochodów, które wynoszą około 300000

Facit - 2,321,627 Złotych Polskich,

które 580,407 talerów czynią. Ztey Summy odchodzi dla Woyska Litewskiego, 2,067,627 Złotych Polskich, a dla Artilleryi 69,000, ze wszystkim 2,136,627 Złotych Polskich: a tak, do Skarbu Litewskiego, na inne potrzeby Rzeczy pospolitey wchodzi, około 185,000 Złotych Polskich. Wszystkie tedy dochody roczne Rzeczypospolitey, wynoszą około 2,101,419 Złotych Cesarzkich, z których 171,481 do Skarbu wchodzi. Chociaż tedy Dochody Rzeczypospolitey, podług tego opisanja, barzo są szczupłe: Iednakowoż wystarczają na ordynaryjne wydatki, ponieważ

nieważ Ekonomie Krolewskie służą do Onegoż Sustentacyi; Starostwa zaś y Krolewsczyzny dostatecznym są zrzodłem na inne potrzeby.

§ 18. Na koniec potrzeba ieszcze nieco, o Żołnierstwie Polskim, powiedzieć. Rzeczpospolita mogłaby barzo wielkie woysko trzymać, ponieważ Polska, wielką ma obfitość dobrych Koni; Polacy zaś przy dobrym dozorze y karności, wybornymi mogliby być żołnierzami. A przecie, w całej Europie niema Krolestwa tak słabego, y ktoregoby się sąsiedzi jego mniej obawiali, iak Polska. Przyczyna tego iest ta; że do pomnożenia Woyska, potrzebaby było nowych podatków; te zaś na Seymie musieliby być uchwalone; która uchwała nigdy do skutku nieprzydzie, ponieważ niezgoda iednego Posła, wszystkie obrady wniwecz obrocić może. Za dawnych czasów w Polszcze nieznano Woyska, ustawicznie na żołdzie będącego; ale, czasu potrzeby, cała Polska w Pole wychodziła. Litwa 1551 naypierwey poczęła, woysko ustawiczne, dla obrony granic swoich, na żołdzie trzymać; Polacy zaś, za ich przykładem poszli, y pewnych Żołnierzy, dla obrony granic, od Niazdów łupieżnych swoich sąsiadów, postanowili,

nowili, którzy żołd swoy mają z czwartej części dochodów Dobr Krolewskich Szlacheckich, iedynie do tego naznaczonych. Żołnierze ci, ztąd nazwiſko Kwarciannow wzięli: Ale ponieważ oni, do obrony Państwa niewystarczali, innych tedy iſzcze żołnierzy werbowano, a na Jazde Piechotę podzielono; Pierwsza iednak z leplą bywa miana. Całe Woysko dzieli się na Koronne y Litewskie. Koronne Woysko złożone iest, z woyska Narodowego zaciągu, y Cudzoziemskiego. Pierwsze w Polskim chodzi stroiu, wszystko iest Jazda; Nazywają się zaś częścią Hufarami, częścią Pancernymi. Hufarzy są ciężką Kawaleryą y wszystkie Szlachta, którzy mają Rang Officerki: Nazywają się Towarzyszami. Każdy bierze rocznego Żołdu 448 Złotych Polskich. Pancerni, lekko są uzbroieni, iednakowośnośną Pancierz. Rang swoy mają po Hufarach, y każdy z nich corocznie bierze 372 Złotych Polskich. Przytym, ieszcze iest lekka Jazda, mianowicie Tatarzy y Kozacy. Woysko Cudzoziemskie złożone iest z Piechoty y Dragonii, a po Niemiecku iest ubrane, y komenderowane, chociaż naywięcey Officerow y żołnierzy iest rodowitych Polakow, którzy ani słowa po Niemiecku nierozumieją. Polskie woysko

woysko dzieli się na Pulki, Cudzoziemskie na Regimenty. Liczy się zaś

1. w Woysku Polskim Konnym

16 Chorągwi Hufarów, które wynoszą	1000 Ludzi.
71 Chorągwi Pancernych	3990
8 Eskadronow Tatarow albo Kozakow	1000

Ze wſzystkim 5990 Ludzi.

2. w Woysku Cudzoziemskim

7 Regimentow Draganow	4000
7 Regimentow Piechoty	8136
3 Kompanie Węgrzynow lub Janczarow	400

ze wſzystkim - 12536 Ludzi.

A tak całe woysko Koronne, wynosiłoby 18526 Ludzi. Lecz, ta tak wielka liczba, tylko iest na Papierze; ponieważ Officerowie w tym kompucie na Żołd prostych żołnierzy są przyjęci; potrzeba tedy, tyle Żołnierzow odtrącić, ile Żołd Officerow wszystkich wynosi. Takim sposobem, Woysko całe licznieysze niebędzie nad 12 albo 13000 Ludzi. Woysko Litewskie, takoz z Polskiego zaciągu y Cudzoziemskiego Woyska, zklada się. Pierwsze ma 6 Cho-

Chorągwi Husarow, które 400 Lud
wynoszą 27 Chorągwi Petyhorskich, 2
wszystkim 1240 Ludzi, y 20 Chorąg
Letkich, mianowicie połowę Tatarow
a połowę Kozakow, ze wszystkim 700
Ludzi: A tak całe Polskiego zaciąg
wojsko, wynosi 2340 Ludzi. Do woj
ska Cudzoziemskiego należą, 4 Regimen
ty Dragonow, to jest 1500 Ludzi, 3 Re
gimyenty Piechoty, to jest 1850 Ludzi
jedna Kompania Artilerii, w której 150
Ludzi, y 4 Kompanie Janczarow, to jest
400 Ludzi. Cała tedy Summa Woyska
Cudzoziemskiego jest 3900 Ludzi; a
wszystkiego Litewskiego 6240 Ludzi. W
obudwuch Woyskach, Husarz bierze 448,
Pancerny 372, Tatar y Kozak 272, Dra
gan 300, Piechotny 200 Złotych Polskich
rocznego Zoldu. Krol w swojej własney
służbie ma Ułanow. Oprocz tego, na
ustawicznym żołdzie będącego żołnierst
wa, jeszcze w Polsce jest insze, które
bez żadnych wydatkow, czasu potrzeby,
prędko może być zebrane. Szlachta
Polska mianowicie; musi, czasu nagłego
y nieuchronnego niebezpieczeństwa, na
konń siadać; Co się Pospolitym Ruszeniem
nazywa. Te, po propozycyi na Seymi
kach, postanowione bywa na Seymie, y
do wiadomości wszystkich się podaje przez
Lifty

Lifty Krolewskie z Pieczęcią Koronną y
Litewską stwierdzone. Lifty takie, Wo
żny, u laski je uwiązawszy, do wszystkich
Urzedników, y nayprzednieyszey Szlach
ty w każdym Wojewodztwie, przywozi,
w górę je trzyma, y w Miasieczkach
na Rynkach głośno czyta. Kiedy to po
trzy razy powtorzono, tedy Szlachta w
Wojewodztwach y Powiatach swoich się
zgromadza, a potem spólnie na koniu się
stawia, y przez całą wyprawę wojenną,
czyli kampanią z swojego worka się żywi.
Wolni jednak od tego są Senatorowie,
wszyscy ci, którzy są przy boku Kro
lewskim, Posłowie za granicą będący,
Burgrabia Krakowski, Podstarościowie,
Pisarze Skarbowi, 30 Dworskich Krole
wów, chorzy, y niektorzy inni: Wszyscy
zaś pozostali muszą się stawić, jeżeli Dobr
swoich tracić niechcą. Krol sam musi
Wojsko komenderować. Miasła dodają
Wozow, y innego narzędzia wojennego,
a przytym pewną liczbę piechoty. Jeżeli
w dwuch Niedzielach, żadna się nie zdarzy
okazyia uderzenia na nieprzyjaciela, tedy
Szlachta może do Domu powrócić. Jako
też nie jest obowiązana, za granicę Pań
stwa wychodzić. Ale, kiedy Stany zgro
madzone postanowią, y Szlachta dobro
wolnie to chce uczynić, tedy wprzody
każde-

każdemu Konnemu y Piechotnemu s Ma
placą, Kampania zaś, dłużej trwać nie
powinna, iak przez trzy miesiące: Leż
od 1672 Pospolitego Ruszenia już niebyło
z kąd też do rzadkich y niezwyčajnych
przypadkow rachować ie trzeba. Rzecz
pospolita, niewiele ma z niego pożytku
lub pomocy, ponieważ ta Kampania trwa
bardzo krótko; Zchodzi przytym na do
brey karność, posłuszeństwie potrzeb
nym, dobrym orężu, dostatecznym do
wozie żywności, y na innych rzeczach.
Cudzoziemskie woyska Posilkowe, nie
mogą do Państwa bydź przyprowadzone
bez zezwolenia Stanow. W Polszcze y
y w Litwie żadney prawie niemasz Forte
cy, ale Polacy upewniają że ich mężność,
najlepszą jest dla Ojczyzny obroną. Ka
mieniec Podolski, barziej od Natury, iak
przez Kunzt jest umocniony. Fortifika
cye, przed tym bardzo sławne, miasta Za
mościa, w porównaniu z cudzoziemskimi
fortecami, bardzo są nikczemne; y wszyst
kie miasta, które przedtym obleżenie wy
trzymać mogły, teraz są otwartymi miej
scami. Jezeli tedy kto, o mocnych
twierdzach Polskich czyta, niemusi wiel
kich o nich formować myśli, ale ie sobie,
iak co podłego, mianowicie Row, wał,
drewniany albo kamienny mur, ktoremu
te

te miejsca są otoczone, przed oczy sta
wić. Jedynie miasto Gdańsk, na Imie For
tecy zaśluguie.

§. 19. Krolestwo Polskie złożone jest z
trzech wielkich części, które są Wielka
y Mała-Polska, y Wielkie Xięstwo Li
teńskie. Te podzielenie, ma wielki swoy
pożytek, w Prawie Powfzechnym Pol
skim, ponieważ się często wzmianka dzie
ie, trzech Narodow, y trzech Prowincyi,
y na Seymach, ze wszystkich trzech, Mar
szalek, alternatą obierany bywa. O czym
obszerniey czytać można, w Lengnichu
Jure Publ. regni Polon. Tom. I. p. 18.

I. Wielko-Polska Prowincya,

do ktorey w Sensie obszernieyszym (Sen
su latiori) Mazowsze y Prusi należą: A tak
ona złożona jest:

I. z Wielkiej-Polskiej, właśnie tak na
zwaney, która się też Niższą Polską nazy
wa, y pięć Woiewodztw w sobie za
wiera

1) Woiewodztwo Poznańskie, z 4 Po
wiatami, mianowicie Poznańskim, Ziemią
Wschowską, Kosciańskim, y Waleckim.
Starosta Poznański jest naywyższym Staro
stą

stą Wielko-Polskim. Te, y następujące Województwo, obieraia spólnie z Polakami na Sejm. Uważać zaś trzeba:

(1) Poznań, piękne y dość wielkie Miasto nad Wartą, które dwoistym murem y głębokim rowem jest obwarowane. Ma dwa Przedmiescia z drugiej strony Warty, mianowicie Srzodkę y Waliszewo zewsząd wielkim bagnem otoczone, które spólnie z miastem, często podlegaia powodzi, wylewajacey rzeki. Zamek, który jest mocny, na wyspie rzeki Warty, stoi. Rezydencyą swoia maia tu, Wojewoda. Kasztelan większy, y Starosta. Oprócz innych Kosciółow y Klasztorow, jest tu Collegium XX. lezuitow, założone od Biskupa Adama Konarskiego, według modelu Collegium Brunsberskiego; Naprzeciwieścieu Gymnasium Akademiczne, fundacyi Biskupa Jana Lubranskiego, z kąd też się nazywa Athenæum Lubranscianum; Seminarium, y Komendorstwo Kawalerow Orderu S. Jana Jeruzalemskiego. Pałac Biskupi, jest podle wspaniałego Tumna, między bagnami. Tuteysze Biskupstwo jest pierwsze y naystarsze między Polskimi, postanowione od Cesarza Ottona I. za czasow Mieczysława I. y pod Arcybiskupstwo Magdeburkie poddane, pod którym też, przez dość znaczny czas zostawało,

wało, aż poki pod Arcybiskupstwo Gnieznienskie dostało się. Handel z Niemcami, do wielkiej miasto te przyprowadził doskonałości. Ma one wielkie Przywileie, między którymi też jest Jus Stapulæ, albo Prawo Składu. Sądy Ziemskie się tu odprawiają. Wiara Chrześcijańska w tey okolicy początek swoy. wzięła. Miasto te 1703 od Szwedow, 1716 zaś, od Polakow dobyte było.

(2) Wschowa, dość dobre miasto na granicy Szląskiey, które od Niemcow zbudowane, y teraz ieszcze wielu ma Obywatelow Niemieckich, y 3 Luterskie Koscioly. Handel, wołami y wełną dość jest znaczny. Jest tu też Starostwo, y Sądy Ziemskie. Przedtym należało, do Xięstwa Szląskiego Głogowskiego: Ale Krol Kazimierz ie odebrał 1343, obiecuiąc utrzymać dawną Wolność y Przywileie, między którymi było prawo bicia pieniędzy, które nadane było od Xiążęcia Głogowskiego. 1644 prawie całe miasto zgorzało. 1706 sprzymierzeni Sasi y Moskale wielką tu Klęskę od Szwedow ponieśli.

(3) Koscian, Miasteczko z Starostwem; Ziemskie Sądy takoz się tu odprawiają.

(4) Walcz, miasteczko z Starostwem.

(5)

(5) Miedzyrzycz, miasteczko, w którym jest Kasztelan mniejszy, Collegium XX. Piarow, y Koscioł Luterski.

(6) Szrem, miasteczko, w którym jest Kasztelan mniejszy.

(7) Santok z Opactwem Zakonu Cistercyjskiego, y Krzywlin, miasteczko, w którym są mniejsi Kasztelanowie.

(8) Rożan Miasteczko.

(9) Leszno, piękne y ludne miasto, które przedtym wsią tylko było. Ale iuż skoro Hrabia Rafał Leszczyński, wielki Ewangelikow, którzy z Szląska, Czech, Morawy y Austrii tu przychodzili, miasto przyjął, y im wolność w Religii pozwolił, zaraz miejsce te poczęło się szerzyć, y miastem zostało. Obywatele dobrego wadzą Handel. Luteranie mają tu Kościół y Szkołę. Ewangelicy zaś Kościół y Gimnazjum illustre. Wielu też tu jest Żydow, którzy wielką mają Bożnicę. Na tym Mieście pisze się Dom Hrabion Leszczyńskich, z których ostatni Stanisław, Król Polskim y Xiążęciem Lotaryńskim został. Ten ie 1748, przedtym Hrabim Rzeszy Niemieckiej, potym Xiążęciem Alexandrowi Jozefowi Sułkowskiemu sprzedał, przy którego Familii ieszcze zostaje,

staie, y z attynencyami swoimi ma tytuł Hrabstwa. 1656 obywatele wyszli z miasta obawiając się woyska Polskiego, które, choć prozne miasto, jednakowo złupiło y spaliło. 1707 od Moskalow takoz spustoszone było, ale potym daleko lepiej zabudowane.

(10) Rydzyna, mile od Leszna; Zamek, który był przed zburzeniem swoim od Sasow, w roku 1705, ieden z najpiękniejszych budynkow w Polsce, w położeniu barzo przyjemnym, na wyspie, y niedaleko lasa, przez który, prostą linią. Leszno można było widzieć. Należał takoz do Familii Leszczyńskich.

(11) Rawicz, małe ale ładne miasto, barzo regularnie budowane, tak dalece, że na pewnym miejscu stojąc, wszystkie 4 bramy mieyskie widzieć można. Otoczone wprawdzie jest, ale barzo nikczemnym Wałem. Tu tylko po Niemiecku mówią. Obywatele wszyscy są Luteranie, a między nimi najwięcej jest Sukiennikow, z kąd też miasto te barzo znaczny Sukienny Handel prowadzi. Karol XII. 1704 zimowę leżąc tu odprowadzał, y aż do miesiąca Sierpnia roku następującego się bawił.

(12) Miasteczka Zbąszczyń, Bledzieiow, w którym jest Opaństwo Cyfsterskiego Zakonu, Czarnków, Sieraków, Głuszyn, Golina, Krobia, Kemblew, Lubień, Opaństwem Zakonu Cyfsterskiego; Obrą, w którym jest Opaństwo Cyfsterskiego Zakonu; Punic, Rogoźno, Ostrorog, Sienikowa, Smigiel, Szwarzec, Święcicha, wa, Sroda, gdzie Sądy Ziemskie sądzona bywają: Ofieczno, Witkowo.

(13) Paradyż, z bogatym Opaństwem Zakonu Cyfsterskiego.

(14) Bledzieiow, w Klasztor, nad rzeką Obrą.

2) Kaliskie Wojewodztwo, z Powiatami, Kaliskim, Krcenskim, Koniniskim, Pyzdrowskim, Gniezniskim, Nakleńskim, Szlachta Seymiki swoje odprawia, po spotu z Wojewodztwem Poznańskim, w Szrodzie, dla obrania 12 Posłów na Seym. Do niego należy:

(1) Kalisz, wielkie, bagnem y murami otoczone, y przez to zmocnione miasto, nad rzeką Prosną. Tutejsze Collegium XX. Jezuitow, u Narodu Polskiego w wielkiej jest powadze: Arcy-Biskup Gniezniski Stanisław Karkowski, swoim kosztem je założył. Kasztelan większy, Sta-

Starosta, y Woiewoda mają tu swoją rezydencyą: Sądy Ziemskie takż się odprawiają. 1655 od Szwedow było obleżone. 1706 Generał Szwedzki Mardefeld, był tu z woyskiem swoim, od sprzymierzonych, pod komendą Krola Polskiego Augusta II, na głowę zbity, y w niewolę zabrany.

(2) Gnieźno, Stołeczne miasto w Wielkiej Polfcze, y naydawnieysze w Państwie, leży w rowninie, y jest wielkie. Arcy-Biskupstwo tuteysze jest fundowane w roku 1000. Arcy-Biskup ma tu swoją Rezydencyą. Bolesław I. kupił od Prusakow, ciało od nich zabitego S. Adalberta lub Albrechta, y tu przywiozłszy, kazał go w Farze pochować; Krol zaś Zygmunt III. darował mu srebrny nagrobek. Między Polakami y Czechami, aż do tego czasu ieszcze, jest niepotrzebna, y ktoreyby nigdy wszczynać nie trzeba było, sprzeczka, ieżeli iego Relikwie tu są czyli też 1038. od Czechow zabrane, y do Pragi są zaprowadzone. **Kapituła** ma swojego własnego Kanclerza. Jest tu też większy Kasztelan, Starostwo, y Gymnasium. Przedtem tu Krolowie byli koronowani. 1613 prawie cale miasto zgorzało.

(3) Nakto, miasto.

(4)

(4) Krcenia, miasteczko małe, z rostwem.

(5) Miasteczka Konin, Pyzdry, N kto, które są stołecznymi Powiatow nich nazwanych; y Kraince. Pierw 3 są Starostwa, a w trzecim jest Kasztel mniefzy, y Sądy Ziemskie.

(6) Koło, małe miasto, w którym Seymiki się odprawiają y pod czas Polskiego Ruszenia, Szlachta Wielko-Polska się zgromadza.

(7) Miasteczka, Koźmin, Grabow Ład, w którym jest Kasztelan mniefzy y Opat Zakonu Cyfsterskiego; Odolanow Kobelin, Ołobok, w którym jest bogaty Klasztor Panienski; Opatowek, Pleszew Stawiszyn, Słupcza, Biechów, w którym mniefzy Kasztelan, Mogilno, z Opatwem XX. Benedyktynów, Gafawa, K miień, gdzie jest Kasztelan mniefzy.

(8) Trzemeszno, Opatstwo Kanoników regularnych w Dyecezyi Gnieźnieńskiej: Ma kosztowną Bibliotekę, która w piękney Sali jest ułożona.

(9) Wągrowiec, z Opatwem Zakonu Cyfsterskiego.

(10) Kazimierz, wieś między Słupczą y Poznaniem, gdzie Krol Szwedzki Karol XII. niezczęśliwego Patkula 1708 żywego kazał bić kółem y czwiertować.

3)

3) Woiewodztwo Sieradzkie, z Powiatami. Sieradzkim, Szadkowskim, Piotrkowskim, y Radomskim; W których się znajduje:

(1) Sieradz, dość dobre miasto nad Wartą z Zamkiem. Jest tu Woiewoda, Kasztelan więkfszy, Starosta, y Sądy Ziemskie. 1290, od Tatarów, 1292 od Czechów, a 1331 od Krzyżaków zburzone było.

(2) Piotrków, mierne miasteczko handlowne, w którym niegdyś Krolowie obierani byli, y Seym się odprawował. Teraz zaś Trybunał Wielki, Synod Prowincjalny Duchowieństwa y Sądy Ziemskie odprawiają się. Jest też tu Starostwo, Collegium XX. Jezuitów, y Piarów. 1640 y 1731 miasto te zgorzało.

(3) Szadek y Radomsko są miasteczka, w których Sądy Ziemskie się sądzą w pierwszym bywa Seymik tego Woiewodztwa, dla obrania 4 Posłów.

(4) Rozpirz Miasteczko z Kasztelanem mniefzą.

(5) Łask, Pabianice, Warta, Uniejów, Spicimierz, w którym Kasztelan mniefzy; Konary w Sieradzkim, z Kasztelanem mniefzą; Widawa, Sulejów, z Opatwem Cyfsterkim; Witów, z Opatwem

E

Nor

Norbertanskim; Wolborz, Koniecp
są małe miasteczka.

4) Wielunska Ziemia, która z Po
obiera, y do ktorey Powiaty Wielun
Ostrzeszowski, z miasta następujące
należą:

Wieluń, w którym jest mniejszy Ka
telan y Starosta; Seymiki y Sady Zie
skie się odprawiają. Jest też tu Collegiu
Piarow; Bolesławiec, Działoszyn, Ostra
fzow, Brudzew, Grabow, Wieruszow
Praszka.

5) Wojewodztwo Łęczyckie, ktore.
Powiaty, mianowicie: Łęczycki, Brz
ziński, Orłowski, y Inowłodzki, w sobie
zawiera, a 4 Posłow na Sejm posyła. T
są:

(1) Łenczyca, miasto leżące w bog
nach, nad rzeką Nyrem otoczone murem
y rowem; przytym jest Zamek na skale
Ma Woiewodę Kasztelana większego y Sta
roste; Seymiki, Sady Ziemskie, y Synod
Prowincyalny Duchowieństwa także się
tu odprawiają. 1462 pogorzało. 1294 od
Litwinow, a 1656, iak Szwedzi ie mieli w
obłożeniu, od Polakow było spalone, y
wscy Obywatele, a ośobliwie Żydzi
pobici byli.

(2) Małe miasteczka Brzeziny, Ko
nary,

nary, Inowłodz, y Orłow. W pierwszych
trzech są Kasztelanowie mnieysi

(3) Piątek, Miasteczko Arcy-Biskupa
Gnieźnieńskiego.

(4) Unieiów, miasto nad Wartą na
leżące także Arcy-Biskupowi Gnieźnie
nskiemu. 1331 pogorzało. 1376 był tu
Zjazd Duchowieństwa Polskiego.

(5) Kłodawa y Łódz są małe miaste
czka.

(6) Kutno, małe miasto, ktore, 1753
aż do Krolewskiego Pałacu zgorzało.

(7) Konarzew y Biechów, małe mia
steczka.

6) Rawskie Wojewodztwo; przed tym
było częścią Mazowszy, y 3 Ziemie w sobie
zawiera, mianowicie: Rawską, Gostyńską
y Sochaczewską. Obiera 6 Posłow na
Sejm.

(1) Ziemia Rawska, do ktorey też Po
wiat Bielski należy. Znajdują się w niej:

a) Rawa, małe ale ludne miasto, w kto
rym jest Collegium XX Jezuitow,
Rezydencyia większego Kasztelana,
Woiewody y Starosty: Seymiki y
Sady Ziemskie także się tu odprawiają.
Na zamku tuteyszym składana bywa
4ta część Dochodow z Dobr Kro
lewskich, na utrzymanie żołnierzy

pogranicznych: Więźniów też, którzy
Kryminal popadli, tu chowają.

Do Dystryktu miasta tego należą:

- a) Skirnewice, miasteczko.
- b) Mogilnica, małe miasto.

(2) Ziemia Gostyńska, z Powiatem Gombińskim, zawiera w sobie Gostynińskie małe miasto y Zamek, z Starostwem i mniejszą Kasztelanią Gombin, miasteczko, w którym Seymiki Powiatu Gostyńskiego odprawiają się.

(3) Ziemia Sochaczewska, z Powiatem Młzyszańskim, ma w sobie:

- a) Sochaczów, małe miasto z Kasztelanią mniejszą y Starostwem.
- b) Łowicz, miasto nad rzeką Bzurą z Zamkiem, oprócz Tumu, ma jeszcze 3 Kościoły Parafialne, kilka Klasztorów, Gimnazjum, y Collegium Scholarum Piarum. Stołecznym jest miastem Xięstwa, które do Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego należy.
- c) Bolernów, miasteczko.

2. Kujawy częścią są Wielkiej Pol-
skiej. Prowincya ta jest urodzajna, y
wiele ma rybnych Jezior, między któremi
Gopło jest najsłynniejszą; ponieważ
ma 5 mil długości, a półmle szerokości.
Biskup

Biskup Kujawski, jest pod Arcy-Biskupem Gnieźnieńskim, y Biskupem Pomorskim się tytułuje. Przedtym Biskupstwo te nazywało się Kruswickim, ponieważ Kościół Katedralny był w Kruszwicy. Ale po przeniesieniu onego do Władysławia, Władysławskim się zwało. Kujawy, dwa mają Wojewodztwa, y Ziemią Dobrzyńską.

1) Wojewodztwo Brzeskie Kujawskie, w którym są Powiaty Brzeski, Radziejowski, Przedeski, Kruswicki y Kowalski. Posłów 4 obiera z następującym Wojewodztwem pospołu. Uważać zaś potrzeba:

(1) Brześć, miasto małe, namieyscu bagnistym, murem, wałem y rowem otoczone. Jest tu Wojewoda, Kasztelan większy, Starosta, y Sądy Ziemskie, iako też Collegium XX. Jezuitów.

(2) Kruszwica, małe miasto nad Jeziorem Gopło, z Zamkiem leżącym na wyspie tego Jeziora. Kościół S. Piotra, przy którym jest Collegium 24 Kanoników, za miastem stoi. Król Piasł tutaj był obywatelem. Jest tu Kasztelania mniejsza, Starostwo, y Sądy Ziemskie. Biskupstwo Kujawskie tu było założone.

(3) Kowal, Miasteczko, w którym jest Kasztelania mniejsza, Starostwo y Ziemstwo.

(4) Przedezk, miasteczko z Starostwem.

(5) Wrocławek, Brdow, Niezłom, miasteczka.

(6) Radzieiow, Miasto z Starostwem w którym Seymiki tego Województwa odprawiają się. Jest tu Dom Rezydentów XX. Piarow

(7) Wolborz, małe miasteczko z Zamkiem Biskupa Kujawskiego. Jest tu Gimnazjum.

(8) Konary, miasteczko z Kasztelanią mnieyszą

2) Województwo Inowrocławskie, w którym są Powiaty następujące: Inowrocławski y Bydgoski. Seymiki swoje odprawiają pospół z pierwszym Województwem w Radziejowie.

(1) Inowrocław, Miasto y Rezydencya Wojewody, Kasztelana Większego Starosty y Biskupa Kujawskiego, którego Biskupstwo 1137 z Kruswicy tu było przeniesione. Niektórzy początek jego kładą pod Mieczysławem I 966, drudzy zaś pod Wnukiem Jego Mieczysławem II.

(2) Bydgoszcz, małe miasto, nad rzeką Brdą, z Zamkiem, Kasztelanią mnieyszą y Starostwem. Tu, między Polską y Brandeburgią 1657 Traktat był uczyniony.

(3) Koronow, miasteczko.

(4)

(4) Verdun, także miasteczko.

(5) Płowce wieś, Łabiszyn, Dybow, Strzelno, miasteczka. W ostatnim jest Opaństwo Zakonu Premonstratenskiego.

3) Ziemia Dobrzyńska, która Powiaty Dobrzyński, Rypiński y Lipiński w sobie zawiera, 2 zaś Posłow na Sejm posyła.

a) Dobrzyń, miasto na skale nad Wisłą; Jest tu Starostwo, y Ziemstwo.

b) Lipne, małe miasteczko, w którym Seymiki y Sądy Ziemskie odprawiają się.

c) Rypin, małe miasto, w którym jest Kasztelania mnieysza, y Ziemstwo.

d) Skampe, Miasteczko, w którym jest Klasztor Minorytów z sławnym NN. Panny obrazem.

e) Szlonsk, miasteczko z Kasztelanią mnieyszą.

f) Gorzno, miasteczko Biskupa Płockiego, pod którym 1629 Potyczka była między Szwedami y Polakami, gdzie ostatni przegrali.

g) Bobrowniki, miasteczko z Starostwem.

3. Mazowsze, od samego początku Królestwa Polskiego za część onego było miane; Achociaż po śmierci Mieczysława II, odpaść miało, jednakowoż Kazimierz I. znowu

znowu ie pod władzę swoią podbił. Po podziale Kraiow Polskich, ktore Bolesław III. 1138, miedzy 4 Synow swoich uczynił, drugiemu, Bolesławowi IV. dostało się Mazowisze, po którym Syn jego Leszek dziedziczył; ktory ie znowu Oycy swego Bratu Kazimierzowi zapisał, ktorego najmłodszemu Synowi Konradowi przez Sukcesyją się dostało. Takim sposobem Kray ten swoje własne miał Xiążęta, i ktorych Wencisław 1329 lennym prawem ie miał od Jana Krola Czeskiego. Lecz kiedy Krola tego Syn Karol, prawa swoje go do tej lenności ustąpił Krolowi Polskiemu Kazimierzowi Wielkiemu; Xiążęta Mazowiecki Ziemowit, musiał Kray swój lennym prawem brać od niego. 1526 Linia męska Xiążąt Mazowieckich wymarła: A tak Kray ten zupełnie do Polskiej był przyłączony: y chociaż Krola Zygmunta I. prosiżono, aby Syna swojego Zygmunta Augusta Xiążęciem Mazowieckim uczynił: Jednakowo nie dał się do tego namówić, ale potwierdziwszy Prawa Narodowe 1529 przyłączył ie do Wielkiej Polskiej. Krol Stefan 1576 przyjął do społeczności Praw Kroiestwa, chociaż z utrzymaniem niektórych zwyczajow osobliwych Kraiu tego. Dwa razy dane było Krolowym za oprawę (Douaire), a przez nieiaki czas rządzone

rządzone było, od Namiestnika Krolewskiego; ale 1576 Woiewoda Mazowiecki, równą z innymi otrzymał powagę. W tym Xieństwie żadne inne exercitium Religii pozwolone nieieść, iak tylko Rzymskie Katolickie, dla tego też naznaczona ieść kara na cieles y na Zyciu na Xieży Luterskich y Ewangelickich, iak skoroby się ktory tam pokazał. Starowolski za czasu swóiego liczył w Mazowszy Szlacheckich Familii na 45000. Kray ten złożony ieść z 2 Wojewodztw, ktore są:

1. Wojewodztwo Czerskie, albo własne Mazowisze, Wojewodztwo Mazowieckie, ktore w sprawach Duchownych należy do Biskupow Poznańskiego, Płockiego y Łuckiego. Obiera 20 Posłow. W nim ieść:

1) Ziemia Czerska, w ktorej zamykaią się Powiaty Czerski, Warszawski, Garwoliński, y następujące mieysca:

(1) Czersko, małe miasto nad Wisłą w którym ieść Kasztelan większy, Starosta, y Sądy Ziemskie. Tu przedcasy Xiążęta Mazowieccy swoią miewali Rezydencyją

(2) Warka y Garwolin, Miasteczka.

2) Ziemia Warszawska, w ktorej Powiaty, Warszawski, Błotński, Tarczynski, y następujące mieysca znajdują się:

E 5

(1)

(1) Warszawa, Stołeczne miasto Mazowieckie, y Rezydencya Krola Polskiego gdzie pospolicie Seymy się odprawiają. Są tu też, Wojewoda Mazowiecki, Kancelan mniejszy, Starosta, Sądy Ziemskie y Seymiki. Leży prawie w postrzodku Polszczyzny, nad Wisłą, w wielkiej y urodzajnej równinie, a złożone jest z Miasta samego, y z Przedmieści Nowe-Miasto, Nalewki, Leszno, Grzybow, Wielopolu, Nowy-Swiat, Alexandria, y Przedmieście Krakowskie. Jest tu wiele Kamienic, wspaniałych y pięknych Pałacow, Kościołow y Klasztorow: Osobliwie zaś jest tu kosztowna Żałuskiego Biblioteka, którą Bracia, Andrzej Stanisław Kostka y Józef Andrzej Hrabie Żałuscy zebrali, y ią Krolstwu y Narodowi Polskiemu darowali. Ona ma w sobie więcej, iak 200000 Książek, a roku 1746 otworzona była. W mieście samym jest przy Kościele S. Jana Kolegiata, Collegium XX. Jezuitow z Kościołem, y Klasztor XX. Augustyanow z Kościołem. Na Nowym-Mieście ią Kościół y Klasztor XX. Paulinow, Szpital S. Łazarza, Kościół z Klasztorem XX. Dominikanow, Kościół y Klasztor PP. Benedyktynek, Kościół S. Benona, w którym Nabożeństwo dla Niemców się odprawia, Fara Najswiętszej Panny Maryi, Kościół z Klasztorem XX.

XX. Franciszkanow, Szpital y Kaplica Bonifratrow, Kaplica S. Jerzego, Kaplica y Szlachetne Collegium XX. Teatynow, Kościół y Collegium XX. Piarow, Kościół y Klasztor PP. Brygitek, Kościół y Klasztor XX. Kapucynow, Zbrojownia (Cekauz) y różne Pałace, iako to: Pałac Nuncyusza Papieskiego, Hrabiew Żałuskich, Radziwiłowski &c. &c. Leszno ma swoją własną Jurysdykcją a założone jest od Familii Leszczyńskich; wyżej leży, iak Miasto. Najprzedniejszy tu budynek jest, Kościół y Klasztor XX. Karmelitow. Na Grzybowie nic niema uwagi godnego; Na Wielopolu zaś jest Kościół y Klasztor XX. Franciszkanow, Rezydencya, albo tak nazwane Terragium XX. Jezuitow, y dwa Domy Biskupa Krakowskiego. Domy, które między Krakowskim Przedmieściem y Nowym Miastem stoją, spólnym nazwiskiem nazywają się Podwale, y tam jest Pałac Metropolity Litewskiego, z Kaplicą w ktorej Unici Nabożeństwo swoje mają. Przed bramą Krakowską stoi kruszcowa y położona Statua Krola Zygmunta III. na słupie marmurowym, wyłokości 26 Stop Geometrycznych, którą pamiątkę Krol Władysław IV. 1643 y 44. wystawił. Zamek Krolowski, który Krol Zygmunt III. kazał budować, na Krakowskim stoi Przedmieściu,

mieściu, na pagorku, y bardzo jest obfity budynek, z 3 części złożony, mianowicie z Grodu, gdzie Starosta Warszawski swoje odprawuje Sady, z samego Zamku gdzie Krol rezyduje, gdzie jest Izba Senatorska y Poselska, y Archivum Krolewskie y z trzeciej części, gdzie Podskarbi Ekonomii Krolewskich ma swoje mieszkanie. Blisko Zamku Krolewskiego jest Kościół Klasztor PP. Franciszkanek, naprzeciw którego, męski Klasztor z Kościołem, tegoż Zakonu stoi. Jest także na Przedmieściu Krakowskim Panieński y Męski Klasztor Karmelicki, z Kościołami; Klasztor y Kościół PP. Wizytek, Fara u S. Krzyża, Kaplica Moskiewska, w ktorej ciało Moskiewskiego Cara Bazylego Iwanowicza Susewskiego przez nieaki czas leżało; y wspaniały Pałac Krolewski. Trzecia część Obywatelów Miasta, są Cudzoziemcy, obywateli zaś Niemcy. Rezydencyą swoją najpierwey tu założył Krol Zygmunt III, w czym y Następcy jego naśladowali. 1569 dla Litwinów Sejm był tu przeniesiony. 1655 Miasto te było od Szwedów obleżone, ktorzy wielkie łupy z Polskiej tu zniesli; Jako też tu rezydowali niektorzy Szwedcy Woyskowi y inni Urzędnicy; przytym wiele zacnych Dam, kiedy Polacy 1656 miasto oblegli; y chociaż nie-

nieprzyjaciele mocno się bronili, przecie potym przez umowę obielei. Szwedzi otrzymali wprawdzie wolne wyjście, Polakom zaś zdobycz się dostała. Ale, iak Karol Gustaw zbliżył się y Krol Polski Jan Kazimierz z woyskiem swoim na przeciw niemu wyszedł, pod Pragę była potyczka, ktora przez 3 dni trwała; Iednakowo Polacy, porzuciwszy swoy oboz y Artyleryą ustąpić musieli: Potym Szwedzi, Mały Garnizon w miescie zostawiwszy, wszystkie fortyfikacye zniesli. 1702 Karol XII. Warszawy, w ktorej żadney nie było osady, dobył, y na Pradze został.

(2) Praga, Miasto na przeciwko Warszawy na drugiej stronie Wisły. Wola, wieś półmyle od Miasta; Pod którą na czworograniastym polu, krolowie bywai obierani: Starosta Warszawski ma tu swoy Pałac. Ujazdów, Pałac Krolewski półmyle od Warszawy, na mieyscu bardzo wesołym: Są tu też łaźnie. Wilanów, Pałac z ogrodem XX. Czartoryskich, ktory Krol Jan III. Sobieski kazał budować, y w ktorym 1696 umarł. Krol August II. 1732 w miesiacu Sierpniu, pokazał tu, rzecz przed tym w Polsce nigdy niewidzianą. Rozkazał, mianowicie, Woysku swojemu Niemieckiemu oboz rozbić, y różnemi Ekzercytacyami Woyskowymi zabawił się. Te,

Te wyborne obozowanie trwało przez Niedziele. Błonie y Tarczyn są małemi miasteczka.

3) Ziemia Wiska, w ktorej Powiaty Wiski, Wysocki y Radzieiowski, y następujące mieysca uważać trzeba:

(1) Wizna, małe miasto, z Kasztelaniją mnieyszą y Starostwem.

(2) Radzieiów, miasteczko.

4) Ziemia Wyssogrodzka, gdzie są znayduie, małe miasto Wyssogrod nad Wisłą, z Kasztelaniją mnieyszą, Starostwem y Sądami Ziemskimi 1747 połowa miasta prawie pogorzała.

5) Ziemia Zakrocimska, w ktorej są Powiaty Zakrocimski, Szerocki, Nowo Miejski, y Zakrocim Krolewskie miasto, z Kasztelaniją mnieyszą y Starostwem.

6) Ziemia Ciechanowska, w ktorej są Powiaty Ciechanowski, Sączoczynski, Przazniski, y następujące mieysca:

(1) Ciechanów, małe miasto, z Kasztelaniją mnieyszą y Starostwem.

(2) Sonchoczyn, Przazn y inne miasteczka.

7) Ziemia Łomżyńska, w ktorej są Powiaty Łomżyński, Kolninski, Zembrowski, Ostrolęcki, y następujące mieysca:

(1) Łomża, małe miasto nad rzeką Narwą z Starostwem. Jest tu Collegium XX.

XX. Jezuitow. Seymiki y Sądy Ziemskie takż się odprawiają.

(2) Kolno, Zembrow, Ostrolenka, Miasteczka. Starostwa dwóch pierwszych złączone są z Łomżyńskim.

8) Ziemia Rożańska, w ktorej Powiaty Rożański, Makowski, y mieysca następujące uważać trzeba:

(1) Rożan, małe miasto z Starostwem. Seymiki się tu odprawiają.

(2) Maków Miasteczko, z Starostwem, ktore złączone jest z Rożańskim.

9) Ziemia Liwska, w ktorej

(1) Liwo, małe miasto, z mnieyszą Kasztelaniją y Starostwem. Seymiki się też odprawiają.

(2) Pułtusk, miasteczko, nad rzeką Narwą należy do Biskupa Płockiego. Jest tu Collegium XX. Jezuitow. 1324 y 64 Litwini je spustoszyli. 1703 Krol Szwedzki Karol XII. Sasow tu pobił.

10) Ziemia Nurska, w ktorej Powiaty Nurski, Kamieniecki, y Ostrowski; przy tym małe miasteczka tegoż Imienia, ktorych Starostwa są złączone, uważać trzeba.

2. Wojewodztwo Płockie, ma w sobie Powiaty Płocki, Bielski, Raciążki, Sierpski, Płoński, Srzeński, Niedzborzki, Mławski, ktore

które 3 poslednieysze do Ziemi Zawkrzeńskiej należą. Obiera 4 Połtow na Seym. Uwagi godne są:

1) Płock, Miasto nad Wisłą z pięknym barzo, nad brzegiem iey propektem. Mają tu swoją Rezydencyą Biskup, który się pisze Xiążęciem Pułuskim; Woiewoda, Kasztelan więkzszy y Starosta. Kapituła tuteysza rowne ma prawie dochody z Biskupem: Proboszcz albowiem Panem iest Ziemi Wieluńskiej, y Szlachty wniew mieszkajacey, z kąd się też Xiążęciem Wieluńskim pisze. Iest tu Opactwo XX. Benedyktynow, Collegium XX. Jezuitow, y Gymnasium: Sady Ziemskie takoz się odprawia. Obywatele dobry prowadzą Handel. 1754 więcey iak 1200 Domow zgorzało.

2) Płonsko, małe miasto w którym Sady Ziemskie się odprawia.

3) Raciąż, małe miasto, z Kasztelaniamniewszą. Seymiki tego Woiewodztwa y Sady Ziemskie się tu odprawia.

4) Zawkrzyni miasteczko, z swoim Powiatem.

5) Miasteczka Sierpcz, z Kasztelaniamniewszą Mława, Bielsk, Niedzbórz, Radzanow.

4. Polskie

4. Polskie Prusy albo Wielkie Xięstwo Pruskie, które od tego czasu do Wielkiej-Polskiej iest przyłączone, od którego Szlachta Pruska Trybunał Polski, chociaż przeciwko woli Stanow Pruskich, przyięła; y kiedy się przyzwyczaila na Seymach bywać, na których Prusacy miejsce swoje miewali podle Wielko-Polanow, chociaż poczętnie osobliwym są Narodem, y osobliwszą czynią Prowincyą. Jan Fryderyk Enderfch wydał osobną Mapę Kraiu tego. Wielkość iego iest około 484 mil Kwadratowych Geograficznych. Ogolem mowiąc ma żyźne pola, y piękne Pastwiska. Na pomorzu są niektóre miejsca, częścią w sobie niedobre, częścią zaś złe uprawiane. Osobliwie iest tam Tucholska puszcza na 9 mil długa. Naywięcey też lasow iest w tymże Pomorzu y Chełmskim Wojewodztwie.

Obywatele są teraz częścią Polacy, częścią Niemcy; przed tym zaś wszyscy z Niemcow pochodzili. Co się Religii ich tycze, tu takoz w 16 wieku, Reformacya wczesnie przyięta była, y nasladowcy Kościoła Ewangelickiego w niewielu leciech tak dalece się rozmnożyli, że w przednieyszych miastach, przewyższali w

w liczbie Rzymskich Katolików; a mniejszych miastach y na wsiach toż sam prawie było: Lecz w następujących wiekach wiele się odmieniło. Królowie Polscy potwierdzili wprawdzie Miastom wolność Nabożeństwa Ewangelickiego; ale ledwie niektóre pozostały, w których Ewangelicy jeszcze mają swoje Kościoły w innych albowiem musieli ich Katolikom ustąpić.

Xieństwo Pruskie jest własne y osobliwe Corpus Politicum, które z Polską oprócz Króla y jego iedynie osoby, nie społecznego niema, a z koroną na wieczne czasy przez pewne przymierze związane jest. Albowiem, kiedy się te Państwa 1466 pod obronę Króla Kazimierza IV. udawało, umyślnie y wyraźnie to sobie wymowilo, ażeby w niczym do Rzeczypospolitey nienależało, ale żeby Król się rozstrządał z nimi, sprawy ich tyczące często miał do nich przyjeżdżać, y Seymiki odprawować. Ten tedy wolny Narod, rownym Prawem z Polską y Litwą Króla obiera, który po Koronacyi, Przywileje Pruskie, przysięga potwierdzić musi,

a potym hołd od nich przyimuie. Bez wiadomości Stanow, Król, w rzeczach Krajowych nie przed sięwziąć nie może. Stanow te dzielą się na DUCHOWNE y SWIECKIE; Ostatnie zaś na SZLACHECKIE y MIEYSKIE: Z tych, aż do tego czasu, RADA jest złożona, która nie tylko Rząd Państwa w swojej ma mieć władzy, ale do ktorej też, iako do Naywyższych Sądow Krajowych, przed czasy można było apellować; Co ustało, kiedy Szlachta, ku swojej własney szkodzi, y ku upadkowi Prowincyi za tym idącym, Trybunał Polski przyela. Rada ta y teraz tak dalece jeszcze została, że na Generałach Pruskich Senat reprezentuie; w opozycyi Rycerstwa y mniejszych Miast, Izbę Poselską wyrażających. Członki Rady tey są następujące: 1) Dwa Biskupi. a) Biskup Warmiński jest Prezydentem y z Stanow nayprzednieyszym; nie dependuie od Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, ale immediate od Papieża. Niedawnymi czasami otrzymał Pallium y Krzyż. Ma on znaczną Parafiją, ktorej Duchowne y Swieckie Sprawy do Naywyższej jego należą władzy. Dochody na 3 części są podzielone, z ktorych iedna do Kapituły, a obiedwie pozostałe, do Biskupiego Stolu należą, wynoszą zaś około 64000 Talerow. Król nominuie

4 Kanonikow z Kapituły, z których Kapituła jednego, a mianowicie, którego Kanonik przed innymi zaleca, za Biskupa obierają. Przyśięga jego, którą on przed Pruskimi Stanami, iako Prezydent Rady ich, wykonywa, jest ośobliwsza y ośobliwszym sposobem w Kościele wielkim w Malborgu odprawowana bywa. On się tytułuje (ale w tedy tylko kiedy ma sprawę z Osobami prywatnemi, y Cudzoziemcami) Xiążęciem Rzeszy Niemieckiej; który tytuł Jan II. Biskup, od Cesarza Karola IV. odebrał, ale którego mu w Kancellaryi Krowlewskiej niedaia. 1743 otrzymał Pallium, y prawo, żeby w Dyecezyi jego jeden z Duchownych Krzyż przed nim nosił. Przysięga się także Biskupem Sambijskim, ponieważ te w Prusiech Brandeburskich położone Biskupstwo zniesione, a do niego należące Kościoły Karolickie w Duchownych Sprawach, Jurisdikcyi Biskupow Warmińskich podpadaia. Tym czasem Dom Brandeburski niechce mu przyznać tego tytułu. Dla utrzymania Woyska Koronnego corocznie daie 29209 Złotych. b) Biskup Chełmiński, którego Biskupstwo daleko mnieysze ma dochody, iak Warmińskie. Krol ie tylko rozdaie, bez wiadomości Kapituły. Arcy Biskup Gnieźnieński, Metropolita jest Chełmińskiego. Ten

Ten się nazywa także Biskupem Pomezanśkim, częścią ponieważ niektóre mieysca, należące przedtym do Dyecezyi Pomezanśkiej, przez pokoy 1466 do Polskiej, y pod Duchowny dozór Biskupa Chełmińskiego dostały się: częścią dla utrzymania pamięci Biskupstwa Pomezanśkiego w Prusiech Brandeburskich zniesionego. Pod nim są Wojewodztwa Chełmińskie y Malborskie. On może, podług Praw Polskich, przyść do Godności Kancelarskiej. 2) Trzy Wojewodowie, którzy w Dostoieństwie rowni są Polskim. Chełmiński jest pierwszym, Malborski drugim a Pomorski trzecim. W tym się zaś różnia od Polskich, że ich urząd zawsze złączony jest z pewnym Starostwem; Jako też Chełmiński, ma Kowalewskie; Malborski Kiszporskie; Pomorski zaś, Skarszewskie, Starostwa. Z tych oni mają swoje Dochody, z innymi oraz pożytkami z Grodow. Mają też swoje własne Sądy Grodzkie, które w Wojewodztwie Chełmińskim w Kowalewie, Malborskim w Kiszporku, a w Pomorskim w Skarszowie odprawuia się: A pospolicie przez Podwojewódzzych sądzone bywiaia. Dekreta przytym wykonywaia; a czasu potrzeby zażywaia broni, lub pomocy Rycerstwa pod nimi będącego. 3) Trzy Kalzela-

nowie, którzy osobliwego żadnego urzędu nie mają, ale podczas Pospolitego Ruszenia, iako Namieśtnicy Wojewodów mogą być uważani. Należą do liczby Większych Kasztelanów Polskich. Dochody swoje mają z Starostw, które zaćdno trzymają. 4) Trzy Podkomorze, którzy iedynie tylko Tytuł mają y iako Członki Rady, Prym biorą przed innym Rycerstwem. Nienależą także do liczby Senatorów Polskich, y iezeli na Sejm przyjeżdżają, tedy iak Posłowie stawiają się. 5) Trzy pozostałe ieszcze wielkie Miasta, Toruń, Elbląg, y Gdańsk; każde z nich w Imieniu swoim z Radnych Panów posyła, którzy obydwu spólnie iedną kreślą mają. Przedtym - było miast Wielkich. Z tych tedy, Członków RADA Prowincyi iest złożona. Wszyscy Radni Panowie podług Prawa musieliby być urodzeni Prusacy, ale barzo rzadko tego przestrzegają: Krol ie nominuje, a oni muszą osobliwą Przyśięgę Krajową wykonywać. Biskupi, Wojewodowie y Kasztelanowie są oraz Senatorami Krolestwa Polskiego, ponieważ 1569 pewne mieysca w Senacie dla nich byli wyznaczone: Mają też wolny przystęp do Urzędów Koronnych. Biskup Warmiński na Seymikach prezyduje, a w niebytności iego, nayprzedniejszy między przy-

przytomnemi. Te członki wspomnioney Rady, mogłyby się zwać Wyższymi Stanami, w oppozycyi Niższych Stanów, do których innieysza Szlachta, y małe miasta należą. Szlachta pod Biskupem Warmińskim będąca, nienależy do Stanów Państwa; Inne zaś Rycerstwo, posyła Posłów swoich na Seymiki. Małe miasta stawiają się także na Seymikach w Osobach Posłów swoich, ale od niejakiego czasu przez Szlachtę gwałtem są wyłączeni od wszelkich Obrad; Iednakowoż spodziewają się swojej Restytucyi, od oświeconego teraz Rycerstwa. Krol Kazimierz, obiecał swoim y Następców swoich Imieniem, że, bez wiadomości y poradenia się wspomnionych Stanów Pruskich, żadney rzeczy ważnieyszey przed się brać, ani konkludować nie będzie. Przez te ważnieysze rzeczy rozumieją się Regalia, to iest Prawa Majestatu, lub Krolewskie; a mianowicie te, których Krol wraz z Stanami używa, iako to: Moc prowadzenia wojny, wkładania na Kray podatków, czynienia Pokoju, Stanowienia Praw, y.t.d. Ku temu celowi wprowadzone były Seymiki, ktore przed tym z Polskimi Seymami żadnego niemieli społeczeństwa: Ale 1569 przez Konstytucyą Lublińską, część Rady Pruskiej złączona była z Senatem Pol-

Polskim, a Stany przymuszone były do stawienia się na Seymach. Od tego czasu Forma Rządów Pruskich znacznie się odmieniła: Iednakże nigdy niebyła z Polakami zmieszana, lecz Prusy swoje osobne mają Prawa.

Znając już tedy Stany, potrzeba y Seymiki nieco dokładniej rozważyć. Te przed tym dwojakie bywały, mianowicie: Ordynaryjne y Extraordinaryjne. Tamte od stu lat już ustały, te zaś utrzymały się y od Krola wyznaczane bywają, który oraz Czas y miejsce Onych naznacza: Iednakowoż, co się Mieysca tycze, alternatą w Malborgu y Grudziądzu odprawować się powinny. Przy Krolewskim wyznaczeniu Generała, Stany determinują czas y do mniejszych Seymikow, na których Posłowie obierani bywają, y Plenipotencyia się im dać: Ale, pod czas Bezkrolawia, czas y miejsce Generału, w nakazaniu Prymacyalnym, Stanom Państwa się zostawia. Mniejsze Seymiki w każdym Wojewodztwie się odprawują a mianowicie; w Chelminskim w Kowalewie, w Malborskim w Sztumie, w Pomorskim zaś w Starogardzie: Lecz, wprzody nim Pomorskie Wojewodztwo w Starogardzie się zgromadzi, Powiaty Tczczewski (do którego y Gdanski łączony bywa) Swiecki, Tu-

Tucholski, Czułchowski, Mirachowski, y Pucki, swoje osobne ziazdy mają: z kąd przez obranych Posłow do Starogardu idą; gdzie ze wszystkich Instrukcyi, Iedna powłzechna Instrukcyja Wojewodztwa, układana bywa, z którą oni na Generale się stawiają, chociaż ieszcze w Starogardzie Powiaty, ktore Seymikow nie mieli, Posłow nieobierali; z Kowalewa y Sztumu Posłowie takż przyjeżdżają, ponieważ wszyscy viritim na Generale stawić się nie powinni. Jeżeli mniejsze Seymiki szczęśliwie dojdą, można się spodziewać dobrego skutku na Generale: Ale, kiedy Iedne Wojewodztwo tylko nie seymikuie, tedy ani na początek Generału myśleć potrzeba. Liczba Posłow z każdego Wojewodztwa nie jest pewna: Iednakowo, w nowszych czasach większa jest, iak przed tym bywała: Naywięcey zawsze ich jest z Wojewodztwa Pomorskiego, a najmniey z Malborskiego, Instrukcyja od Seymikow, w Polskim ięzyku na Piśmie Im bywa podawana. Na początku Generału, przytomne bydź muszą wszystkie Wojewodztwa y Posel Krolewski. Przecie nie konieczna potrzebna jest przytomność wszystkich Członkow Rady, y wszystkich wielkich Miał. Odprawuie się zaś, za zwyczaj na Ratuszu; Czasem w Kościele, albo

albo gdziekolwiek indziej. Wszystkie zupełnie doysć mogą, kiedy iednomyślność Pruska dobrze zrozumiana będzie; to jest, kiedy Materye, na które się niemoga zgodzić, drugim na przeszkodzie nie są, ale na iniszy czas odkładane bywają. Pisma, w Imieniu całej Prowincyi, ułożone, Toruńscy Sekretarze, podług zdania wszystkich Stanow, stawiać muszą w Łacińskim Języku, które ku końcowi Generala publicznie czytane, y pieczęcią stwierdzone bywają. Wszystkie Pisma, które albo na Sejmiki przychodzą albo od nich wyprawowane bywają, zachowują się w Toruniu, w Metryce całego Państwa. Sejmiki dzielą się in Conuentus Ante-y Post Comitiales, t. j. Ziazdy Przed- y Po-Seymowe. Na pierwszych Krol oznajmuie materye, które na Seymie mają być decydowane; Tudzież obierani bywają Posłowie na Seym, y kofzta dla nich potrzebne, wyznaczone. Na poslednich Sejmikach, stwierdzają nowe podatki, z dawniejszych rachunkow słuchają, y jeżeliby na Seymie cokolwiek ku szkodzie Państwa uchwalono było, przeciwko temu mówią albo też na Piśmie się protestują. Tak tedy Prusacy, nie tylko swoje Sejmiki odprawują, ale też na Sejmy Polskie iędzą.

Wyżey

Wyżey już iest wspomniono, że Prusacy Podatki swoje, nie na Seymach, ale na własnych Sejmikach uchwalają. Miasta zwykły płacić, tak nazwany Podatek Słodowy, to iest, od każdego korca siodu, który warzony bywa, muszą dawać dwa Szelagi; Rycerstwo zaś wprowadziło Łanowe, od każdego Łana dając Złoty Polski. Oprócz Akcyzy y Łanowego czasem pozwolono inne pobory. Zamek Malborski wyznaczony iest dla Skarbu Krajowego; Skarb ten iest w Dyzzpozycyi Podskarbiego, który w niczym nie należy do Podskarbiego Koronnego, ale iedynie tylko od Stanow dependuie, y ma pod sobą Pisarza Skarbowego. Prusacy żadnych cel nieplacą a w Polsce, iedynie tylko do dawnych cel pogranicznych obowiązani się być uznają. W pole takoz, za granicę Prowincyi, wychodzić niepowinni; Rycerstwo iednak, w Kraiu ku własney obronie na koń siada, miasta zaś od tego są wolne, oprócz Toruńczykow, którzy względem Dobr swoich Szlacheckich, 32 Konie w pole stawia y one Szlachcie dosyłaia.

Prusy sądzą się według Prawa Krajowego Szlacheckiego, y według Prawa Chełmińskiego. Elbląg y inne niektóre Mieysca zażywają Prawa Lubeckiego. Ry-

Rycerstwo w każdym Województwie m. Sady Ziemskie y Grodzkie; O ostatni wyżej się już nieco powiedziało pod Wojewodami. Trybunał Piotrkowski, jako się już wyżej namieniło, jest teraz ostatnią Sprawą lądową dla Szlachty; Od Miast apellować można do Sądów Nadwornych, albo też Assessorów.

Prusy przed tym miały swoją własną monetę, która potym z Polską złączona była; Trzy wielkie Miasta, mocą osobliwych swoich Przywilejów, kazały bić w mennicach swoich srebrne y złote pieniądze różnego Gatunku, z wyobrażeniem Królewskim, y herbem swoim, które mieć można za jedyną Pruską monetę po zabrońieniu Królewskim bicia pieniędzy w Państwie.

Oprocz zwyż opisaney Rady, są ieszcze w Prusiech inni różni Urzędnicy, mianowicie Podskarbi, który między nimi jest nayprzedniejszy y jedyny, mający roczną Pensją y inne Dochody; o nim już wzmianka była; Miecznik, żadney niema powinności; Chorążę, którzy Chorągwie niosą kiedy całe Rycerstwo w pole wychodzi; Sędziowie Ziemscy, których jest 7, y ich Assessorowie Ławnicy.

O Miastach uważać potrzeba, że one od dawnych czasów dzieliły się na Większe y

Mniejszy. Większe albo Wielkie są Toruń, Elbląg, y Gdańsk; Mniejszych, które się Królewskimi nazywają jest 27. oprócz Miast Biskupów, Warmińskiego y Chełmińskiego. Miasta te Mniejsze, za czasu Krzyżaków między sobą uczynili sprzymierzenie się, które y teraz ieszcze trwa; Dla czego też swoje Przywileje spólnie utrzymują na prywatnych zjazdach o powszechnie Dobro naradzają się y na Generałach Pruskich, przez większe Miasta, Sprawy swoje przedkładają. Co się obrad ich tycze, w Malborgu, jako nayprzedniejszym między niemi, jest Directorium. Jako też Miasto te, tudzież Grudziądz, Tczewo, Starogard, Chojnice, nazywają się Miastami Pełnomocnemi, które swoje, y drugich Miast dolegliwości y Sprawy, Directorium przedkładają. Te zaś potym Sprawy ważniejsze, wielkim Miastom donosi, które się nazywają Kwaternymi Miastami, dla tego, że pieczę mają o Miastach Województw swoich. Do 27 mniejszych Miast należą Malborg, Kiszpork, Sztum, Neuteich, Tolkmittko, Grudziądz, Brodnica, Łaszyn, Nowe Miasto, Radzyn, Golub, Lidzbarg, Kowalewo, Tczewo, Gniew, Nowe Swiecie, Pucko, Starogard, Skarszewo, Berend, Chojnice, Bialenburskie, Fridland, Tuchol,

chol, Hamersztyn, Słuchow. Teraznie-
szych czasow, Miasta te bardzo są pod-
Apellować mogą od Magistratu swego, do
Starostow, od nich zaś do Krola. O Pri-
wilegiach ich czytać można: Privilegium Ci-
vitatum Minorum Prussiae Occidentalis
commentariolo illustratum. Xięstwo Pru-
skie złożone jest z 4 części.

1. Wojewodztwo Chełmińskie, naj-
pierwsze między trzema Pruskimi; do
swego Woiewodę Kasztelana, Podkoma-
rzego, Miecznika, Sędziego y 8 Starostow,
mianowicie Brodnickiego, Grudziądzkie-
go, Radzynskiego, Golubskiego, Rogo-
żynskiego, Bratyańskiego, Kowalowskiego
y Pokrzywnińskiego. Biskupstwo Cheł-
mińskie najstarsze między Pruskimi, i
fundowane od Konrada Xiążęcia Mazowie-
ckiego około roku 1215 albo 1222. Ko-
legiata Chełmińska złożona jest z 4 Kano-
nikow, ktorych Biskup, z pozostałymi
Kanonikami, obiera. Obszerniey się tu
mówiło o Biskupie y Biskupstwie Cheł-
mińskim, w Introdukcyi do tego Rozdziału
Najprzednieysze miejsca są:

1) Toruń, nad Wisłą naydawniey-
sze, y pierwsze między trzema Wielkimi
Miastami Pruskimi, chowa Archivum Pru-
skie, y należy do Rady Kraiowej. Zalo-

żenie swoje winne jest, pierwszemu Mi-
strzowi Wielkiemu Krzyżackiemu, Her-
manowi Balk, który 1231 Twierdzę To-
ruń zbudował, przy ktorey następującego
Roku Miasto założone było, ktore dla nie-
wygodnego położenia, 1235 znowu z nie-
sione bydź miało, a wybudowane o milę
na teraznieyszym mieyscu, nieco wyżej
położonym. Imię swoje bez wątpienia od
tego wzięło, że przezeń Brama (Thor)
albo weyście do Prowincyi Pruskiej otwo-
rzyło się. Miasto te, za czasem stało się
Sławnym Handlownym, y do Przymierza
Anzeatycznego przyjęte było. Przedtym
miało mocny Zamek, który 1454 był
zniesiony; Oprócz tego też było umoc-
nione. Dzieli się na Stare y Nowe Mia-
sto, ktore przedczasy miało swoją Włas-
ną Zwierzchność, ale 1454 z pierwszym
złączone, a z dwoch, iedne Miasto y ie-
den Magistrat był uczyniony: Jednako-
woż ze frzódka, Murem y rowem, są roz-
dzielone. Mieszczenie z więkzey części
są oboygą wyznania Ewangelicy; Ale Ka-
tolicy powoli Kościoły Ich im poodbierali,
tak dalece że Obywatele Nowego Miasta,
swoy przeszły Ratusz na Kościół obrocili,
a na Starym Mieście na Rynku 1755 nowy
Kościół poczęto budować. Ministerium
Luterkie od 4 Kościołow, złożone jest z
jednego

jednego Seniora y 6 Xieży, do których iefzcze łączy się 2 Xieży, y 4 Kościoły wiejskie. Gymnafium tuteyfe, założone 1594 w dobrym ief porządku, zawsze miało uczonych y Sławnych Rektorów y Professorów; których przy nim ief 5, y Lector Języka Polskiego. Ewangeliicy, mają jednego Xiędza, a Nabożeństwo swoje odprawiają w pewnym wielkim Domu. Katolicy teraz mają w Mieście 4 Kościoły, między ktoremi są 3 Kłafztory z Kościołami. Ief tu Collegium XX. Jezuitów, ktore 1605 założone, a 1699 znowu de novo ief wyprowadzone. Sedy-Ziemskie się też tu odprawiają. Miasto y Mieszczanie mają wiele Dobr z Szlacheckimi Prawami, y dla tego zawsze zafta da 2 Radnych Panów, w Szlacheckich Sędach Ziemskich Chełmińskich. Toruńskie Pierniki, delikatne rzepki, piękne mydło, y Kielbasy są Sławne. Moft drewniany na Wiśle, długi ief prawie na pół mile, a dwie ma części, ktore wyspa Bazar czyni. Połowa ta, ktora Miasta ief bliższa, nazywa się Moftem Niemieckim na Niemieckiej Wiśle; druga zaś połowa, ku Polfczeleżąca, ma Imię Moftu Polskiego, na Wiśle Polskiej. Rzeka co raz ief szerza, atak tedy y moft, ktorego trzecią część, nie mał corocznie lod zrywa, ponieważ nie ief

ief dość mocny; tak dalece że utrzymywanie iego barzo wiele kosztuie. W Kościele S. Jana znayduie się nagrobek Matematyka Sławnego, Mikołaja Kopernika, ktory się tu 1472, Dnia 19 Stycznia narodził. Miasto te, roku 1454 odpadło od Krzyżaków, a do Korony Polskiej się udało. Roku zaś 1485 otrzymało Jus Stapular, albo Prawo na Skład. Krol Szwedzki Gustaw Adolf obległ ie był 1629, ale bez skutku: Około tegoż czasu wałem otoczone było. Krol Władysław IV. 1645 sprawił tu był Rozmowę między Katolikami, Luteranami, y Ewangelikami, chcąc ie złączyć: ale która się ze zwadą, y bez skutku zakończyła. Krol Szwedzki Karol Gustaw 1655 wziął był miasto te przez umowę, y kazał ie znacznie umocnić Polacy y Brandeburczycy 1658, a Karol XII. 1703 bombardował ie y dobył; Wostanym wspomnionym roku, wszystko cokolwiek tylko do umocnienia Miasta służyło, zniesiono. Od 1708 aż do 1710 przez powietrze z Obywatelów swoich mocno obnażone było: w różnych woynach takż, wiele wyftać musiało. Roku 1724 dnia 16 Lipca, z małej przyczyny, to ief, że pewny Student Jezuicki przy Procesyi, na Ewangelików z swawoli się targnął, wielki wszczął się rozruch, ktory drugiego

go dnia ieszcze był większy, tak dalece że Pospolstwo gwałtem do Szkoły y Collegium XX Jezuitow wpadłszy, różne bezprawnia poczyniło; Za co Prezydent Resner, z niektórymi inszymi dać głowę, Luteranie, Nowy P. Maryi Kościół stracił, a miasto Karę pieniężną zapłacić musiało. Luteranie, już po Pokoju Oliwskim, Kościół S. Jakuba utracili. Dystrykt mieyski ma więcej iak 25 wsi, z 4 Kościołami Luteranickimi. O mile od miasta leży Katolicka Kaplica S. Barbary, do ktorey na trzeci Dzień Świątek, wielka Processya z Miasta idzie.

2) Chełmno, nad Wisłą na mieyscu wyniosłym. Założone iest 1239. Pewny Xiążę Mazowiecki pusił ie był Krzyżakom, ale one od nich odpadłszy, do Polskiej się udało. Kiedy Niemcy Panowanie nad nim otrzymali, bywały tu Naywyższe Sady Pruskie, dla czego też Prawo Chełmińskie tak iest sławne, y prawie od całych Prus y Mazowizy przyjęte. Iestci one wielkie, ale niebarzo ludne. Niegdyś było Miastem Anzeatyeckim, do Krola należało, y z liczby większych Miast było, a tak y do Rady wchodziło: Teraz zaś pod Biskupią iest władzą, y iedynie tylko Miastem Biskupim. Są tu 3 Klasztory: mianowicie 2. męskie, a ieden Panieński.

1554

1554 Gymnasium było założone, ale ktore niedługo trwało. Krzyżacy, od ktorych miasto te było odpadło, 1457 znowu ie obieli, ale za czaśem przez Polakow odebrane. 1544 wielką szkodę od ognia poniosło.

3) Starygrad, Zamek na pagorku nad Wisłą, z miasteczkiem.

4) Chełmża, miasteczko o mile od Chełmna, Rezydencya Biskupa Chełmińskiego, ktory się Lubawskim nazywa, ponieważ w Lubawie takż ma swoją Rezydencyją. Miasto te 1251 iest założone.

5) Wąbrzyzna, Miasteczko 1331 wybudowane.

6) Kowalewo, Krolewskie Miasto, gdzie się Sady Grodzkie Wojewódzinskie, y mnieysze Seymiki tego Wojewodztwa odprawiają; y pod ktorym General Saski Bose, 1716 zbił Polakow z konfederowanych.

7) Golub, Krolewskie Miasto z Zamkiem, nad Rzeką Drybencą, gdzie często rezydowała Anna, Siostra Krola Zygmunta III., do ktorey takż należał Dystrykt około leżący.

8) Brodnica, mocne, y w dobrym położeniu, Krolewskie Miasto z Zamkiem, nad

G 2

nad Rzeką Drybencą, które też, do wyżej wspomnioney Xieźniczki Anny należały y w którym ona 1625 umarła. Założone 1 ft 1285; często obleżone y dobyte było iest tu Kościół Ewangelikow Aufpurkiego wyznania.

9) Radzyn, Miasto Krolewskie z Zamkiem, które często frogości Woyny ognia doznało. Sądy Ziemskie się tu odprawiają.

10) Pokrzywno, Miasieczko z Zamkiem

11) Grudziądz, przed tym Grodek. Miasto Krolewskie, na Wyspie, oblanej Rzeką Ossą tu w Wisłę wpadającą. Zamek leży na pagorku, y ma Kościół. W mieście też iest Kościół 1598 Luteranom oddany; Dla czego oni, Nabożeństwo swoje odprawiają na Ratuszu, gdzie y Szkoła maia XX Jezuici, wystawili tu 1645 Collegium, które 1647 przez Konstytucyę Seymowe stwierdzone było. Miasto też, wstawione iest Generalami Pruskiemi, alternatą odprawiającemi się tu, y w Malborku. Wybudowane zaś iest 1299.

12) Łaszyn, Krolewskie Miasieczko wybudowane 1328, y zewsząd prawie wodą oblane.

13)

13) Nowe-Miaſto, Krolewskie miasieczko, nad rzeką Drybencą, 1319 roku założone.

14) Bratyan, miasto z Zamkiem nad Drybencą wybudowane 1254 roku.

15) Lawernik, Miasieczko nad rzeką Drybencą.

16) Lubawa, Miasto z Zamkiem, gdzie przed tym Biskupi Chelminscy rezydowali. 1545 pogorzało.

17) Lidzbarg, Miasieczko Krolewskie.

18) Rogoźno, Krolewska Ekonomia.

19) Michałow, mały Dystrykt, między Mazowszem, Ziemią Dobrzyńską, y Rzeką Drebnicą, który od Xiążęcia Leszka 1304 Krzyżakom zaſtawiony y onym 1343, 1411, y 1436 potwierdzony był. Ma swego własnego Sędziego Ziemskiego, chociaż przed tym należał do Wojewodztwa Chelminskiego.

2. Wojewodztwo Malborskie, ma swego Wojewodę, który przedtym Elbląskim się nazywał, y w porządku drugim iest między Pruskiemi, Podkomorze-go y Sędziego Ziemskiego. Starostwo Malborskie nayprzednieysze iest w całych Prusiech. Wojewodztwo te, trzy Zula-
wy

wy w sobie zawiera, które wprzody opisać trzeba. Żuława nazywa się Ziemia, która, z błot y bagnisk w nizinach położonych, do mieszkania y uprawowania sposobną jest uczyniona. Żuławy obfitują w Zboża y trawę: Lasow y gor niema wiele; Elbląski Las ze wszystkich jest największy. Na wielu mieyscach Obywatele do opalu, Ziemi tylko, Torf nazwaney, ba Słomy albo cierniska, zażywają. Oprócz Zaiacow, Kuropatw, y innego Ptastwa, barzo mało Zwierzyny w lesiech się znajduje; ale są Wilcy drapieżni. Rzeki obfitują w dobre Ryby. Pożytek z Pszczół y Bydła, jest znaczny; Osobliwie zaś Koni są sławne. Obywatele Żuław zawsze wolnymi byli Chłopami, a nazywają się Poddanymi Krolewskimi y Żuławianami; Dostąpili oni też Prawa y Dobr Chetminskich od Krzyżaków; Iednakowoż ci, którzy teraz należą do Jurysdykcyi Mieyskiej, barziej są ograniczeni, niżeli Krolewscy na Żuławach Malborskich. Mowią po Niemiecku y po Polsku; a z większych części są Luteranie y Katolicy; Ewangeli-kow mało jest, ale Mennonitow wiele. Wielka Żuława Malborska (Insula Maior) zewsząd prawie oblana jest Wisłą y Nogatem, ciągnie się aż do Frisch-Haffu, a zawiera w sobie więcej iak 2130 włok albo

Łanow.

Łanow, które różnie są podzielone: Do tego ieszcze należy 40 Łanow Miasta Malborge, y 2 Łanow Miasteczka Neuteich nazwanego. W lesie Montawskim, początek swoy bierze Rzeka Tyge, (Tve) która początecznie Świenty się nazywa, przez całą Żulawę w dół płynie, miasteczko Neuteich dwoma Odnogami oblewa, a potem pod Haberhorstem do Frisch-Haffu wpada. Wielka Żuława Malborska dzieli się na 5 części, które po Niemiecku, Winkel, kąty nazywają się, mianowicie: Montawski, Szenawski, Lichtenawski, Neuteichski, y Leswicki, a 13 Luteranńskich Parafii w sobie zamyka. W pierwszej części jest 5 wsi, między ktorymi 2 Kościelne; w drugiej 7, z ktorych dwie Kościelne; w trzeciej 7, z nich 4 Kościelne; w czwartej, oprócz Miasteczka Neuteich, 8 wsi, między niemi 3 Kościelne; a w piątej 14, z ktorych 3 Kościelne. We wszystkich tych częściach są 4 Krolewskie Folwarki, znaczne dochody mające, mianowicie: Klein-Muntau, Leske, Kaminke, y Kaltenhof. Dystrykt Tygenhoffski, który więcej iak 632 ma Łanow, częścią jest tej wielkiej Żuławy: Oprócz Zamku, y Miasteczka Tygenhof, nad rzeką Tygen, jest tam ieszcze 20 wsi, a między nimi 3 Luteranńskie. Graniczący z tym,

G 4

Dystrykt Berwaldski y Barenhofski, zawiera w sobie 195 Łanow, 15 Morgow y 5 Wsi, z których 2 Kościelne Luteranckie. Na koniec, do Wielkiej Malborskiej Żuławy należy jeszcze część albo Ką (Winkel) Szarpawski, który ma 96 Łanow, y więcej iak 14 Wsi, a należy do Gdańskiego Dystryktu. Mała Żuława Malborska, leży między Nogatem y Jeziołem Drausen, a przedtym nazywała się Żuława Fiszawską. Pruskie y Holenderskie Łany, oraz z Pastwiskami, tam się znajdują, y osiadłemi, wynoszą na 966 Łanow, 12 $\frac{3}{4}$ morgow. Na Pruskich Łanach jest Wsi 21, a na Holenderskich Łanach y Pastwiskach, 16. Na tej Żuławie są 4 Luteranckie Parafie. Obiedwie Żuławy Malborskie, do Korony Polskiej 1525 są przyłączone, która, Woiewodę albo Starostę za Naywyższego Ekonoma tamże stanowi, który ma Prym, przed wszystkimi w Polskich Prusiech Starostami. Elbląska Żuława, poczęści także rachuje się do Małej Żuławy Malborskiej. Do pierwszej należą Wsie Kościelne Fürstena, Gros Mausdorf, y Jungfer nad Hafsem; Do drugiej zaś, Wsie Kościelne Neuheyde y Zeyr, do których 7 wsi jest przyłączonych. Zgromadzenia Ewangelickie Obojga Wyznania, w Malborskich obu

obu Żuławach, doznali od Katolików różnymi czasami, Narużenia Ich Praw, y Religii. Ogołem jest tam 26 Xięży, ale którzy nie są ziednoczeni wiedne pewne Corpus, ani przez Seniora rządzeni bywają, lecz każdy z nich, w niczym od drugiego nie dependuje; Zkąd często pochodzą Zamieszkania. Każde zgromadzenie powoływa swoich Xięży.

Miasta w Wojewodztwie Malborskim, są:

1) Elbląg, dość wielkie, starym sposobem umocnione, y dobre handlowne Miasto, nad rzeką Elbing, która z Jeziora Drausen wypływa. Na tym miejscu, gdzie teraz stoi, wybudowane jest roku 1239. Pierwszy Przywilej nadany mu jest 1246, w którym też pozwolone Prawo bicia pieniędzy. Nowe-Miasto uprzywilejowane jest 1347. Miedzy Starym-Miastem y Przedmieściem, na którym są Szpichlerze Kupieckie, płynie Elbing, a Stare od Nowego-Miasta oddzielone jest przez row y mur. Domostwa są wysokie, wąskie y Staroswieckie, prawie iako we Gdańsku, a ulice wąskie. Katolicy, od roku 1616, trzymają wielki Kościół Farny S. Mikołaja, Luteranie zaś mają Kościoły S. Maryi, Trzech-Krolow, S. Ducha, S. Ciała, S. Anny, S. Jerzego, y Kościół Szpi-

Szpitalny S. Elżbiety. Ewangelicy odprawiają swoje Nabożeństwo, na wielkiej Salie w pewnym Domu, równie iako y Mennonici zgromadzaia się w Domu. Gminy są tu trzy: Luteranśkie, i Gymnazjum jest Luteranśkie. Miasto przed tym było Anzeatyczne; a ponieważ Lubekę jest osadą tedy też Prawa Lubeckiego zażywa, iednakowoż w tym swoją osobliwą ma wolnoczynność. Zamek wystawiony 1237, od Mieszczan 1454 zniesiony był. Fortyfikacye, ku Zuluwii są podle, ale z drugiey strony nieco lepsze. Z tym wszystkim, miasto te za najmocniejszą Fortecę w Prusiech bywa miane. Osada iey jest złożona z kilku Kompanii Polskiego Woyska Koronnego, w bramach Mieszczanie na Warcie stoia, a Przedmieścia od Żołnierzy Pruskich są osadzone. Miasto, w sprawach Duchownych, ile to być może, bez naruszenia Praw, y różnych Religii, jest pod Biskupem Warmińskim; w Sprawach zaś Cywilnych iedynie do Krola należy. 1454. odpadło od Krzyżaków, a pod obronę Polską się udalo. 1626 y 1656 dobrowolnie poddało się Szwedom. W ugodzie Brombergkiej 1658, obiecanoć wprawdzie było Elektorowi Brandeburskiemu Fryderykowi Wilhelmmowi, że On ie tak długo w zaftawie miał trzymać, aż pokiby mu niebyli wypła-

placone 400000 Talerow, y 1660. znówu go w tym na Pismie upewniono: Iednakowoż On, ani Mi sta niedostał, ani Pieniędzy, chociaż czwartey części ustąpił. 1698 wziął ie był Syn iego, ale 1700 znówu oddał Polakom, y zrzekł się Prawa Zastawnego, ktore do niego miał, zaco mu 300000 Talerow obiecano, y dla pewności tey Summy ze Skarbu Krolewskiego, niektore Kleynoty były dane. Miasto musiało się obowiazać, do teyże Summy dać 50000 Talerow, osadę od 300 Ludzi Piechoty, y 50 Konnych, pod dobrym y doświadczonym Generałem utrzymywać, onę aż do 2000 Ludzi, czasu potrzeby powiększać, bez wiadomości Krola, Rzeczypospolicey, y Stanow Pruskich nigdy się niepoddawać, y w większey czci mieć Religia Katolicką. Ponieważ zaś Elektor zapłaty swoiey niedostał, a tak, mocą Kontraktu, obiał Dystrykt do Miasta należący. 1703 obleżone było od Szwedow, y Kontrybucya włożona, ale Moskale ie potym 1710, od nich przez Szturm odebrali. Dla Jeziora Draufen w bliskości będącego, nazywa się takoz Urbs Drusiana, y drugim jest miastem, miedzy tak nazwanymi Wielkimi Miastami Pruskimi.

Dystrykt Mieyski dzieli się na Elbląską Nizinę y Wyżynę. Do tamtey należy El-

Elbląska Żuława, o ktorej wyżej wzmianka się już stała. Wobudwu, to jest Ewangelickich Wsi Kościelnych, mianowicie: Fürstenau, Gros-Mausdorf, Neheyde, Zeyer, Iungfehr, Preuschmar, Reichenbach, Pomehrendorf, Trunz, Lezen, y Filia Dorbek.

2) Malborg, dobrze zabudowane miasto Krolewskie nad Nogatem, w barzo przyjemnym, y urodzaynym położeniu na pagorku. Na przeciw Miasta Grobli Żuławska tamuje Rzekę Nogat, ale Fortyfikacyi Zamku szkodzi. Most tutejszy drewniany na Nogacie, długości na 539 Stop, Miastu barzo jest przykry y kolumny, ponieważ Dochody na budowanie y utrzymywanie onego naznaczone, wcale niewystarczają. Zamek, dość mocny, pierwey jest, wybudowany, niżej Miasto: Ponieważ tamten 1281, te zaś 1302 ma bydź wystawione, a Imie mieysca Czantrin, przedtym tam będącego, zniesione. Na tym Zamku składany bywa Skarb Pruski Krajowy. Obywatele Miasta z większey części są Katolicy, jest iednak tu ieden Kościół Luterski. Przed tym było Rezydencyą Wielkich Mistrzów Krzyżackich. Generały Pruskie alternatą się odprawia tu y w Grudziądzu. 1460 Polacy, 1626

1626 y 1655 Szwedzi go dobyli. 1644 Zamek pogorzał.

3) Sztum, małe Miasto Krolewskie z Zamkiem, gdzie Seymiki, y Sądy Ziemskie tego Wojewodztwa odprawiają się. Ma bydź wybudowane 149, albo, podług inszych zdania 1278. Polacy 1410, 1454, y 1416 odebrali ie byli Krzyżakom, a 1626 y 16. Szwedzi go dobyli. Niedaleko ztąd leży

Sztumdorf, Wieś, gdzie 1635, do 26 lat przedłużone było Armistitium, między Szwedami y Polakami 1629 do lat 6. tylko umowione.

4) Kiszporg, Miasto Krolewskie, z Zamkiem starym, na gorze założonym 1247, nad rzeką Syrgunen, ktora za Elblągiem w Jezioro Draufen wpada. Tu się odprawiają Sądy Grodzkie całego Wojewodztwa. 1400 pogorzało, a 1626 od Szwedów wzięte było.

5. Neuteich, Miasieczko Krolewskie, na Wielkiej Żuławie nad Rzeką Swenty, 1329 wybudowane; ale 1400 przez ogień, y różne woyny mocno nadwątione było.

Obserw. Między Dystryktem Elbląskim, Warmią, Frisch-Haffem, y Krolestwem Pruskim leży:

1) Sta-

1) Starostwo Tolkmitskie, w którym
jest:

(1) Tolkmitsko Krolewskie Miasieczko
nad Frisch-Haffem, wybudowane
1365.

(2) Neukirch, Wieś Kościelna.

2) Dystrykt Kadinen, w którym się za-
myka: Kadinen, Klasztor; Scharfenberg
Zamek obronny; y Rehberg, Wieś.

3. Wojewodztwo Pomorskie, które
niegdyś było częścią Pomeranii, y swoje
własne miało Xiążęta z Domu Pomorskie-
go; Ostatni z nich, Imieniem Mestowin,
umarłszy 1295 bez Potomstwa, Przemyśla-
wa II. Xiążęcia Wielko-Polskiego, Dzie-
dzącem Kraju swojego uczynił. Ale gdy
Margrabiowie Brandeburcy w Państwo w-
kroczyli, na pomoc mu przyszli Krzyż-
acy; Iednakowoż Margrabiowie przy Pos-
sesyi onego utrzymali się tak długo, aż
poki Krzyżacy 1311, u Margrabi Waldema-
ra tej Prowincyi, za 10000 Mark wagi
Brandeburskiej niekupili; którą oni aż do
roku 1466 trzymali. Przecie potem zno-
wu do Polskiej się dostała. Obywatele
przed tym nazywali się Pommerinken, dla
rożnicy od drugich. Ma swego Woje-
wodę, który trzecim jest między Pruskie-
mi,

mi, Podkomorzego, y Miecznika: Sta-
rostw zaś 5, mianowicie Człuchowskiego,
Tucholskiego, Swieckiego, Tczewskiego,
y Puckiego. Wojewodztwo te ma 5 Po-
wiatów, a 4 Sędziów Ziemskich; albo-
wiem Gdański y Tczewski, spólnie mają
jednego Sędziego Ziemskiego; Tucholski
zaś, Pucki, y Mirachowski, każdy z osob-
na jednego. Biskup Kujawski, nie tylko tu
ma swoje znaczne Dobra, ale też, cały
prawie Dystrykt, do jego należy Parafii;
Zkład się też nazywa Biskupem Pomorskim,
ale do RADY Pruskiej niewchodzi. Część
nie iaka Pomeranii jest pod Arcy-Bisku-
pem Gnieźnieńskim. Najznaczniejsze
mieysca są następujące:

1) Gdańsk, Sławne Miasło handlo-
wne y forteca, nad Wisłą, o milę od Mo-
rza Bałtyckiego. Dwie małe rzeki Rodaun
y Motława przez Miasło płyną; na pier-
wszey jest młyn o 18 Kołach; druga ply-
nie między Starym y Nowym Miasłem
dwie ma odnogami, które wychodząc z
Miasła, znowu się łączą y równie iako Ro-
daun, w Wisłę wpada. Miasło jest wiel-
kie, podług staroswieckiej Mody piękne,
ale z więkfszey części ma wąskie Ulice, dla
ganeczków, przed Domami wybudowa-
nych. Pod każdym prawie Domeństwem,
sa

są dobre sklepione piwnice. Obywateľow
 naymniey jest 60000, nierachując wiel-
 Cudzoziemcow, ktorzy, częścią dla han-
 dlu tam przebywają, częścią też tylko
 przejeżdżają. Przywileje y Wolności Ich
 są znaczne: Albowiem, iako trzecie wiel-
 kie Miasto Pruskie, należy do Rady Pru-
 skiej, a tak tedy ma mieysce y głos na
 Seymach Polskich, y przy Elekcji Kro-
 lewskiej, ma Prawo bicia pieniędzy, zbierania
 Bursztynu &c. Krol Kazimierz 1657,
 Magistratowi, Ławnikom y 100 Mężom
 albo Centumviris nadał Godność Szlachet-
 cką, aby odtąd nazywali się Nobiles. Mi-
 sto złożone jest, własnie mówiąc, z dwuch
 Miast, Nowego y Starego Miasta, przy-
 tym z kilku Przedmieścia. Jest tu 12 Lu-
 terkich Kościołow, oprócz tych, które
 są w Łazarecie, Cuchthauzie, y Spinhaus-
 zie, 2 Ewangelickie, 7 Katolickich, y Col-
 legium XX. Jezuitow, z niektórymi in-
 nymi Klasztorami. Luterski Maryi albo
 Wielki Kościół, naywspanialszy jest mie-
 dzy wszystkimi. Pierwszy Xiądz przynima
 Seniozem jest Ministerii, ktorego członki
 w Godności y Powadze sobie są rowne,
 ale dwa z nich zawsze muszą bydź Docto-
 res Theologiae. W Luteranickim Gym-
 nasium Akademicznym, jest 7 Professo-
 row, y jeden Lector Polskiego Języka. W

W założeniu y pomnożeniu Biblioteki,
 do Miasta należącey, wiele pracował, y na
 wielkie zarobił zasługi, Adrian Engelke.
 Ratufsz na Starym y Nowym Mieście,
 pod którym ostatnim jest Komora, gdzie
 cło od towarow płacone bywa, publiczna
 Waga, y Cekauz, są Staroswieckie Bu-
 dynki. Na Giełdzie, ktora się Artushoff
 nazywa, Mieszczanie Krolowi Augustowi
 III. 1755. Marmurową Statuę wystawili.
 Młyn wielki na Rodaunie, od 18 Kol, miał
 przedtym Miastu każdej Godziny ieden
 Czerwony złoty przynosić, ale teraz tyle
 nieczyni. Miasto te niegdyś było, iedne
 z nayprzednieyszych Miast Anzeatryckich,
 y teraz ieszcze należy do liczby nayfla-
 wnieszych Miast Handlownych w Euro-
 pie. Do tuteyszego dobrego Portu, co-
 rocznie z Morza więcey iak 1000 Okrętow
 wchodzi, które wywożą około 60000
 Łasztow Zboża, (Łaszt ieden na 40 Tale-
 row szacować można) przytym Wełnę,
 Skory, Łoy, Masło, Wosk, Pptasz, Drzewo,
 Futra, y inne towary, które na 12 albo
 1300 Polskich statkach, Wisłą sprowadzane
 bywają: Przywożą zaś, Wina, Korzenie,
 Sukna, iedwabne y wełniane materye,
 Oliwę, Sledzie, Towary Aptekarskie, Sol,
 Zelazo, Ołow, y inne towary. Prawie
 wszystkie Europeyskie Potencye, mają tu
 swoich

swoich Rezydentów, y Konsulów. Obywateli z większej części są Luteranie, naybogatsi zaś, y naysławniejsi między nami są Ewangelicy. Miasto ma swoy własny Garnizon. Fortyfikacye są znaczne, osobliwie ku Zachodowi y Północy, gdzie Miasto otoczone jest Gorami y Pagorobami, które wyższe są, niż Wieże Miejskie, y między któremi naysławniejsze są Biskupia Góra, y Hagelsberg. Na ostatnim z dawnych czaiów był Zamek, który równie iako y Góra, od pewnego Czasu wieka Imieniem Hagel, tak był nazwany, ale ten Hagel dla Tyranstwa swiego, w nim jest zabity, y Zamek jego spalony. Był też tam Grob Dziedziczny Państwa, iakiegoś, czego iasnym jest dowodem Statua, także około roku 1660 znaleziona. Niedaleko stąd, pokazują nie tylko miejsce, które Moskale 1734 daremnie szturmowali, ale też wielką mogiłę, która kilka tysięcy Ludzi, przy okazji zabitych, w sobie zamyka. W 1734 umarło w Mieście 1846 Ludzi; Na Wschodzie przyszło 1288 małych y wielkich Statków Polskich, z Morza zaś 1014 okrętów; zboża przywieziono 58060 Łasztów, y Korcy. Co się Historyi Miasta dotyczy, można dowieść z dawnych monumentów, że stare Miasto Gdańsk, około roku 995

dość dobrym już było miastem, a nie Wsią albo iedynie tylko podiym Miasteczkiem. Nowe Miasto 1311, od Krzyżaków było założone, a 1343 wałem y fossą umocnione. Roku 1454 wybito się z pod iarżma Krzyżackiego, a pod pewnymi Kondycjami poddało się Polskiemu Krolowi Kazimierzowi, od którego między innymi Przywilejami, otrzymało także Prawo bicia pieniędzy. Ponieważ bez poprzedzającego stwierdzenia Praw swoich, Krolowi Stefanowi holdować niechciało, a tak 1577 Banicya nań wyszła, y obleżone było; Jednakowoż, Sprawa ta przez Posrednictwo była ugodzona, y Krol, po Przeproszeniu publicznym, znówu Miasto te przyjąwszy do Łaski, potwierdził Prawa Jego, y wolne wyznanie Wiary Ewangelickiej; Ale musiało Krolowi, pewną Summę Pienędzy wyliczyć. 1734 przyięło było Krola Stanisława, lecz zato wytrzymać musiało, od Woyska Moskiewskiego y Saskiego, ciężkie bombardowanie y obleżenie; Jako się też na ostatek, ponieważ wszytka nadzieia pomocy Francuskiej wniwecz się obrocila, a Stanisław drogę do Uyscia znalazł, Elektorowi Saskiemu, Augustowi III. iako swojemu prawdziwemu Krolowi y Panu, poddało. Niedawno wielkie były sprzeczki między

Mieszczanami y Magistratem, które wielką pracą ugodzone, y przez Ordinio Regia Civitatis Gedanensis praescripto 1752 uprzątnione były, z ktorey nauczyć się można Formy Rządu Miasta, y Prawiego. Należy do Parafii Biskupa Kujawskiego, ktorego też tak dalece szanując, iż różne Religie, y Prawa pozwalają. Do Miasta należy ieszcze

a) Żuława Gdańska, która oblana jest od Wisły y Motławy, a 33 Wsie w sobie zamyka, które 1400 Łanow wynoszą. Magistrat Gdański, wolnowładny tam Rząd prowadzi, do ktorego najstarszy Burmistrz y 2 Radnych Panow, za Dyrektorow y Inspektorow, jest wyznaczonych. Dwanaście jest wsi Kościelnych, mianowicie: Stieblau, Gutland, Osterwik, Wosic, Trenau, Wozlac, Gotteswald, Reichenberg, Käsemark, Groscunder, Leckau, Nassenhuben, która jest Ewangelicka, y 2 Kaplice. Od wsi Stieblau, Żuława Stieblawska Imię swoje bierze. We wsi Gutland pod czas wojny Szańce bywają sypane. W Schmerbloku nad Wisłą iedynie tylko Holendrzy mieszkają. Motława dzieląc Żulawę Gdańską od Gdańskiej Niżyny, która z następującą nie musi być pomierzana.

b) Ni-

b) Niżina, Frische Nehrung nazwana, która jest część Ziemi wąska ale długa, między Morzem Bałtyckim, odnogami Wisły, y Frisch-Haffem, ciągnąca się aż do Piławy. Rzecz uwagi naygodniejszy jest tu Forteca Minda, czyli Weyszelmunda, która leży, przy wpadku Zachodniej Odnoży Wisły, do Morza Bałtyckiego, a naprzeciwko iey, z drugiej Strony rzeki, jest Westerszanc. Imię swoje bierze od uścia Wisły; należy do Miasta, jest mocna, ma swoy Kościół y Port dość dobry. 1734 dobyła była od Sasow. Są ieszcze tu wsie Kościelne, Bohnsak, Schönbaum, Kobbelgrube, Neukrug, Probbernau, y Tiegernort.

c) Wyżyna, na ktorej jest Miasteczko Hela albo Heel, leżące na samym końcu krzywej y wąskiej części Ziemi, która się ciągnie w Morze Bałtyckie, y tak nazwany Pautzkerwik formuje. Tu okręta na Kotwicach stawaia. 1572 Miasteczko te pogorzało. Na tej Wyżynie jest ieszcze 8 Wsi Kościelnych, mianowicie All Gottes Engeln, Ohra, Muggenhahl, Praust, Gischkau, Loblau, Wonnenberg, Rambeltsch.

2) Oliwa, sławny Kłasztór o milę od Gdańska, który Xiążę Subisław 1170, lub, H 3 podług

podług innych zdania, Samboryusz Xiąż Pomorski 1178 wyfundował, y Zakonnikami S. Benedykta osadził. 1224 y 1225 albo 36 spalili go, w Pogaństwie iezca zostający Prusacy, a 1432 albo 33 Czeskie Zolnierze, na zoldzie Polskim będące. 1571 od Gdańszczanow był zburzony, ktorzy na nowe wybudowanie onego 20000 Złoty zapłacić musieli. 1660 na dniu 13 Maia, zawarty tu był pokoy między Szwedami y Polakami, a w roku następującym do Konstytucyi wpisany. Klasztor ten teraz należy do Cysterfow, ktorych jest 50. Opat ma naywiększe Dochody, a wszystkich Zakonnych Prałatow Polkich Kościół ze frzodka niewymownie iest piękny, osobliwie zaś Oltarz wysoki y Ambona, dla wyborney pozłoty, barzo przyjemny oczom sprawuie widok. Liczy się w nim około 40 Oltarzow, ktore wszystkie iak naylepiey są przyozdobione. Miedzy wszystkimi Kaplicami tam przybudowanymi, naywspanialsza iest ta, ktora Matce Boskiej poświęcona. W Chorze leżą Kości Fundatora Klasztoru, y Synowiego, pod Marmurowym Grobowcem; Po stronach widzieć można Obrazy wielkich y zacnych Dobrodzieiow, ktorzy ten Klasztor udarowali. W Klasztorze znajduje się niedaleko weyscia do Kościoła, Stół

Stół marmurowy w Scienie, ktory, na Pamiątkę wyż wspomnionego Pokoju, tam iest postawiony. Apteka pięknym porządkiem ułożona. Klasztor ma Prawo zbierania Burztynu. Około niego założone iest Miasieczko dobrze zabudowane,

3) Pucko, Miasieczko z obrońnym Zamkiem. Z iedney strony bagniskiem iest otoczone; a teraz znou Ekonomia Krolewska, 1464 po długim obleżeniu Danczyzy, 1626 Szwedzi, a w następującym roku Polacy go dobyli. Morze Bałtyckie, miedzy Gdańskiem y Pautzke, formuie Odnoga Morską, ktora się Pautzkerwik nazywa.

4) Zernowiec, wspaniały Klasztor Pannien Zakonnych S. Norberta, ktory 1213 iest fundowany.

5) Sukow, Klasztor P. P. Bernardynek.

6) Paradyż, Maryi nazwany, z Klasztorem Kartuzyańskim, niedaleko Mirachowa, miedzy 2 Jeziorami; Jeden tylko iest Klasztor tego Zakonu, w całych Prusiech.

7) Mirachow, Miasieczko.

8) Białenburkie, Miasieczko.

9) Tczewo, obrońne miasto Krolewskie nad Wisłą, wystawione 1209. Przed-
tym

tym nazywało się Sau, y Stolicą Hrabstwa było. Jest tu Klasztor Dominikański fundowany 1288 od Mszczugiusza. 1310 y 1432 albo 33 Mieysce te było spalone, a 1577 znowu pogorzało. Dobyte było 1626 y 1655 od Szwedów. Sady Ziemskie się tu odprawiają: Przytym ieszcze uważać trzeba Ekonomią Tczewską Krolewską y Kościół Luteranński.

10) Skarszow, nad Rzeką Ferfą, Miaszeczek Krolewski z Zamkiem. Do wiary rzecz podobna, że po roku 1180 jest wybudowane. W lat 6 po założeniu swoim, od Prusaków było zburzone, ale w krotce znowu wystawione; potym zaś przez Kupno, lub też Zamianę od Kawalerów S. Jana Jeruzalemskiego, dostało się Krzyżakom. Jest tu Krolewska Polska Kancelarya. Co 4 Niedziele odprawiają się Sady na których Podiewodzy Sprawy mnieysze decyduie, ważnieysze zaś, sam Wojewoda co Czwierć Roku sądzi. Apellować ztąd można do Piotrkowa.

11) Starogard, Małe miasto Krolewskie nad Ferfą. Kiedy Miasto te, podłym tylko ieszcze było Mieyscem, Subisław Xiążę Pomorski, oddał je był Kawalerom S. Jana, którzy tam Kościół S. Jana wybudowali. Na Mieyscu tym, na którym teraz Miasto

Miasto leży, od Krzyżaków 1339 jest wybudowane, albo odnowione, y ze wszystkich skończone: Z którego przeniesienia Miasta, Kawalerowie S. Jana wcale niebyli kontenci. 1465 Polacy go dobyli, a 1655 Szwedom poddać się musiało: Tu odprawiają się Seymiki tego Województwa.

12) Gniew, Krolewskie Miaszeczek z Zamkiem, przy wpadku Rzeki Ferfy do Wisły. 1183 dostało się Krzyżakom, którzy tam Fortecę założyli. 1463 Polakom, a 1626 y 1655 Szwedom poddać się musiało. Kościół Farny, Katolicy 1596 odebrali. Za nowszych czasów, pewny Xiążdz Luterński, Imieniem Jan Gertz, musiał wystawić Statuę S. Nepomucenowi, którego, podług ich udania, miał bluźnić.

13) Nowe, Krolewskie Miaszeczek, które z iedney strony ma Wisłę, z drugiey zaś błota. Wzmianka Jego, dzieie się już w roku 1310. Mieszczanie wypędzili 1458 Garnizon Polski, z kąd też Krzyżacy Miasto obieli, ale znowu 1464 albo 65 Polakom je oddać musieli. 1626 y 1655 Szwedzi do poddania się przymusili.

14) Biszmark, Miaszeczek, które po kilka razy gorzało.

15) Hamersztyn, Miasto Krolewskie, na początku Rzeki Brdy, które się 1466 Polakom poddało. 1719 pogorzało.

16) Friedland Miaszeczek Krolewskie, z Kościołem Luterskim.

17) Landek, Miaszeczek.

18) Swiecie, Krolewskie Miaszto z Zamkiem, nad Wisłą. Zamek od Xiążęcia Swiatopelka 1244, przeciwko Krzyżakom, jest wybudowany; Miaszto potym założone, a 1340 zmocnione, kiedy się 1310 w Moc Krzyżaków dostało. Polacy dobyli go 1454, następującego roku Krzyżacy, 1466 znowu Polacy. 1655 Szwedzi, a naostatek, w rok potym Polacy.

19) Tuchol, Krolewskie Miaszto z Zamkiem, nad Rzeką Brdą, które niegdys sławne było w wojnach Polskich y Pruskich, y gdzie Sądy Ziemskie odprawiają się.

20) Chojnice, Miaszeczek Krolewskie, z Kościołem Luterskim.

21) Sluchow, czyli Człukow, Miaszeczek Krolewskie.

4. WARMIA, zewsząd Krolestwem Pruskim otoczona, do żadnego Województwa nienależąca, ale iedynie tylko do Biskupa y Kapituły, tak dalece, że ani Szlachta, ani inni Obywatele, do żadnych Sądów apellować nie mogą. O Biskupie wyżey się już mowiło w Introdukcyi do tego

tego Rozdziału. Dystryktu Biskupstwa tego, Biskup ma 2 części, a Kapituła trzecią. Poddani ich, tegoż zażywiają Prawa, ktorego y inisi Prusacy: Iednakowoż mają swoje osobliwe, ktore u nich są ważne, y ktore oni, Ordynacyą, albo Po-
stanowieniem Krajowym, nazywają. Mają też oni spólne Seymiki, do ktorych Szlachta, Miaszta, Woytowie, y Wolni (ktorzy od Panśczyzny uwolnieni, y frzodkiem niby są między Szlachtą a Chłopami) należą. Poddani z Generalem Pruskim żadney niemają społeczności, ale Biskup tylko jest tam przytomny, ktory potym to co się na nim stało, y uchwalono było, osobliwie co się Podatkow tycze, Ludziom swoim, w osobnym Zgromadzeniu, przedkłada; Oni zaś, zawize się prawie erzymają zdania Biskupa swego, y Prowincyi Pruskiej. Warminskie Urzędy, Miaszta, y mieysca naycelnieysze, są następujące.

I. Urząd albo Woytowszto Framburg, w ktorym

1. Framburg, mierne Miaszto nad Frisch-Haffem; Założone jest 1279, a zażywiają Prawa Lubeckiego. Jest tu Kapituła, Kościół zaś leży na pagorku. Mikołay Kopernik, Matematyk sławny, był tu Kanonikiem, y umarł 24 Maia 1543.

2. Blu-

2. Bludau, Wieś Kościelna.

II. Urząd Brunsberski, gdzie

1. Brunsberg, dość wielkie, y dobre handlowne Miasto nad Rzeką Passarge, która niedaleko ztąd, do Frisch-Haflu wpada. Wybudowane jest 1255, y od Imienia Biskupa Brunona nazwane; Dzieli się na Stare y Nowe - Miasto, jest ludne, y używa Prawa Lubeckiego. Tuteysze Sławne Collegium XX. Jezuitow, było niegdyś Klasztorem Franciszkańskim, a fundowane jest, przez sławnego y Uczonogo Kardynała, a Biskupa Warmińskiego Stanisława Hosiusza, dla czego też Hosianum się nazywa. Jest tu też Klasztor Panienski. Tum Warmiński fundowany jest 1260, z 16 Probostwami, dla tyluż Kanonikow. Obywatele 1461 wypędzili z Miasta osadę Polską y złapali Biskupa Warmińskiego, który był z strony Krzyżaków. Król Władysław 1637 przez publiczny dokument albo Diploma, pierwszych tuteyszych kreował Patrycyuszow. Przedtym miasto te należało do wielkich Miast Pruskich, a tak, y do RADY: Teraz zaś, tylko jest pod Biskupem, iako jedynie Biskupie Miasto.

2. Kreutzkirche, Petelkau, Grofs-Rautenberg, Tidmansdorf, y Schalmei, są Wsie Kościelne.

III. Urząd Mehlsacki, w którym

1. Mehlsak, Miasieczko z Zamkiem nad Rzeką Walszą, która do Passarge wpada.

2. Legfen, Peterswald, Tolksdorf, Plastwich, Langwalde, Wufen, Stegmansdorf, Henerkau, Sonnenwalde, Lichtennau, Plauten, Frauendorf, są Wsie Kościelne.

IV. Urząd Ornetski, w którym

1. Orneta, Miasto z Zamkiem nad Drebnicą wybudowane 1316.

2. Migenen, Kroffen, Basien, Open, Benern, Arnsdorf, Kalkstein, Elditten, Wolfsdorf, są Wsie Kościelne.

V. Urząd Helsberski, gdzie

1. Helsberg, piękne miasto, z Zamkiem wybornym Rezydencyjonalnym Biskupa Warmińskiego. Ma być wybudowane 1240. Pogorzało 1521. Karol XII. Król Szwedzki, miał tu 1703 swoją Kwaterę. Jest tu też Collegium XX. Jezuitow.

2. Bistein, albo Bischoffstein, Mias-
teczko wybudowane 1325. Krzyżacy
obieli 1455, a 1589 pogorzało.

3. Reimerswalde, Raunau, Reichenberg,
Wernegitten, Stolzhausen, Blanken-
Rogenhausen, Krekollen, Kiwitten, Schu-
len, Wufslak, są Wsie Kościelne.

VI. Urząd Guttstätski, w którym

1) Guttstad, Miasieczko, nad rzeką
Alle, które 1325 wybudowane, y ro-
nymi czasami wiele wystać musiało.

2. Peterswalde, Regettlen, Glottau,
Qwets, Heilighenthal, Schöliten, Rosen-
gart, Münsterberg, Süßenthal, Eschen-
Nufsberg, są Wsie Kościelne.

VII. Urząd Olsztyniecki, gdzie

1. Olsztynek, Miasieczko z Zamkiem
nad Alle, założone 1367. Należy do Ka-
pituły, która tu ma Ekonomia.

2. Diwitten, Braunsvalde, Neu-Ko-
kendorf, Jonkendorf, Gedkendorf, Schö-
nenberg, Ditterschwalde, Schönbrub,
Grosz-Berting nad Alle: Grislinen, blisko
początku Rzeki Passarge; Wutrinen,
Grosz-Pasden, Klakendorf, Grosz-Kle-
berg, są Wsie Kościelne.

VIII

VIII. Urząd Wartenburski, gdzie

1. Wartenburg, Miasieczko z Zamkiem,
nad rzeką Prafter, założone 1325. Krzy-
żakom się poddało 1455. Pogorzało 1494.

2. Alt-Wartenburg, Lemkendorf, y
Bartelsdorf, są Wsie Kościelne.

IX. Urząd Seeburski, w którym

1. Seeburg, Miasieczko.

2. Bischofsburg, także podłe Miasieczko.

3. Ramfau, Grosz-Beslau, Fleming, Frei-
denberg, Lokau, Frankenau, Sigfridswald,
Profitten, Lautern, są Wsie Kościelne.

X. Urząd Rößelski, w którym

1. Rößel, Miasieczko z Zamkiem, y
Collegium XX. Jezuitow, do którego, w
bliskości położony Kościół S. Lipki w Kro-
nstawie Pruskim, należy.

2. Leginen, Grosz-Cöln, Schellen, Glok-
stein, Santopen, Plausen, Sturmhubel, są
Wsie Kościelne.

3. Bischofsdorf, nad Jeziorem Zain,
Zamek.

II.

II. Mało-Polska Pro- wincya,

ktora też y Wyższą Polską nazywa się, własnie 3 Wojewodztwa tylko w sobie zawiera, mianowicie: Krakowskie, Sandomirskie, y Lubelskie; Ale przylączono ieszcze są Ruś, Wołyń, Podole, Kyow y Podlasze. A tak, po sobie następują:

1. Trzy Wojewodztwa, y iedne Xięstwo, ktore do Małej-Polskiej Własnosc nie należą. Te są:

i) Wojewodztwo Krakowskie, ktore w sobie zamyka Powiaty: Krakowski, Sandomirski, Szczerski, Proszowski, Xięstwo Lelowski, Biecki, Czchowski; Przycym Xięstwo Siewierskie, y Starostwo Spiskie, Poślow 6. na Sejm obiera. Następujące miejsca uwagi są godne:

(1) Krakow, Stołeczne miasto całego Krolestwa, leży nad Rzeką Wisłą y Rudawą, ktora ostatnia, w pierwszą tu wpada. Własne Miasto Krakow murem jest opasane, y ma wiele Klasztorow y Kościołow, między którymi nayprzedniejszy jest Kościół P. Maryi. Na Zachodniej stronie jest Przedmieście, pięknymi ozdobione ogro-

ogrodami; Podle których jest Pałac Krolewski rekreacyiny, z budynkami do niego należącymi, Ogrodami, Stawami; y murem jest obwiedziony. Na Stronie Południowej ku Wisle, daie się widzieć obszerny Pałac Krolewski, na Pagorku, albo raczej na Skale, ktory murem, wieżami y Basztami jest otoczony, y miastu małemu podobny. Należy do niego, własny Pałac Krolewski, Kościół Katedralny, 2 inne Kościoły y różne Domostwa. Pomieniona Katedra imie swoje bierze od S. Stanisława, ktory tu był Biskupem, y 1079 od Bolesława II. przy Ołtarzu własną ręką był zabity, ponieważ się on mu przykrzył ustawnym swoim napominaniem. Leży w Srebrney Trunnie. W tym Kościele, w którym Nabożeństwo trwa wednie y wnocy, jest wielki Skarb; Kleynoty Krolestwa takoz tu bywają chowane, zwłaszcza: Korona, Scepter, y Jabłko, nadczym dozor ma Podskarbi Koronny. Krolowie bywają tu koronowani, y mają swoje Groby. Biskup Krakowski jest oraz Xiążęciem Siewierskim; O iego wielkiej władzy Duchowney w Introdukcyi już się mówiło. Biskupstwo te corocznie przynosi 40000 Talerow. Kapituła złożona jest z 36 Kanonikow, y innych Prałatow, którzy wielkie mają dochody. Podle Zamku jest Przedmieście Stradom, na którym są nie-
I ktore

które Klasztory, Kościoły y Szpitale. Z tego Przedmieścia, przeysć można przez most, na drugą stronę Wisły, do Miasta Kazimierza, tak nazwanego y fundowanego od Kazimierza Wielkiego. Miasto te leży na Wschod Krakowa, opasane jest murem, y może bydź wzięte za drugą część całego Krakowa. Naygodniejszy uwagi w nim iest Akademia, do ktorej założenia Krol Kazimierz 1343 początek uczynił, y 1364 dał iey Diploma, ale na dokończeniu Oney Śmierć go przeszkodziła, dla tego też 1401 od Krola Władysława Jagieły, y Zony iego Jadwigi dokończona była. Ma ona II. Collegiow, y pod nią takż iest 12 Szkół Grammatycznych, które na różnych mieyscach są w Mieście, y w ktorych początkow Umiejętności, młodzi Akademicy, od Rektora Akademii, podług upodobania do tego wyznaczeni, uczą. Biskup Krakowski ustawicznym iest iey Kanclerzem. Profesorowie Teologii, Filozofii, Prawa y Nauk wyzwolonych muszą bydź wszyscy nieżonaci y Kapłani. Profesorowie Medycyny mogą się żenić. Akademia 1549 wielkiej doznała klęski, kiedy wszyscy Studenci na iednym dniu odiechali, rozumiejąc, że się nad ich Społeczność, którzy w małej sprawie, częścią zabici, częścią zranieni byli, niedość po-

pomieszczono. Iest tu też Collegium XX Jezuitow y Piarow. Z Krakowem własnym łączy się Żydowskie Miasto. Nakoniec, iest ieszcze Ku Połnocy Przedmieście Kleparz, bez muru; ale ma w sobie oprócz innych, Kościół S. Floryana, y Pałac Biskupi. Miasto Krakow iest wielkie, y niegdys barzo wspaniałe y doskonałe; ale teraz znacznie podupadło, kiedy Rezydencya ztąd przeniesiona, y w obudwuch Szwedzkich woynach wiele wycierpieć musiało. Nie iest też teraz tak ludne, iak przedtym było. Niemcy y Włosi przyprowadzili byli handel do wielkiej doskonałości, ale teraz nie iest on tak znaczny. Krakowscy mieszczanie tę mają prerogatywę, że od Rady mieyskiej do Krola tylko apellować można: Krol zaś, Sprawy ich, y Miast Kazimierza y Kleparza, nigdzie indziej, iak w Krakowie sądzić może. Woiewoda Krakowski ma wprowadzić prawo, Radnych Panow obierać, ale ich zrzucić niemoże; Kasztelan zaś, oprócz Imienia y Dochodow, nic niema spólnego z innymi Kasztelanami, lecz przy Dostoieństwie swoim wolen iest od wszystkich Urzędow; Iednakowoż w Radzie zasiadać musi. Iest tu takż Starosta. Obywatele tuteysy mają Prawo, Dobra Ziemskie kupować, y one dziedzicznie trzymać. Co się

się Dzieciow Miasta tego tycze, miało być roku 700 założone, od Polskiego czyli Czeskiego Xiążęcia imieniem Krakusa; ale to jest rzecz wcale niepewna. Biskupstwo rutenyjsze ufundowane jest w roku 1000. Miasto 1257 otrzymało pozwolenie sędzić się Prawem Magdeburckim. Wiele razy gorzało, iako to, 1241, 1260, 1439, 1462, 1473, 1494, 1504, 1652 y 1702. Powietrze 1707 y 1708 wiele tysięcy Ludzi zgładziło. 1655 od Szwedów obleżone y dobyte było; 1657 musiało się znowu poddać Polakom. 1702 od Szwedów było wzięte.

(2) Promnik, Pałac Krolewski, pół mile od Krakowa, z którego nowo-obrańi Krolowie, wiażd swoy do Krakowa miewali.

(3) Szczerczycz, Miasto z Opactwem Cysterskim.

(4) Proszowice, Miasto wstawione Seymikami tego Wojewodztwa, y Sądami Ziemijskimi.

(5) Xiąż, Miasteczko z Ziemstwem.

(6) Lelów, Miasteczko z Sądami Ziemijskimi.

(7) Sądecz, miasto nad Dunaycem; ma swego Starostę Kasztelana mnieyszego, Sady Ziemijskie, Kollegiatę y Opactwo S. Norberta.

Sądecz

Sądecz Stary, przyozdobiony Klasztorem barzo bogatym Panien Zakonnych. S. Franciszka.

(8) Czchów, miasteczko wstawione Sądami Ziemijskimi.

(9) Biecz, małe miasto, ma swego Starostę, Mnieyszego Kasztelana y Ziemstwo.

(10) Miechów, Miasteczko, którego położenie ma być barzo podobne Jeruzalemskiemu, ponieważ Fundator jego Jaxa z Domu Gryfów, modelusz w Jeruzalemie wziął, na pamiątkę swoiey ram uczynioney podróży. On potym ustąpił tego miejsca, Kanonikom Regularnym Grobu Pańskiego.

(11) Mstów, Miasteczko nad Wartą.

(12) Częstochowa, małe miasto nad Wartą. Wstawione Jasną Górą dla tego, że na niej jest fundowany Kościół y Klasztor Eremitów S. Pawła Pustelnika; gdzie jest Obraz P. Maryi, który od S. Łukasza ma być malowany, do którego częste bywają peregrynacye. Klasztor jest obronny, y ma swoją własną osadę. 1655 Bez skutku od Szwedów był obleżony. Pod tym miasteczkiem 1665 była potyczka, między woyskiem Krolewskim y Lubomirskich, w ktorey pierwsi przegrali. 1670 Wesele Krola Michała, z Eleonorą, Sióstrą Leopolda Cesarza, tu się odprawiało.

(13)

(13) Olštyn, Miałteczko nad Wartą przyozdobione Zamkiem; ma swęgo Sta-
roste.

(14) Olkusz, małe miasto, wstawione,
Srebrnemi, y Ołowianemi Kruszcami.
Należy do Krola. Gory te przedtym były
bardzo dobre, ale teraz wody ie wcale za-
lały: Iednakowo mogłyby bydz wyrepa-
rowane.

(15) Tyniec, nad Wisłą, wstawiony
Opactwem Benedyktynow, ktorego Opat
ustawicznym iest Kanonikiem Krakowskim;
Krol Kazimierz I fundował ie 1046. Naj-
większy zaśczyt Klasztoru tego iest, że
Zakonnicy w Naukach mocno się cwicza.
Należy do niego 5 Miałt y 100 Wsiow.
Opat Derśław, po wielu przeciwnościach,
znowu ie do dobrego przyprowadził stan.
Mielecki zaś, darował mu swoją Bibliote-
kę y Kabinet Matematyczny.

(16) Mogiła, Mieysce sławne Opac-
twem Cyterfow, ktore iest bogate, pie-
kne y obronne; Uwagi iest godne, dla
mogily Krolowey Wandy. Ma dość znacz-
ne Gymnasium, ktore bywa utrzymywa-
ne od Całey Congregacyi Cyterfow Pol-
skich, a frequentowane, od młodych
Zakonnikow tegoż Zakonu.

(17) Bochnia, miasteczko wstawione
Zupami Solnemi; Na ten czas kiedy te
Zupy

Zupy wynalezione były, to iest 125 r.
Bochnia wsią tylko była. Niedaleko mia-
sta płynie Rab, mała rzeka, ktora w Wisłę
wpada. Około całego miastka są gory y
pagorki. Iest tu Gymnasium. Szyby
Solne Bochenkie ciągną się w prawdzie
daleko wzdłuż, ale są wąskie. Szerokość
ieh od Południa na Północ, wynosi około
75 pięciotokciowych prętow; 1000 prę-
tow od Wschodu na Zachod; Głębokość
zaś naysznaczniejsza 120 y kilka. Sol Bo-
chenka iest nieco przedniejsza iak Wie-
licka, oobliwie kiedy głębiey kopią;
Wszystka Sol drobno rąbana bywa y w fa-
pakowana. W tych Zupach pracuje oko-
ło 300 Ludzi. Miedzy Solą znaydują się
wielkie szmaty czarnego drzewa skruszo-
nego. Jak daleko się tylko Sol ciągnie,
tak iest sucho, że się aż kurzy. Alabastr
rakoż się znayduje. Bochenkie Zupy są
pod dyrekcyą Wielickich.

(18) Wieliczka, miasteczko z Zupa-
mi Solnemi, milę od Krakowa. Nie tylko
całe miasto iest podkopane, ale ze wszyst-
kich stron miastka, Szyby Solne tak daleko
się ciągną iak miasto całe iest wielkie. Od
Wschodu na Zachod rozciągają się na 600,
od Południa na północ na 200, w głębią
zaś na 80 Prętow, rachuiąc pręt na 5 łokci
Drezdenskich, albo 10 Stop. Iednakowż

w tym obrębie ieszcze się Sol niekonczy, lecz w głębią y wzdłuż ku Zachodowi y Wschodowi, idzie, kto wie iak daleko. Wszerz zaś ma swoje Granicy. Teraz jest 10 Szyb Solnych, a we frzodku żadnego wcale niema zrzdła. Ulice pod ziemią są barzo przestronne; Na różnych miejscach znajdują się Oltarze y Kaplice, w Soli, albo w skale wyciosane, gdzie przy Crucifixie, lub innym Obrazie iakiego świętego, ustawicznie Swiecy się palą. Miejsca te, gdzie Sol rąbano, albo też gdzie teraz rąbią, nazywają się Komory. Niektóre z nich tak są wielkie, że obforny Kościół mógłby tam stanać: Insze są obrocone, na Magazyny dla złożenia beczek z Solą albo Siana dla Koni; Insze znowu są Staynie, w których, podług okoliczności roboty w poblizszych Szybach, 10 lub 15 par koni, stoi. W niektórych Komorach, gdzie przedtym Woda była, na Scianach y podłodze, znajduie się wiele 1000 Kryształow Solnych, które czasem $\frac{1}{2}$ funta y więcey ważą y kiedy wiele światła zaydzie, niewymownie piękne sprawiają widowisko. Miejscami, dla podparcia Gory, są zostawione wielkie Słupy Solne. Liczba robotników tu pracujących, jest około 500 Ludzi; ogółem zaś w Zupach Solnych 700 Ludzi pracuje. Na

Na wierzchu Sol leży w wielkich niekształtownych bałwanach, z których Kwadraty od 30, 40, lub 50 łokci wyrąbywane bywają. Corocznie dobywają Soli więcey iak 600000 Centnarow. Najpoddlejszy y naytańszy Gatunek jest Soli Zieloney; ktora złożona jest z wielu kryształow Solnych różney wielkości, y ktorey beczka (pospolicie 6 Centnarow w sobie mająca) za 22 Polskie Złot; w wielkich zaś bałwanach Centnar za 3 Zł. y gr 20, przedawana bywa. Lepszy Gatunek jest Soli Szybkowey, ktorey beczka 24 Zł. a w wielkich bałwanach Centnar 4 Zł. kosztuje. Trzeci Gatunek jest Soli oczkowatey, a znajduie się w Małych Sztukach z ziemią zmieszany, od ktorey odlączony bywa, y ma kształt Kwadratu, albo Pryzma rowne węgly mającego: Naprzedaż iey dobrze niewyrabiaią. Kolor bałwanow Solnych jest ciemno szary, z mieszanym z Zolтым. Aż do roku 1724 warzono wprawdzie Sol, z okruszyn y innych ostatekow, ktore się w Zupach zbierali, ale od tego czasu zaniedbano, dla uspořzenia drzewa. W soli y w gorach samych znajdują się sztuki czarnego drzewa, czasem tak wielkie iak gałęzie; ktorego pospolstwo dla bydła używa. Zupy te, zawsze byli częścią Dobr stołowych Krolewskich,

lewskich, które zazwyczaj były arendowane; iednakowoż czasem sam Krol kazał dla siebie administrować. Dom Morzetynow, dziedzicznie ma dozór tych Zup y corocznie z onychże znaczną bierze Pensyą, ale żadnego Prawa daley do nich niema. Szlachta Mało- y Wielko-Polska, z Zup dostaje corocznie 42299. beczek Soli, którą na swoją y Poddanych swoich potrzebę rozwozić może; Płaci zaś tylko za każdą beczkę 4 Zł. Polskie, chociaż Krolowi samemu 12 Zł. kosztuje. Wy-naleziona ma bydź Sol około roku 1254, y to wprzody w Bochni, potem zaś w Wieliczce, 1644 y 1696 przez nieostrożność ogień się był zaiął w Zupach, który przez długi czas gorzał. W mieście jest Gimnazjum.

(19) Woynicz, Miasieczko nad Dunaycem; ma swego Kasztelana.

(20) Lipowiec Miasieczko nad Wisłą z Zamkiem Biskupim na skale, w którym jest więzienie dla Xięży.

(21) Lanckorona, ozdobna Zamkiem obronnym na wysokiej skale, niedaleko którego jest Klasztor na gorze Kalwaryi, gdzie odpusty częste bywają.

(22) Pienin, z Zamkiem od Natury umocnionym, do którego iedyny tylko jest wąłki przystęp.

(23)

(23) Tarnow, Miasie z Zamkiem, Kościołem y 2 Klasztorami.

(24) Jędrzejow, Miasieczko na Granicy Szląskiej y Węgierskiej z Opaństwem Cyfterlow. 1576 znaczny tu był zjazd Szlachty, która stwierdziła obranie za Krola Stefana Batorego. Rokosz 1607 sławnym takż miasie te czyni.

(25) Miasieczka, Promnik, Rudawa, Czerna, Tenczyn, Oycow, Olwernia, Niepołomice, Skala, Olbrom, Pilica, Ogrodzieniec, Krzepice, Zarki, Kłobucko, Nowytarg.

(26) Hebdow, wslawione Opaństwem S. Norberta.

(27) Siewierz, Xięstwo, które należało przedtym do Xięstwa, teraz Baronii Beuten w Szląsku, ale 1443 przedane Biskupstwu Krakowskiemu od Wencesława Xiążęcia Tefzynskiego; Jako też we 3 lata potym, Biskup Krakowski w Poslesyą ie swoją obiał. Biskupi mają tu władzę najwyższą y w Sprawach Cywilnych, a Xiążęty się tytułują. Korona Polska, niema go za część Kraiu do niey należącego, y Polski Szlachcic Siewierskiego nigdy nie nazwie Bratem. Zamyka w łobie:

a) Siewierz, miasie Stołeczne, z mocnym Zamkiem na wyspie, nad wielkim Jeziorem.

b) Sła-

b) Sławkow, miasteczko, podle którego są Gory frebrne.

c) Benczyn, miasteczko.

d) Czelacz.

e) Modrzew.

(28) Starostwo Spiskie, które z większej części 1412 od Zygmunta Króla Węgierskiego, Władysławowi Jagielowi Królowi Polskiemu, było zastawione, aż do tych czas niewykupione. Obywatele wszyscy prawie są Niemcy, y Luteranie. Cesarzowa Królowa Marya Teresa, 1766 pozwołała 30 Miałom y Miałeczkom, dla Młodzi Ewangelickiej Szkoły budować. Kraiem tym rządzi Polski Vice-Starosta, który w Lubowni ma swoją Rezydencję. A oprócz tego, Magistraty Miałt obierają spólnego Prezydenta, który ma Tytuł Hrabia ale jest pod Vice-Starostą. Miałta, które do Polskiej Części Starostwa tego należą, są następujące:

(1) Lubowna, Zamek na Gorze, nad Popradem, y Rezydencja Starosty Polskiego. 1553 pogorzał. Często był obleżony, ofobliwie w Wojnie Husyjskiej. Niedaleko niego leży, obszerne y ludne Miałeczko tegoż Imienia, które wstawione jest Odpustami, Targami, y Jarmarkami.

(2)

(2) Podolin, Miałeczko z Zamkiem nad Popradem, które znaczny prowadzi Handel, y gdzie XX. Piarowie Szkołę założyli. Grunta około leżące nie są urodzajne. Za Miałtem jest Kaplica S. Anny na Pagorku, wstawiona Odpustami. Tutejsze Zdrowe Wody także są sławne.

(3) Gniazdo, Miałeczko nad Popradem, z Gruntami dość urodzajnymi.

(4) Ober-Rauschenbach, Miałeczko, w którym jest źródło, w Kamień obracające.

(5) Bela, Miałeczko w miłej Rowinie, niedaleko Popradu, które przez częste Pożary niszczało.

(6) Lubica, Miałto nad Rzeczką tegoż Imienia, które za dawnych CzaŃ, 4 razy było większe, iak teraz, kiedy tylko ma, około 200 Domów. Naybarziej przez ogień spustoszone było, który tu 1659, 1680 y 1708 grassował. Obywatele wyżywienie swoje mają częścią z Handlu Drzewem, częścią z Rolnictwa.

(7) Mateiowcze, Miałeczko nad Popradem, które 1718 całe prawie pogorzał.

(8) Welka, Miałeczko, które zniszczenia jest bliskie, chociaż wielkie y urodzajne ma Pola.

(9) Spiska Sobota, Miałeczko w przyjemnym Położeniu, ma choć niewielkie,

wielkie, ale urodzayne Pola. Część
wprawdzie gorzało, ale znowu dobrze
wybudowane było.

(10) Poprad, Miasieczko, którego
położenie, niewymownie jest mile; Po-
niważ z jedney strony jest Rzeka tegoż
Imienia, z drugiey zaś strony, wielka Ro-
wnina. Przed Pożarem 1718 możniysze
było, iak teraz. Obywatele z Rolnictwa
się żywią.

(11) Straśa, zruynowane Miasieczko,
które przedtem w dobrym było Stanie.

(12) Werbowo, zle zabudowane y
nieładne Miasieczko.

(13) Twarożna, Miasieczko, które
obszerne Pole, y dobre ma Lasy.

(14) Ruskinowce, Miasieczko, w nie-
urodzaynym Położeniu, którego Obywa-
tele, naywięcey się żywią z Handlu Drze-
wem.

(15) Nowa Wieś, między wszystkimi
tymi Miasieczkami, naylepiey zabudowa-
ne y najsilniejszy; Niegdyś Murami
było opasane. Leży nad Rzeką Hernat, a
Obywatele łożą się, tak na Rolnictwo, iako
też na Kopanie w Gorach, y w rzeczy fa-
mey w Gorach blisko leżących kopają
Miedź y Żelazo.

(16) Podhrad, niezłe Miasieczko, kro-
re leży pod Spiskim Zamkiem; y w Dzień
Wnie-

Wniebowstąpienia Pańskiego, znaczny ma
Jarmark.

(17) Właski, Olaszy, Miasieczko nad
Hernatem, które niegdyś Łacinską lub
Włoską było Kolonią, iako Imiona Jey
pokazują; Teraz zaś Niemieckich tylko
ma Obywatelów. Około leżące Pole jest
urodzayne y mile.

Te są najsilniejszy miasta do Polskiey
należące. Pozostała Część Starostwa Spi-
skiego, ponieważ do Węgier należy, więc
tam innych Miast szukać potrzeba.

2. Xięstwo Oswiecimskie, przez
lat 274 należało Szląskim Xiążętom Oppel-
skiemu y Tetzynskiemu, ponieważ ie Ka-
zimierz Krol Polski 1179 oddał był Xiążęciu
Mieczysławowi. Ale kiedy Jan Xiąże Os-
wiecimski przeciwko Polakom 1453 woj-
nę podniósł, przymusił go Kazimierz IV,
Xięstwo te za pewną Summę pieniędzy,
Polszcze ustąpić. Ma w sobie 2 Powiaty
następujące:

a. Powiat Oswiecimski, w którym

a) Oswiecim, małe drewniane miasto
nad Wisłą z Zamkiem takoz dre-
wnianym. Ma zaś swojego Sta-
roste y Kasztelana mnieyszego.

b) Kenty y Zywiec, Miasieczka.

b. Po-

b. Powiat Zatorski, który przedtym był Xięstwem osobliwym; Zamyka w sobie.

a) Zator, Miasto z Zamkiem nad Wisłą, w którym się Seymiki y Sądy Ziemskie odprawują.

b) Berwald, miasteczko.

3. Województwo Sandomirskie, które Powiaty Sandomirski, Radomski, Stężycki, Wislicki, Chęciński, Opoczyński, y Pilzniński w sobie zawiera. Obiera 7 Posłów na Seym. Uważać zaś trzeba,

(1) Sandomirz, Stołeczne miasto Województwa, na pagorku nad Wisłą. Położenie jego jest bardzo przyjemne, dla czego Kazimierz Wielki y inni Królowie, radzi się tu bawili. Umocnione jest przez Kunst y od Natury. Ma swego Wojewodę Starostę y Kasztelana większego; jako też Collegium bogate Kanoników, Collegium XX. Jezuitów, y inne. Zamek leżący na wielkiej skale 1656 od Szwedów minami był wysadzony. Sądy Ziemskie się tu odprawują. Między wszystkimi Starostwami, Sandomirskie jest iedyne, które z osobliwszej prerogatywy, ani w zastaw, ani też w arendę na wieczne czasy, nie może być puszczoney. 1259 Tatarowie y Moskale obrzydliwe tu krwie rozlanie sprawili.

wili. 1702 roku 2 Sierpnia Szlachta uczyniła sprzymierzenie się dla Króla Augusta II. Wiary, y Wolności, które też przysięgą stwierdziła.

(2) Pilzno, miasto z Starostwem y Sądami Ziemskimi. W Powiecie do niego należącym są małe miasteczka: Sendizów, Zarnowiec, Sokołów, Przecław, Zaklin y Leżajsko wstawione Obrazem NN. Panny. Jako też Zamki, Rzemient, Wiewiork, y Baranów.

(3) Małe miasta Olesnicz, Stobnica, Paczanów, Połaniec z Kasztelanią mniejszą Staszów y Osieczno.

(4) Nowe-Miasto, albo Korczyn, miasto z Zamkiem nad Wisłą. Ma swojego Starostę, y wstawione jest Generałami Województw Mało-Polskich. Jest tu też Gimnazjum.

(5) Wislica, Miasto nad Nidą między błotami wystawione. Ma Sądy Ziemskie y Kasztelana mniejszego. 1136 od Moskalów przez zdradę było wzięte y złupione. W Dziejach Polskich często o tym miejscu wzmianka się dzieje.

(6) Zborów y Chroberz, Zamki.

(7) Pinczów, bogate Margrabstwo Wielopolskich. Posessor onego zawsze Myśzkowskim się nazywa. Stołeczne miasto jest Pinczów, mające Gimnazjum. Niedaleko

daleko ztąd, lub pod Kliszowem, Karol XII. otrzymał zwycięstwo nad królem Augustem

(8) Żydów, Stare Miasteczko, w którym wiele Żydów mieszka.

(9) Raków, Miasto przedtym ludne, w którym Socynianie, albo, jak ich Polacy nazywają, Arianie, Gymnasium Drukarnię mieli, ale 1643 wypędzeni byli. Katechizm Rakowski ztąd ma Imię swoje.

(10) Chęciny, Miasteczko, gdzie Ołówek, Srebro, y Marmur w gorach się znajdują. Zamek położony jest na wysokiej skale. Jest tu Starosta y Ziemstwo. Spizowe Góry należą do Króla.

(11) Małogoszcz, Miasteczko, z Kasztelaniją mnieyszą.

(12) Sulów, Miasteczko, z Opactwem Cyfersów, do którego niektóre pograniczne miasta należą.

(13) Secymin, dobre miasto z Zamkiem na skale. Znajduje się tu Kamień Jazurowy, y Srebro.

(14) Kielce, Miasteczko z Kollegiatą y Pałacem Biskupim. Tutejsze Góry miedziane należą do Biskupa Krakowskiego.

(15) Radoszyc, Opoczno, z Starostwem, Inowódz, Drewic y Sarnów z Starostwem, małe miasta.

(16)

(16) Słężyca, Miasto nad Wisłą sławne dla Seymu 1575 tam odprawionego, y dla zjazdu Szlachty w roku 1606. Ma swego Starostę.

(17) Radom, Miasto opasane Murem, z Kasztelaniją mnieyszą, Starostwem, Sądami Ziemskimi y Seymikiemi. Tu się corocznie przez Niedziel 6 Komisja Skarbowa agituie. Ma takż Collegium XX. Piarow.

(18) Jedlinsk, w którym jest Gymnasium Akademiczne, Tarnów y Szydłowice małe miasta.

(19) Wąchocko, z bogatym Opactwem Cyferskim. Ma piękne Kamienie y Kuznie żelazne.

(20) Kunów, Miasteczko Biskupów Krakowskich, wstawione pięknymi Marmurami.

(21) Ilza, Miasto Biskupa Krakowskiego, gdzie wiele przednich Garków robią.

(22) Łysa Góra, na której żadnych drzew niemaż, najwyższa jest w całej Polsce. Na gorze jest Opactwo Benedyktynów S. Krzyż, gdzie wiele jest opustow.

(23) Borzęcin, Miasto Biskupów Krakowskich, wałem y murem otoczone, z Zamkiem. Leży pod samą Łysą Górą.

K 2

(24)

(24) Łagow, Miasieczko Biskupa Kuja-
wskiego, gdzie wiele garkow robią.

(25) Słupecz, Miasieczko należące do
Opactwa S. Krzyża.

(26) Opatow, dobre Miasie w żyznym
y przyjemnym położeniu, z wspaniałym
Kościołem. Tu Seymiki odprawiają się.

(27) Jwanisk Miasieczko.

(28) Zawichost, Miasie z Zamkiem nad
Wisłą z Kasztelanią Mnieszą y Klasztorem
Panieńskim. 1205 Moskale tu byli zbici.

(29) Czechow, z Kasztelanią mnieszą.

(30) Miasie Łysa gora, Sieciechow z
Opactwem Benedyktynow, Piotrawin,
Skrzynno, Studzianna, Dzikow, Baranow,
Dąbrowa, Choretnek, Połowiec.

(31) Opactwa Cyfterkie, Koprzywnica,
y Wąchocko.

4. Wojewodztwo Lubelskie,
mające trzy Powiaty, Powiat Lubelski
Powiat albo Ziemię Lukawską, y Powiat
Urzędowski. Wysła 3 Połtow na Seym.
W Duchownych Sprawach należy do
Biskupa Krakowskiego. Uwagi naygo-
dnieysze mieysca, są:

(1) Urzendow, Miasieczko nad Jezio-
rem, wstawione Sądami Ziemskimi.

(2) Miasie, Kock, Krasnik, Lewartow,
Piaśki, Łenczna, Parczow, Puławy.

(3)

(3) Kazimierz, dobrze zabudowane
miasie między skałami nad Wisłą, znaczny
handel prowadzące. Należy do tych
Miasie, z których złożony jest, tak nazwa-
ny Sąd Sześciu Miasie. Karol Gustaw Krol
Szwedzki, 1656 przeprawiwszy się tu przez
Wisłę, zbił Czarneckiego, Kasztelana
Kyowskiego.

(4) Lublin, Murem y fossą otoczone,
handlowne Miasie, wielkości pomierney,
z Zamkiem na skale wysokiey, w miłym
barzo y urodzaynym położeniu, nad Rzeką
Bystrzną. Ma swego Woiewodę, Staro-
stę y Kasztelana; tudzież różne Kościoły
y Klasztory, między którymi jest Colle-
gium XX Jezuitow. Na Przedmieściach
mieszka wielu Zydow, którzy tu wspaniałą
mają Bożnicę. Na 3 Jarmarki, które co-
rocznie się odprawiają, a każdy z nich trwa
przez cały miesiąc, przyjeżdża wielu Kup-
cow Niemieckich, Greckich, Ormian-
skich, Arabskich, Moskiewskich, Ture-
ckich, y innych. Tu się agituie Trybunał
Mało-Polski; a oprócz tego Sądy Ziemskie
y Seymiki się odprawiają. Miasie te 1240
od Tatarow podpalone było; potym zaś
przez nieiaki czas w ręku Moskiewskich
zostawało. 1447 y 1606, wielką przez
pożar poniosło szkodę, a 1656 znouu od
Szwedow spalone było. 1703 dobyli go
Szwec-

K 3

Swedzi; y w tymże samym Roku, odprawował się tu Sejm Extraordynaryjny.

(5) Łukow, Miasieczko mające swego Starostę y Sądy Ziemskie; Oraz Collegium XX Piarow.

(6) Rachow, Miasieczko.

2. WOJEWODZTWO PODLASKIE, albo Wojewodztwo Bielskie, które, za Bolesława V. przez Polaków, w Poganstwie zostającym Jacwingom odebrane, a 1596 z Polską złączone było. Litwini, dla niego częste mieli z Polską sprzeczki. W Sprawach Duchownych, należy całe do Biskupa Łuckiego. Trzy Ziemie w sobie zamyka, to jest: Drohiczką, Mielnicką y Bielską. Na Sejm posyła 6 Posłów. Uważać w nim potrzeba:

(1) Augustow, piękne Miasto nad Jezio-
rem, początek swoy y Imię biorące od
Krola Zygmunta Augusta. Ma swego
Starostę.

(2) Kniszyn, Miasieczko, w którym
1572, dnia 7 Lipca, umarł Krol Zygmunt
August. Jest tu Starosta.

(3) Białystok, Miasto, dzielące się na
Stare y Nowe. 1753 prawie całe Miasto
zgorzało. Na Nowym-Mieście, słiczny
jest Zamek, z Ogirodem barzo dobrze za-
łożo.

łożonym, należący Hrabi Branickiemu.
Możno go nazwać Polskim Versailles.

(4) Tykocin, dobre Miasto nad Narwą
z wspaniałym Zamkiem, leżącym między
błotami na obronnym mieycu. Sądy
Ziemskie się tu odprawują. Krol August II.
1705 postanowił tu, na pamiątkę wierno-
ści y stateczności, Order Kawalerski Orła
Białego.

(5) Suraz, Wysockie, y Bransk, małe
miasieczka: Pierwsze y ostatnie, mają swe-
go Starostę y zaščzycone są Seymikami y
Sądami Ziemskimi.

(6) Bielsk, wielkie ale drewniane Mia-
sto, gdzie Żydzi wielki prowadzą handel.
Leży nad małą Rzeką Białą, która do Nar-
wy wpada.

(7) Grodeck, Miasieczko nad Bugiem.

(8) Drohiczyn, Małe Miasto nad Bu-
giem, gdzie Seymiki, y Sądy Ziemskie
odprawują się. Ma także swego Starostę.

(9) Miedzyles, Małe miejsce, z Sądami
Ziemskimi.

(10) Mielnik, Miasto nad Bugiem, z
Starostwem, Seymikami y Sądami Ziem-
skimi.

(11) Małe Miasta, Boćki, Węgrow, Cie-
chanowiec, Narew, Sieniatycze, Wasil-
kow.

3. WOJEWODZTWO RUSKIE, przetym swoje własne miało Xiążętą: ale, gdy 1340, ostatniego straciło, Kazimierz Król Polski, Ruś Czerwoną obiał, mocą Prawu Powinnowactwa, y Polską ią uczynił Prowincją. Król Ludwik, Kraie Ruskie, między Węgrzynow podzielił: ktorzy 1396 znowu z nich wypędzeni byli, y chociaż Władysław Jagiełło 1412, w pewnym Przy mierzu, Królowi Węgierskiemu Zygmuntowi, przez Omyłkę pozwolił, Prawo nieciakieś, na Ruś y Podole sobie formować; Jednakowoż Prowincya ta przy Polsce została. Ziemie ktore do niego należą, są następujące:

1) Ziemia Lwowska, zamyka w sobie

(1) Lwow, wielkie, bogate, y dość do brze, choc drzewem tylko, umocnione Miasto, nad Rzeczką Peltew leżące, pagorkami y Gorami, z ktorych ie widzieć można, otoczone. Ma swego Woiewodę Kasztelana, Starostę Rzymkiego Katolickiego Arcy-Biskupa, Greckiego Biskupa, y Ormiańskiego Arcy - Biskupa, ktorzy obydwu z Kościołem Rzymkim są złączeni, Greckie Studium Theologiae Speculativae, y Collegium Pontificium Clericorum Regularium Theatinorum, s. Sedis Apostolicæ in Regno Poloniae Missionarium,

rum, Dwa Zamki, ieden w Mieście, a drugi za Miastem, który leży na Gorze wysockiej, y miasto Cyta deli zażyć może Kłasztoru obronnego Karmelitow bosych. Oprócz wspaniałey Fary, iest tu ieszcze innych wiele Kościołow, między ktorymi, iest takż ieden Ruski, y ieden Ormiański; są przytym Bogate Kłasztory, osobliwie Kłasztor XX. Dominikanow, rownego sobie w Polsce niemaący, z obrazem P. Maryi; Collegium XX Jezuitow, Gymnasium Akademiczne, Collegium Nobilium, Zbroiownia, publiczny magazin Zboża, 2 Bożnice Żydowskie, y. t. d. Seymiki y Sądy Ziemskie tu odprawiają. Miasto prowadzi znaczny handel. Obywatele są z różnych Narodow zmieszani. Protestantow wcale nie cierpią. Tuteytze Katolickie Arcy-Biskupstwo fundowane iest 1361 albo 62, do Haliczu przeniesione 1375, ale znowu iuż tu było 1416. Miasto te 1656 od Moskalow y Kozakow, przez 2 miesiące bez skutku oblężone było, a 1672 od Turkow oblężenie wytrzymać musiało, z ktorego się naostatek 80000 Talerow wykupiło; 1704 Karol XII. Król Szwedzki, przez szturm go dobył, chociaż ieszcze nigdy przedtym dobyte nie było.

(2) Żydaczow, Miasto z Starostwem y Sądami Ziemskimi.

(3) Gliniany, Miasto, pod którym Szlachta Rуска po śmierci Zygmunta Augusta, a 1648 Woyska Polskie zgromadziły się.

(4) Zborow, Miasto, pod którym 1649 między Polakami z jednej, a między sprzymierzonymi Kozakami y Tatarami z drugiej strony, wielka była potyczka, która ostatni przegrali, y 10000 Ludzi utracili, drugiego zaś dnia Ugoda stanęła.

(5) Zolkiew, Miasteczko z Zamkiem.

(6) Zloczow, gdzie jest Collegium XX. Piarow, Dalinow, Grodek, Komorna y Jaworow, w którym są Cieplice.

2) Ziemia Przemyślska, w ktorej

(1) Przemyśl, dobre Miasto, z Zamkiem na Skale. Leży na miejscu urodzaynym nad Sanem, y ma swego Kasztelana mnieyszego, Starostę Katolickiego y Greckiego Biskupa, z których tam ten należy pod Arcy-Biskupa Lwowskiego, ten zaś złączony jest z Kościołem Rzymskim. Jest tu też Collegium XX Jezuitow; Sądy Ziemskie y Seymiki się odprawiają.

(2) Jarosław, handlowne Miasto nad Sanem, w którym jest Collegium XX Jezuitow, y kilkafer Familii Żydowskich.

(3)

(3) Rzeszow, Miasto z Zamkiem, które dobry prowadzi handel, osobliwie w płotach, y ma Collegium XX Piarow. W tej okolicy wiele jest Niemcow, których Przodkowie, od Krola Kazimierza Wielkiego, tu są sprowadzeni.

(4) Przeworsk, z Sądami Ziemskimi, Łancut, Felsztyn, Krasieczyn, Dombromil, Drohobycz, Leżajsko, Wisnia, Dubiecz, Samborz, y. t. d. są małe Miasteczka. Samborz, należy do Dobr Stołowych Krolewskich, oraz z Solą która tu na różnych miejscach, z wod słonych warzona bywa.

3) Ziemia Sanocka, z więkzszej części gorzysta, zawiera w sobie:

(1) Sanock, Miasto z Zamkiem nad Sanem, mające swego Kasztelana mnieyszego, Starostę, Sądy Ziemskie y Seymiki.

(2) Krosno, lepsze Miasto iak pierwsze, dobry prowadzące handel, ponieważ Kupcy Węgierscy, swoje Wina y inne towary tu składają. XX Jezuiti mają Collegium.

(3) Brzozow, Dynow, Lesko, Jaslika, są małe Miasta.

4) Ziemia Halicka, ktorej część Południowo - Wschodnia, leżąca między Dniestrem y Mołdawą nazywa się Pokucia. Dniestr początek swoy tu bierze. Ma w sobie

sobie Powiaty, Halicki, Trębowelski, y Kołomyjski, a 6 Posłów na Sejm posyła. Uważać trzeba:

(1) Halicz, Miasto nad Dniestrem y Zamkiem; Przedtym było wielkie, sławne y Stołeczne Krolestwa Halickiego, ale teraz bardzo podupadło. Arcy-Biskupstwo Lwowskie 1375 tu było przeniesione, ale niedługo trwało, ponieważ 1416 znowu już było we Lwowie. Miasto te, sławione Seymikami, y Sądami Ziemskimi; Ma Kasztelana mniejszego y Starostę. Sol tu także warzą

(2) Jurow, Zydzow, nad Rzeką Stryj, Rohatin, Kaczowce, Martinow, Uście, Monaster, Zawalow, Kakolnik, y Buczow albo Boczowce, są małe miasta.

(3) Brzezan, dość ludne Miasto, z obrobnym Zamkiem. Polacy 1698 mieli tu swój oboz.

(4) Sniatyn, Miasto nad Prutem, y Stołeczne Pokucia, gdzie znaczny jest handel.

(5) Stanisławow, mające Collegium XX Jezuitow, Trębowla z Starostwem, Złotow, Kołomyja, Dobrylow, Morcz, Tyczemenicze, Plomacze, Jezupol, Kalusza, Woinlow, Zarnowno, małe Miasto.

5) Ziemia Chełmska, złożona jest z Powiatow, Chełmskiego y Krasnostawskiego,

go, a 2 Posłów na Sejm wysyła. Ma w sobie:

(1) Chełm, Miasto z Biskupstwem: Ale Biskup tu nie rezyduje, lecz w Krasnostawie, y należy do Arcy-Biskupa Lwowskiego. Jest tu też Grecki, z Kościołem Rzymskimłączony, Biskup, który jest pod Metropolitą Kyowskim: Miasto sławione jest Seymikami y Sądami Ziemskimi; Ma swego Kasztelana, Starostę, y Collegium XX Piarow.

(2) Krasnostaw, Miasto rezydencyonalne Biskupa Chełmskiego, z Starostwem. Leży nad Wieprzem, y ma Sady Ziemskie: Maxymilian Arcy Xiążę Austriacki siedział tu 1588 w więzieniu, będąc od Zamoyckiego, pod Byczyną na Granicy Szląskiej zbitym, y do Poddania się przymuszonym.

(3) Łaszczow, Miasteczko.

6. Województwo Bełskie, ma w sobie Powiaty, Bełski, Lubaczowski, Buski, Horodelski, y Grabowiecki. W nim jest:

1) Bełz, obszerne Miasto, mające swego Wojewodę, Kasztelana Większego, Starostę Sady Ziemskie y Seymiki.

2) Busk y Grabowiec, Miasta z Starostwami, y Sądami Ziemskimi.

3)

3) Lubaczow, ma swego Kasztelana y Starostę.

4) Horodla, Miasieczko z Starostwem nad Bugiem, gdzie Sądy Ziemskie odbywają się. Na Seymiku tureyszym 1413 między Polakami y Litwinami, w Urzędach y Prawach, Rowność postanowiona była, wiele Familii Litewskich, między Polskimi przyięto, Herby złączono, y inne Rozporządzenia dla tego uczyniono.

5) Rubieszow, Miasieczko.

6) Zamość, miasto z Fortecą ktore od sławnego Wielkiego Kanclerza Jana Zamoyskiego fundowane, wspaniałą Farą, y innymi Kościołami, Akademią-teraz wcale prawie zniszczoną (ktorey ustawiczni Kanclerze są Biskupi Chelmscy), Domem Zastawnym (mons pietatis) y znacznymi Przywilejami opatrzone y udarowane. Fortyfikacye Miasta bardzo teraz są podle. Pan Jego nazywa się Xiążęciem Zamoyskim, y iako Maiorat trzyma. Karol Gustaw Krol Szwedzki 1656 chciał go dobyć, ale bez skutku: W roku zaś 1715, dnia 29 Grudnia, niespodziewanie od Sasow dobyte było.

7) Szczepczyszyn, Turobin, Tamogrod, Tomaszow, Tyszowice, Miasieczka, ktore wszystkie prawie należą do Dystryktu Zamojskiego.

8)

8) Sokal, wstawione Obrazem P. Maryi, Olecko, Brody, Podkamienie, Toporow, są małe Miasieczka.

9) Rawa, Miasto, gdzie Krol August II. 1698 Czara Piotra I. przez 3 dni miał u siebie; a 1716 była tu Rozmowa, między Posłami od Skonfederowanych Stanow, y od Sasow.

7. Podole, Kraina jest bardzo urodzayna, ale ktora od dawnych czasow, podległa była częstym Najezdom łupieżnych Narodow, ktorzy ją bardzo pustoszyli. Wiele ma Stad Koni y Wołow. Obywatele są woieni. Przedtym miało swoje własne Xiążęta. Polacy y Litwini, mocno się między sobą w piernastym wieku o ten Kray wadzili: Naostatek 1569 na Seymie Lubelskim, do Polskiej był przyłączony. Dwa w sobie zamyka Wojewodztwa:

1) Wojewodztwo Podolskie, ktore ma Powiaty, Kamieniecki, Latyczewski, y Czerwonogrodzki; a Sześć Posłow na Seym wytyła: Uważać w nim trzeba:

(1) Kamieniec Podolski, Miasto Stołeczne, z Zamkiem przez Naturę barzies, iak przez Kunst umocnionym, ktory leży na Skale, y niegdyś był miany za mocną Fortecę, teraz zaś mocno jest nadwątłony, iednakowoż najlepsza Forteca w Poliszce.

Kolo

Koło niego płynie Rzeka Smotrycz, która do Dniestru wpada. W Mieście jest Rzymski Katolicki, y Ormiański Biskupi, Wojewoda, Kasztelan Większy, Starosta, y Collegium XX Jezuitow. Seymiki y Sady Ziemskie takż się tu odprawiają. Biskupstwo Katolickie fundowane jest 1375. Kozacy 1651 daremnie Fortecę w oblężeniu trzymali, ale 1672 Turcy gwałtem do Podania się przymusili, y aż w Pokoju Karłowickim 1699 znowu ustąpili. Niedaleko ztąd jest Forteca, Okopy S. Trojcy nazwana, w ktorej jest Garnizon.

(2) Paniowce, Forteca niedaleko Kamienica, którą Turcy 1621 dobyć usiłowali, ale bez skutku.

(3) Latyczow, Miasto z Starostwem Sądami Ziemskimi.

(4) Czerwonograd, Miasto z Starostwem.

(5) Małe Miasta, Grodek, Smotrycz, Donajosce, Tornawa, Kitaygrad, Szidzenicza, Saraska, Werbki, Zinkow, Proczenskow, Krasnopol, Wonkoscza, Kalus (gdzie 1672 Tatarowie byli zbici), Kuryłowce, Jułtokow, Marianow, Bar, Berlinec, Jarosław, Mochylow, Czerniowce, Fleżce, Szulaki, Łucznicz, Szarygrad, Mezerow, Bar (w którym jest Collegium XX Jezuitow).

Collegium XX. Jezuitow) Chmielnik, Konstantynow, Deraznie, Mikutince, Miedzyboce, Plokirow, Czarne, Ostro, Satań, Ufiatin, Szala, Zwaniec, Choroś, Probozin, Borczówk, Krybecz, Grudeck, Zbaraz, (gdzie Polacy 1649 oboz swoy mieli, w którym od Kozaków y Tatarow ciężkie oblężenie wystać musieli) Trambłow, Tarnopol, Nikulincze, Setrucze, Janow, Czartkow, Jasłowice, Potok, Dobrawody, Wisniowiecz.

2) Wojewodztwo Braclawskie, zawiera w sobie Powiaty, Braclawski, Winnicki y Zwinogradzki, w których się znajduje:

(1) Braclaw, dwoiste Miasto nad Bugiem, ma swego Woiewodę y Kasztelana. Nazywa się też Miastem S. Piotra, ponieważ ma w Herbie swoim obraz jego. 1654 Kozakom było odebrane.

(2) Winnica, Miasto nad Bugiem, ma swego Starostę, Seymiki, Sady Ziemskie, y Collegium Jezuickie. 1650 Kozacy tu byli zbici.

(3) Zwinograd, Miasto Stołeczne Powiatu.

(4) Torgowica, Miasteczko nad Sinuchą, która do Bugu wpada. Imię swoje bierze od handlu, który się tam, jako w Mieście

Mieście Pogranicznym, prowadzi, a przed tym z Kozakami Zaporoskimi, teraz zaś z Nowymi Serbami, którzy w tej okolicy pod Moskiewską władzą mieszkają, utrzymywany bywa.

(5) Miasta Felsztyn, Samałowka, Chmielnik, Bractów, Krasna, Copigowka, Muchawa, Tulczyn, Ladicin, Kormagrod, Tomaspol, Langród, Gruska, Buśa, Jaruga, Jampol, Kowczeniecz, Kamienca, Raskow, Czaczanie, Nowe-Konieczpole, Nowogrod, Obodowka, Balanowka, Berca, Alexandrow, Troczeniecz, Uman, Iwangrod, Sohołowka, Woronowka, Zileke, Sobrik, Monasterycz, Grudech, Kalnik, Babin, Elius, Piaczesne, Lipowe, Zibotow, Spicinea, Poherwicze, Zbaraz, Pryluka y Kokanow.

8. Wojewodztwo Kyowskie, które jest częścią UKRAINY, o której, y o Obywatelach iey, Kozakach, trzeba pod Moskwą obszerniej szukać. 1569 Kyow z Polską był złączony; 1667 Polska ułąpiła w Ugodzie Andruchowickiej, tę część, która z tamtej Strony Dniepra leży, z Kozakami oraz, którzy go w swojej mieli władzy, na wieczne Czasy Moskalom; Co 1693 potwierdzono, a Miasto Kyow zupełnie oddane było. Do Pol-

Polskiego Kyowa należą Powiaty, Zytomirski y Owrucki. Obiera 6 Posłow na Sejm. Uwagi godne są:

(1) Zytomierz, Miasto z Starostwem; Sądy Ziemskie się tu odprawiają równie jako y Seymiki, pod czas Pokoju.

(2) Owruć, Miasto z Starostwem; Ma Sądy Ziemskie, y Greckie, z Kościołem Rzymskim złączone, Opactwo Zakonu S. Bazylego.

(3) Krylow, Miasto nad Rzeką Tazmin, która niedaleko ztąd wpada do Dniepra.

(4) Czerin, Woronowka, y Smila, małe Miasta.

(5) Borowicz, Miasto nad Dnieprem, gdzie 1638 Kozacy od Polaków otoczeni, y do wydania Generała swego Paoluka, tudzież 4 najstarszych Komendantów, przymuszani byli.

(6) Korzun, Miasto nad Roszą które około roku 1581 od Króla Stefana wybudowane było.

(7) Bogusław, Moszna, Olszanka, Stawiocha, Strzybowka, Rokitna, Wołodarka, Tabarowka, Pawołocz, Białacerkiew (gdzie Tatarzy 1626 wielką ponieśli klęskę) Harmonowka, Chwaśtow, Czernobyl, są małe Miasta.

(8)

L 2

(8) Kaniow, Miasto z Opactwem Greckim Zakonu S. Bazylego, ktore z Kościołem Rzymskim jest złączone.

9. Wojewodztwo Wołyńskie, niewymownie urodzajna Prowincya. Obywatele Zboża wszystkiego wypotrzebować niemoga. W lesiech znajduje się Rozmarin Czeski, Szparagi, y inne zioła, których prawie rozeznąć niemożna od Ogrodowych. Wołyń 1569 na Sejmie Lubelskim z Polską był złączony. Tatarowie 1613 w niewolę poprowadzili z Kraiu tego 30000 Ludzi, y z inną zdobyczą. Wojewodztwo te ma Powiaty, Łucki, Włodzimirski, y Krzemieniecki, a 6 Posłów na Sejm posyła.

1) Krzemieniecki, w którym

(1) Krzemieniec, Miasto nad Irwą z Zamkiem leżącym na skale wysokiej. Ma swego Starostę y Sądy Ziemskie

(2) Wisniowiec Miasto z Zamkiem, mające tytuł Xięstwa.

(3) Bazylia, Krasilow, y Konstantinow, Miasta nad Słuczą.

(4) Olanow, Małe Miasto.

(5) Berdyczow y Kodnia, są stare Miasta. W pierwszym, u Karmelitow jest obraz cudowny P. Maryi, któremu 1753 od Papieża przyślana Korona złota, z największymi Ceremoniami włożona była.

(6)

(6) Korczek, Kzwiahel, Ostrożek, Baronowka, y Miropel są małe Miasta nad Słuczą.

(7) Zaslaw, Miasto nad Rzeką Horin, ktore z Dystryktem swoim, ma Imię Xięstwa.

(8) Ostrog, Miasto Stołeczne Xięstwa tegoż Imienia, nad Horinem. Jezuici mają Collegium. Jest tu też Collegium Nobilium. Majorat albo Ordynacya Ostrogska, cały niemal zamyka Wołyń, y barzo jest żyzna. Przedtym była Xięstwem. Ostatni Xiąże, Janusz Ostrogski, uczynił 1609 Fidei-commisum, ku pożytkowi Rzeczy pospolitey, y darował ley wiecznymi czasami, wszystkie swoje Miasta y Wsie, tak iednak, żeby nigdy niebyli oddalone, albo rozdzielone. Z większej części Dochodow tych Dobr, od 150 lat, utrzymywani bywają w służbie Rzeczy pospolitey, 5 albo 600 Żołnierzy; y te rozporządzenie potwierdzone jest przez 7 Konstytucyi Seymowych. Rzeczpospolita różnym Panom Dobra te dawała; ostatnim zaś onych Dzierżawcą był Xiąże Sanguszko, Marszałek Nadworny Litewski: Korona iednak, nad tymi Ordynacyinymi Dobrami, warowała sobie Jurysdykcya Militaryną y Cywilną. Xiąże Sanguszko, chciał na początku roku 1754 Dobra Ordyna-

L 3

dynacyne rozdzielić, zład wielkie wzięto się zamieszanie; Krol rozkazał, Sędę aż do Seymu odłożyć; który dla niego w Interesie Ordynacyi, byt zerwany. Potym na Remonstracyą 36 Senatorów poftanowił Krol, ażeby Dobra Ordynacyne, w Administracyą oddane były, ktoremu celowi Komiffyą y Administracyą wyznaczył. Z 10 Komiffarzow każdy co rocznie 12000, z 5. zas Administratorow każdy na rok 8000 Złotych, mieć miał. Dochodow Dobr Ordynacyinych; Xiążciu Sanguszkowi mieli być wyliczone 100000 Złotych, to zaś, coby iefzcze Dochodow zostało, do Warszawy mieć być oddane do schowania. W tym rozporządzeniu Ordynacya została aż do Roku 1758, kiedy Krol, Xiążęcia Januś Sanguszką, pod wyż wspomnionymi kondycyami, do Possessyi tych Dobr przywrócił.

(9) Miedezynzek, małe obrotne Miao nad Horynem, gdzie, Jan ostatni Xiążę Ostrogski, wspaniały Kościół y Kłafztor Franciszkański fundował.

(10) Dubno, mocne Miao nad Irwem. Ma Greckie Opaćtwo Zakonu S. Bazylego.

(1) Łucki, w którym Łuck, Luceoria, Miao Stołeczne Wołynia, nad Styrem, z Zamkiem, na którym

którym Biskup Wołyński rezyduje, a Jezuici mają Collegium. W Mieście Samym jest Grecki, z Kościołem Rzymskim złączony Biskup, który ma Prym, przed Połockim y Smoleńskim Arcy-Biskupami, y w publicznych Podpisach, zażywa Titulu Exarchie totius Rusiae. Seymiki tu y Sądy Ziemskie odprawują się. 1429 znaczne tu było Zgromadzenie, na którym Cesarz Zygmunt, z Krolowie, y inni Xiążęta znaydowali się. 1752 większa część Miao zgorzała

(2) Czartorysk, Miao z Zamkiem.

(3) Powiat Włodzimirski, w którym Włodzimierz, Miao nad Bugiem, gdzie Grecki, z Kościołem Rzymskim złączony, Biskup ma swoją Rezydencyą, ktorego Dyecezya daleko się rozciąga, y który chce mieć Rang, przed Greckimi Pótockim y Smoleńskim Arcy-Biskupami, y w Pismach publicznych pisze się Protothronius Metropolitae Kioviensis. Ma Sądy Ziemskie, y Biskupstwo Łuckie, naypierwey tu było fundowane.

(4) Otyka, piękne miao z Zamkiem, Akademią y Seminarium. Stołecznym jest Xięstwa, ktore Xiążęcemu Domowi Radziwiłow, jako Maiorat, należy. 1752 wielką od Ognia poniosło Szkodę.

Obferw.

Obferw. W tey Ziemi są 4 Grecie, 1 Kościołem Rzymskim, 2 złączone Opactwa, Derman, Zydyczyn, Mielc y Dorohobusk.

10. Wojewodztwo Czerniechowskie, które z więkzey części 1636 Moskwa uste-piła; Zawiera zaś ieszcze w sobie Ziemię Czerniechowską y Nowogrodzką. Miałby jednak, od których oni są nazwane, należą do Moskwy. Seymiki odprawiają się w Włodzimierzu na Wołyniu. Wojewodztwo te ma swego Wojewodę, Kancelana większego, y 2 Starostów. Na Seym 4. Posłów obiera.

III. Wielkie Xięstwo Litewskie.

§. I.

Litwa była niegdyś gorzyftym y nieuprawionym Krajem. Ale, kiedy pod Zygmuntem I. y następującymi Krolami, do większego przyszła Pokoju, Lasy trocha były przecięte, a Rolę z większym staraniem poczęto uprawować. Dodać ona wiele Popiołu y Potaszu, Zboża y Gryki albo Tatarki; Z miodu barzo smakowite robi Napoje, iako to: Miod, Lipiec, Ma-

Malinnik; Ma wyborne Łąki, piękne Stada Bydel, y Owiec, których Welna barzo jest przednia, znaczny Ryb Połow, dla wielu Jezior, znaydujących się w tym Kraiu; W lesiech są Niedzwiedzie, Wilki, dzikie Swinie, Bawoły, Sarny, y niewymownie wiele Jarząbkow. Z tym wszystkim, chociaż Kray jest dobry, Gospodarstwo jednak barzo jest nikczemne. Rola naylepsza, pusta y nieuprawiona leży, Siano się psuie na wybornych Łąkach, a w Lesiech, przez nieostrożność Pożary się wszczynają. Wszystko, co do Żywności należy, barzo jest tanio, ale między Ludźmi mało jest Pieniędzy, z kąd od 100. placą 10 Prowizyi.

§. 2. Religia w Litwie jest Rzymska Katolicka: Znayduie się jednak wiele Luteranow, Ewangelikow, Zydow y Turkow, Grecy zaś naywiększe między Dysfidentami mają Prawa. Kray ten, chociaż scistym węzłem z Polską jest złączony, ma jednak osobliwe swoje Prawa, Urzędy, y Woysko.

§. 3. Dziecie naydawnieysze, zawikłane są niepewne y baieczne. Litwa miała swoje własne Xiążęta, którzy z Sasiadami swoimi, Polakami y Moskalami, w częste woyny zawikłani byli. Ryngolt, który w 13 żyl wieku, naypierwey przyjął Tytuł Wiel-

Wielkiego Xiążęcia. Familia Xiążęcia z
Wolfszynkiem wygasła. Ku Koncowi
Wieku 13, Witenes Zmuydziń, otrzymał
Godność Wielkiego Xiążęcia; którego
Prawnuk Jagieło, starał się o Krolewnę
Jadwigę, pozostałą Cerkę Ludwika, Krola
Polskiego y Węgierskiego, a koronowaną
Krolową Polską; obiecuiąc, że On, ze
wszystkim swoim Ludem, przystąpi do
Wiary Chrześcianskiej, Litwę z Polską
złączy, y utracone Prowincye znowu do
Państwa przywróci; Co się Polakom barzo
podało. Tak tedy, Wielki Xiąże, przez
Posłów Publicznych był zaproszony, 1386
przyszedł do Krakowa, był ochrzczony,
y Władysławem nazwany, a po odprawio-
nym z Krolową weselu, koronowany. W
następującym roku wrociwszy się do Lit-
wy, zniósł stare zabobonne Obrządki,
wiele 1000 Ludzi namowił do Przyjęcia
Wiary Chrześcianskiej, ufundował Bis-
kupstwo Wilenskie, Obrządki Kościelne
postanowił, 1392 Alexandra albo Witolda,
uczynił W. Xiążęciem Litewskim, nienar-
uszając jednak przez to złączenia się z Kro-
lestwem, ponieważ Krol najwyższą Wła-
dzą zatrzymał. Na Seymiku Wilenskim,
1401 mianym, Unia Litwy przez List Kon-
firmacyiny stwierdzona była. W. Xiąże
Litewski 1408 Zmuydź Krzyżakom odebrał.
Litwi-

Litwini, 1413 na Seymiku w Miasieczku
Horodla odprawionym, Polakom rowny-
mi są uczynieni, w Urzędach y Prawach;
wiele ich Familii do Polskich przyjęto, y
Herby złączono. Postanowiono też było,
ażebym Litwini od Krola Polskiego brali
swoiego Xiążęcia, Polacy zaś, gdyby Krol
Ich bez Potomstwa umarł, zaiedno z Li-
twą Krola obierali. Zmuydź przyjęła
Wiare Chrześcianską y Biskupstwo tam fun-
dowane było, z innymi Urzędami Ducho-
wnymi. Roku 1499 odnowione było
Przymierze, 1413 z Litwinami uczynione;
Do ktorego to ieszcze było przydano, że
ani Litwini, bez wiadomości Polaków
Wielkiego Xiążęcia, ani Ci, bez Litwi-
now Krola swoiego, obierać będą. Krzy-
żacy 1561 poddali y samych siebie, y swoią
ieszcze pozostałą część Infant, pod Wła-
dzą Krola Polskiego, iako W. Xiążęcia Li-
teńskiego, a Xiąże Kurlandzki został Len-
nikiem Polskim. Na Seymie Lubelskim
1569, ktory Polacy y Litwini odprawo-
wali, Wielkie Xięstwo Litewskie, z Kro-
lestwem tak było złączone, że jednym
tylko spólnym Ciałem, y pod jednym
niemi być Krolem; ktorego obadwa Na-
rody w Polszcze obierać mieli: Seym ieden
zawsze się miał w Warszawie odprawować;
Oba Narody spólną mieli mieć Radę; y
Izbę

Izbę Poselską: Monetę rownego waloru, tudzież Przymierza, Woyska Posiłkowe, y. t. d. Nad to, między Stanami Polskimi, naznaczone były mieysca Litewskim Senatorom, y Szlachetnym Posłom Ziemijskim; Inflanty też do Krolestwa się dostały, które aż do tych czas Litwa sobie tylko przywłaszczała. W Konstytucyach 1673, 1677 y 1685 ułożono było, ażeby zawsze trzeci Sejm w Grodnie się odprawował; Iednakowoż excypowany był Sejm Konwokacyiny, Elekcyiny, y Koronacyiny. Prawa Litewskie z Polskimi porównane były roku 1697.

§. 4. Litwa teraznieysza dzieli się na 9 Wojewodstw, które według porządku, tak po sobie następują: Wilenskie, Trockie, Połockie, Nowogrodzkie, Witepskie, Brzeskie, Mscisławskie, Minskie, y Inflandzkie. Z dwuch pierwszych Litwa własna jest złożona, z następujących zaś 6 Ruś Litewska, która znowu, częścią na Ruś Białą, do ktorey Wojewodztwa, Połockie, Witepskie, Mscisławskie y Minskie, należą; częścią na Ruś Czarną, do ktorey Wojewodztwo Nowogrodzkie, y Powiaty Rzeczycki y Mozyrski liczą się; Częścią zaś na Polesie dokąd Wojewodztwo Brzeskie należy, dzieli się. Do tych Wojewodstw, rachować ielzce trzeba Xięstwa, Zmuydz-

Zmuydzkie, y Kurlandzkie, które Lennością jest Polską. Każde Wojewodztwo dzieli się na pewne Powiaty; We wszytkich zaś zostawiona jest część kraiu, która samym niby jest Wojewodztwem, a zwyczajnie około naycelniejszyego Miasta leży. Okrom tego, są ielzce w Litwie osobne Xięstwa, które od swoich własnych Xiążąt, rządzone bywaią: Takie są, Słuck, Nieswiż, &c.

Tak tedy opiszę:

1. Litwę samą. Do niey należą:

1) Wojewodztwo Wilenskie, które na Sejm 10 Posłow obiera. W nim jest:

(1) Wilno, Miasto Stołeczne Wielkiego Xięstwa Littewskiego; ma swego Wojewodę y Kasztelana większego, leży nad Rzeką Wilią tam gdzie Wilyka do niey wpada. Barzo jest wielkie, a w gorzystym stoi położeniu, na Pagorkach, y 2 ma Przedmieścia, Antokol, y Rudayzkę. Na starym zruynowanym Krolewskim Zamku, jest Zbroiownia y Izba Trybunałska, a na przeciwko 1386 wybudowany wspaniały Kościół, który wielki Skarb konfederacyiny y piękną Marmurową Kaplicę S. Kazimierza w sobie zamyka, ktorego Świętego Srebrna Trunna 30 Centnarów ma ważyć. W mieście jest więcey iak 40 Kościołow, między

miedzy ktorymi, jeden Luteranski, Ewangelicki, Tatarski, Grecki, y Zydowski Bożnica; wszystkie inne są Katolickie. Dawnieyszego Pustofzenia, ktore Miao 1610 y 1655 od Moskalow, a 1737 od Ognia, wytrzymać musiało, niewspominając stracono jednak 1748 przez straszny Pożar 13 Kościołow, Bożnicę Zydowską, 25 Pałacow, 469 Kamienic, Szpitalow, Dworow, Łazien, Klasztorow, Młynow, 146 Sklepow y Aptek, wiele barzo Szpichlerzow, y innych Składow Towarow, a roku 1749, ieszcze 6. Kościołow, Raculz, 8. Pałacow, y 277 innych Kamienic. W Kaplicy tylko S. Kazimierza, wiele milionow zginelo. 1760 znowu, wiele Kościołow, Klasztorow y Domow w perzynę się obrocilo. Biskupstwo tuteysze fundowane jest 1387; jest tu też Kapituła, y wiele Duchownych y Zakonnikow. Akademia w Jezuickim Collegium, fundowana jest 1570, od Biskupa Waleriana Szuskowskiego Protasewicza, a potwierdzona 1579 od Krola Stefana. Biskup tuteyszy, ustawicznym iey jest Kanclerzem; a znią złączone jest Collegium Nobilium. Jest tu takż Collegium XX Piarow, y Greckie Studium Theologiae Speculativae. Trybunał Główny, który się tu odprawuie, zaczyna się drugiego Tygodnia po Wielkiej-Nocy,

a trwa przez 20 Niedziel, potym Sędziowie udują się do Nowogrodka albo do Minska. Oprocz tego, odprawuą się tu Seymiki y Sądy Ziemskie. Starostwo dependuie od Wojewody. Magistrat, podług Przywileiu, od Krola Zygmunta Augusta 1568 nadanego, Szlachcie jest rowny; Dla czego Dzieci Radnych Panow, Dobra mieć mogą. Ponieważ tu wiele jest Zydow, y Mahomedanow, tedy co tydzień 3 Sabbaty odprawuą się. Miao znaczny prowadzi handel, y Wiciny swoje, aż do Krolewca posyła. Wybudowane jest 1305 od W. Xiążęcia Giedymina.

(2) Immediate od Miasła dependujący Dystrykt, w ktorym

- a) Dubinki, Miao Xiążąt Radziwilow.
- b) Rudniki, Miasłeczko, z pięknym Zamkiem.
- c) Małe mieysca, Giedroyce, Kierno y Bystrzyca.

(3) Powiat Lidzki, gdzie

- a) Lida, Miao z Zamkiem, y Starostwem. Seymiki się tu, y Sądy Ziemskie odprawuą.
- b) Bielica, Małe Miao nad Niemnem.
- c) Szczucin, ma Collegium XX Piarow. Jelna, Białogrod, Zermiony, Błotno y Gieranony są małe mieysca.

(4)

(4) Powiat Ofzmianski, w którym

- a. Ofzmiana, naycelnieysze Miao, z Starostwem, gdzie Seymiki y Sady Ziemskie odprawuia się.
- b. Olsiany, Surwiliszki, Dory, Dołynow, Serweez, Zodziszki, Smorgonie, Miedzial, y Hlybokie albo Głębokie.

(5) Powiat Braclawski, gdzie

- a. Braclaw, Stołeczne Miao, jest obszerne, a leży nad Jeziorem. Ma swego Starostę y Greckie, z Kościołem Rzymskim złączone Opactwo, Zakonu S. Bazylego. Seymiki takżę tu odprawuia.
- b. Jeziorofzce, Dryswiaty, Polikany, Daugieliszki, y Koltyniany.

(6) Powiat Wilhomirski, w którym

Wilhomierz, Miao nad Swiętą. Ma swego Starostę Collegium XX Piarow; y zaščzycone Seymikami, y Sądami Ziemskimi.

2) Wojewodztwo Trockie, ktore 8 Posłow na Seym obiera. Do niego nalezy:

- (1) Troki, wielkie drewniane Miao między Jeziorami, z 2 Zamkami. Ma swego Wojewodę, y Kasztelana. W tureyszey Farze, jest sławny Obraz P. Maryi; oprócz tego są ieszcze 2 Kościoły. Seymiki

miki y Sady Ziemskie odprawuia się, a Starostwo dependuie od Wojewody. Miao wybudowane iest 1321, od W. Xiążęcia Gedymina. 1390 pogorzało, a 1655 od Moskalow zburzone było. Niegdys Xiążęta Litewscy tu rezydowali, ale potym do Wilna przeniesli się. Nazywa się też Nowe Troki, dla roznicy od Starych Trokow, ktore są Wieś, pol mile ztąd leżąca, y Opactwem Benedyktyńskim przyozdobiona.

(2) Od Miasta dependuia Dystrykt, w którym

- a. Poporcie, Olita Klucz Krolewski, Przerosl, y Wiszyten.

- b. Kalwaria, małe miao, w Lesie, nad Szeszupą, o 5 mil od Pruskiej Granicy, gdzie 120 Chrześciankich, a 300 Żydowskich mieszka Familii, ktorzy ostatni wielki prowadzą handel. Należy Domowi Sapielow, ktorzy też maia Kirznę, ztąd o 3 mile.

(3) Powiat Upitski, gdzie

- a. Birze, Małe Miao Xiążat Radziwilow, z 3 Kościołami, Katolickim, Luterkim y Ewangielickim. Krol Gustaw Adolf, dobył go 1625. Pod Miałtem tym, Ziemia się często załamywała, zkąd wiele znalazło się Jam, ktore 30, 40, aż do 60, Krokow, w okrag maia.

M

b. Sa.

b. Salaty, Pokroie, Ponienumy, Lin-
kau, Janiszek, Szargaren, y Poniewiez: W
ostatnim iest Collegium XX. Piarow, Sta-
rostwo, y Seymiki się odprawiają.

(4) Powiat Kowieński, w którym
a. Kowno, dość dobre handlowne
Miaſto, na tym Mieyscu, gdzie Wilia do
Niemna wpada. Sławne iest dla dobrego
Lipcu, y Miodu; Ma wiele Obywatelów
Niemieckich, Starostę, Collegium XX. Je-
zuitów, z wspaniałym Kościołem, ogolem
10 Katolickich Kościołów, a ieden Luterski,
Seymiki się tu odprawiają.

b. Pozoyſcie, Małe mieysce.

c. Fridensberg, leży o pułtory mil
od Kowna, w Leſie, nad Wilią. Na Gorze
stoi sławny Kłaſztor, w którym mieſz-
24 Puſtelników Kamadutow. Ten wſpa-
niały Budynek, założony 1674, Fundato-
rowi iego, Wielkiemu Kanclerzowi Li-
tewskiemu, Krzyſztofowi Pacowi, 8 beczek
złota koſztował. Marmuru tam iest aż do
zbytku. Kościół przyozdobiony iest na
Sklepieniu, wybornym malowaniem Al-
fresco, y innymi Oryginałami Nayſławniej-
szych Malarzów. Do tego należy Dy-
strykt od 300 Chłopów. Fundator, i
Zonę ſwoją tu iest pochowany.

(5) Powiat Grodzienſki, gdzie

a. Grodno, mierne, y nieporządnie
zabu-

zabudowane Miaſto, które iednak w Wil-
nie, naylepiej iest w Litwie. Leży nad
Niemnem, częścią na Gorze, częścią zaś
w Dolinie, a inſzymi Gorami iest otoczona
Zamek Stary, niewymownie głęboką Fosa
oblany, iest zruynowany, tak dalece, że w
iednym tylko ieszcze Skrzydle, można
mieſzkać. Nowy od przeſzłego Krola wy-
budowany Zamek o 2 Piętrach, iest wielki,
piękny, y regularny. Wielka Sala, Izba
Senatorſka, y Kaplica, naypiękniejſze ſą
miedzy wſzystkimi Pokoiami. Na Dzie-
dzincu ſtoi piękna Kancellarya. W Mieſcie
iest 9 Katolickich, a 2 Greckie Kościoły;
Zydzy mają murowaną Bożnicę. Collegium
Jezuickie ma wspaniały Kościół: Nowy
Kościół PP. Karmelitek, takż iest piękny.
Opać wo Greckie Zakonu S. Bazylego, złą-
czone iest z Kościołem Rzymskim. Pałac
Radziwiłowski iest barzo wielki, Sapięzyn-
ski zaś, piękny Budynek na Rynku. Ry-
nek, Ulica Zamkowa, y Dziedziniec, ſą
czyſte y brukowane, inne Ulice, nie tak
ſą w dobrym porządku. 1673 poſtanowio-
no, a żeby tu każdy trzeci Seym odpra-
wował się. Pod czas Seymu, za naięcie
4 Pokoiów z Stayniami, na mieyscu wy-
godnym, przez 6 Niedziel, po 400 Czer-
wonych Złotych niegdyſ placono. Sey-
miki tu y Sądy Ziemskie odprawiają się.
Iest

Iest tu też Starosta. Niedaleko Miasta jest, barzo dobrze zabudowany Folwark Krolewski. 1753 całe niemal Miasto zgorzało.

b. Merecz, Krolewskie Miasieczko nad Mereczą, ktorego położenie barzo jest przyjemne, dla czego Krol Władysław IV. często się tu bawił, a 1648, dnia 20 Maja, tamże umarł. Ma Zamek drewniany, y 3 Kościoły.

c. Duspuda, Wafilkow, y Grodek.

d. Suprasl, Stary, y barzo bogaty Grecki Klafztor, Zakonu Bazylego, dokąd, wiele Ludzi przychodzi; z Kościołem Rzymskim jest złączony. Immediate do Papieża należy, a ma Drukarnią y Bibliotekę.

e. Państwo Sereie, należało przed tym do Xiążąt Radziwiłow, a 1669 po śmierci Xiążęcia Bogusława, dostało się Corceiego Ludowice Karolinie, z którą się Ludwig Margrabia Brandeburski ożenił, ktoru ona 1687 Państwo te, dziedzicznie darowała, y po ktorego Śmierci na Dom Brandeburski spadło. Teraz administrowane bywa przez Dzierżawcę Generalnego, który Pieniądze za Arendę, do Pruskiej Krolewskiej Komory w Gumbinie, wypłaca. Zawiera w sobie:

a) Se-

a) Sereie, Miasieczko, w Okolicy gorzyftey nad Rzeką Persą; ma Kościoły, Katolicki, Ewangelicki, y Bożnicę Żydowską. Są też w Sereiach, y około nich Luteranie.

b) 3 Folwarki, y 22 Wsi,

2. Ruś Litewska złożona jest

1) z Polesia, ktore się też Wojewodztwo Brzeskie, Wojewodztwo Brzeszkie nazywa, a na Sejm 41 Połtow obiera. Bagna w tym Wojewodztwie tak są wielkie, że samego Morza mają pozor, iako Adlerfeld pisze. Do niego należy:

(1) Brześć, mierne, y mocne Miasto, z Zamkiem na Skale położonym, nad Bugiem, między błotami. Za Miastem jest Pałac Krolewski y Ogród. Ma swego Wojewodę, Kasztelana y Starostę: Seymiki się też odprawiają. Tuteysza Sławna Bożnica Żydowska, od Narodu tego, ze wszystkich Kraiow y Państw Europejskich, tak dla Nauk, iako też dla Promocyi, frequentowana bywa. Iest tam y Biskup Grecki.

(2) Immediate od Miasta dependujący Dystrykt, w ktorym

a. Biała, Miasieczko Xiążąt Radziwiłow, y Gymnasium.

b. Wyśokie, Kamieniec, Szereszow, Hrabi Flemingowi należące Miasto, ktore

M 3

1755

1755 niemal całe zgorzało; Janów, Międzyrzecze, Rosofze, Dukodow, Sławatycze, Kodeń, Ratno, Kobryń, gdzie jest Opactwo Greckie, z Kościołem Rzymskim połączone, Zakonu S. Bazylego; Bereża (z Klasztorem Kartuzyjskim) Chomsk, Mostol, y Zuchowicze.

c. Ibras, mała Forteca, która Jeziorom y błotami prawie zewsząd jest otoczona, y ieden tylko ma przystęp.

d. Horodysk, Opactwo Benedyktynów.

(3) Powiat Pinski, gdzie

a. Pińsk, dość wielkie handlowe Miasto nad Piną należące do Dobrych Stolicznych Krolewskich. Leży między wielkimi błotami; Żydzi mają tu swoją Bożnicę a Grecy, których jest najwięcej, swojego, z Kościołem Rzymskim połączonego, Biskupa. W tutejszym Collegium Jezuitskim znajduje się Apteka, która w tych Krajach jest coś niezwykłego. Luchty Pińskie, bywają miane za najlepsze w całym Krolestwie. Ma swego Starostę. Seymiki się też tam odprawiają.

b. Wychoniec, Pohost, Lahiszyn, Kozangrodek, Wielicze, Turow, Dawidow, Wysock, Dubrowica, Rokitno, Olewsko y Zabłowicze; Lefczyn, Greckie, z Kościo-

Kościółem Rzymskim połączone, Opactwo Zakonu S. Bazylego.

2) z Czarney Rusi; do której należy:

(1) Województwo Nowogrodzkie, które 6. Posłom obiera. W nim jest:

a. Nowogrodek, Mięne Miasto na Pagorku, w którym są różne Katolickie y Greckie Klasztory, przytym Collegium XX Jezuitów. Ma swego Wojewodę, Kaszrelana Większego, Starostę Seymiki y Sądy Ziemskie. Odprawia się także tu, y w Minsku alternatą Trybunał przez 20 Niedziel, który zaraz po Wilenskim zaczyna się. Zburzone jest 1340 y 1390.

b. Prosto od Miasta dependujący Dystrykt, w którym

a) Nieświż, Rezydencya Xiążąt Radziwiłłów, y Miasto Stoliczne Xięstwa y Maioratu, nad Rzeką Uszą; gdzie jest Collegium Jezuitskie y Opactwo Benedyktynów. Szwedzi 1706. tę piękną Fortecę zburzyli.

b) Mir, Zamek, na którym piszą się Radziwiłłowie.

c) Naliboki, Stoupce, Swierzno, gdzie Grecy mają Studium Theologiae Dogmaticae & Moralis, y Seminarium; Turzecze, Lubez, Koralicze, Sielub, Cyryn, Mkołdz, Kleck, Darew, Mysze, (z Hrabstwem) Połonka, Połonka, w której Żydzi tylko prawie mieszkają; Lipsk, są Miasteczka.

d) Lu-

d) Luchowicze, obronne Miasto z Hrabstwem, pod którym 1660 Kozacy Moskale byli zbici, a 1706 od Szwedów dobyte y zburzone było.

e. Stołowicze, Komendorstwo Johan- nitow, które Xiążęta Radziwiłowierozdają.

c. Powiat Wołkowyski, gdzie Wołkowysk, Miasteczko, w którym Seymiki odprawiają się, Mścibow, Porożow Nowydwor.

d. Powiat Słonimski, w którym

a) Słonim, Miasto nad Szczarą gdzie Seymiki odprawiają się. Jest też tam Dom Rezydencyi XX Jezuitow.

b) Bytyń, Zyrowice, Łyskow, Kossow, Zelwa y Mosty, Miasteczka. Rozana jest Rezydencya Sapiehow, z Sławnym Obrazem Cudownym.

e. Xięstwo Słuckie, należące do Xiążąt Radziwiłow; w którym jest:

a) Słuck, wielkie drewniane Miasto, z 3 Zamkami, nad Słuczą.

b) Romanowo, Hrozow, Kopyl (z Xięstwem) Cimkowicze, Kiewicze, Siemieżow, Luban, Wielczyny, y Petrykowo.

Obserw. Powiaty Mozyrski y Rzeczycki, należą wprawdzie do Czarnej Rusi, ale pod Minskim są Województwem

3) z

3) z Białej Rusi, dokąd następujące należą Województwa:

(1) Województwo Mińskie, które 6 obiera Posłow. W nim są:

a. Mińsk, Miasto nad Swisłoczą z 2 Zamkami, y Greckim, z Kościołem Rzymskim złączonym, Opactwem Zakonu S. Bazylego. Żydow jest wiele. Ma swego Wojewodę Kasztelana, Starostę Seymiki, y có lat 2, Trybunał. Vid. Wilno y Nowogrodek. XX. Jezuici mają Collegium. 1656 od Moskalow było dobyte.

b. Prosto od Miasta dependujący Dystrykt, w którym są:

Horodek, Berezyna, Doroszyce, Radziwiłow, Borysow, Zabin, Horodyszcze, z Opactwem Benedyktynskim; Koydanow, Hrebniia, Szack, Dukora, Oczyce, Bohuszowicze, Brodziec, Lubasyn, Swisłocz, Słoboda Krolewska.

c. Powiat Rzeczycki, w którym Bobruysk, Hłusko Dabrowickie, Horwal, Rzeczyca, y Chelmicz, Miasteczka.

d. Powiat Mozyrski, gdzie Mozyr, Stołeczne Miasto nad Rzeką Przypeć; Ma swego Starostę y Seymiki; tudzież małe Mieysca, Kimborowka, Babica, Słoboda, Kuźmilocho.

e. Ziemia Rohaczowska; Tu są

a) Rohaczow, Miasto nad Dnieprem, mające

M 5

mające swego Starostę y Seymiki, tak Ziemi swoiey, iako też Powiatu Rzeczyckiego.

b) Jurzec, Pobołowo, Czercher, Hanuta y Hieronimow.

(2) Wojewodztwo Mscisławskie, które 2 Posłów obiera, y zawiera w sobie:

a. Mscisław, dobrze opatrzone pograniczne Miasto, które Xiążę Smolenski 1385 bez skutku w oblężeniu trzymał. Ma swego Wojewodę, Większego Kasztelana, Starostę, y Seymiki.

b. Mohilow, dość dobre Kupieckie Miasto nad Dnieprem, z którym Moskale znaczny prowadzą handel. Władysław, Syn Zygmunta III. 1616 zgromadził tu Woyska Polskie, z którymi do Moskwy wkroczył. 1654 od Moskalow dobyte było, y chociaż ie Polacy 1660 oblegli, iednakowoż znowu ustąpić musieli: Obywatele zaś 1662 Moskalom odebrali; Ośadę częścią przez zdradę uprzatnawiszy, częścią też w niewolę zabrawszy.

c. Miedzy Czarusami y Szyszowem, 1514 Moskale na głowę byli zbici.

d. Horki, Dryfzyn, Chwałczowka, Wrakalohow Nowy y Stary nad Dnieprem; Bychow Nowy y Stary, Propoyfk, y Radziwilowo są Małe Miasteczka. S. Onufrii, Greckie z Kościołem Rzymskim złączone, Opactwo Zakonu S. Bazylego.

(3)

(3) Wojewodztwo Witepskie, które samo sobie obiera Wojewodę, y 4 Posłów na Seym. Do niego należy.

a. Witepsk, obronne Kupieckie Miasto nad Dzwina z 2 mocnymi Zamkami, w którym iest Collegium Jezuickie, Collegium Nobilium, y Collegium XX. Piarow. Ma swego Wojewodę, y Starostę, który od Woiewody dependuje; Seymiki też tam odprawiają się. 1654 od Moskalow było dobyte.

b. Prosto do Miasta należący Dystrykt, w którym

a) Newel, mocne Miasto, które 1653 od Moskalow było dobyte; 1678 do Polakow znowu się dostało.

b) Uświatecz, Miasto obronne, w posrzod pewnego Jeziora, które 1580 Polacy dobyli.

c) Wielisz, małe umocnione Miasto, nad Dzwina, 1580 od Polakow dobyte. 1678 Moskale, którzy ie dawniej byli wzięli, znowu Polakom przywrocili.

d) Ozieryszcze, Gorzyław, Suraz, Markowo y Ostrowo, Miasteczka.

e. Powiat Orszański, gdzie są:

a) Orsza, Miasto z Zamkiem nad Dnieprem. Ma swego Starostę Gymnasium Jezuickie, y Seymiki.

b) Du-

b) Dubrowna y Kopyś Miasteczko nad Dnieprem: Ostatnie ma Tytuł Xięstwa

c) Szklów, obronne Miasto z Xięstwem, nad Dnieprem, pod którym, Xięski Hetman Litewski Xiąże Radziwiłł, 1651 od Moskalow był zbity; ktorzy Miasto choć z wielką szkodą, bez skutku jedni w oblężeniu trzymali.

d) Hołowczyn, pod którym Szewdzi, 1708 Moskalow odpędzili.

e) Kadzyn, Białymśie, Kruhla, Miasteczka.

4) Wojewodztwo Smoleńskie, z większej części 1686 Moskiewie było ustatkowane, y teraz z tylko ma Powiaty, ktore od Smoleńska y Starodubowa, Imiona swoje biorą, a każdy z nich swoje własne ma Starostwo, ktorzy oba w Wilnie rezydują, gdzie też Seymiki tego Wojewodztwa odprawiają dla obrania 4 Posłow na Seym. Starostwo Smoleńskie dependuje od Wojewody, oprócz ktorego, y Biskupa, ma jeszcze 11 Prowincya Kasztelana Większego. Król Polski, w Listach do Dworu Rosyjskiego, w Tytule swoim nie kładnie Smoleńska.

(5) Wojewodztwo Połockie, ktorego Woiewodę, Szlachta sama obiera. W nim są:

a) Połock, obronne Miasto nad Dzwina, z 2 mocnymi Zamkami; ktore znaczny handel

handel prowadzi. Ma swego Woiewodę, Kasztelana Większego, Starostę, Seymiki, na ktorych 2 Posłow obiera, y Sady Ziemskie, Przytym Collegium XX. Jezuitow, y Greckie Studium Philosophicum. 1563 od Moskalow było wzięte, ale ie Polacy 1579 znowu odebrali.

b) Krasne y Kosiany, Miasteczka.

c) Ula, Forteca nad Dzwina, pod którą Moska 1564, w Batalii zwyciężeni byli.

d) Wiazyfcze y Boczekowo, Miasteczka.

e) Czafzniki, Miasteczko, gdzie 1567 Moskale byli zbici.

f) Lepel, Lukomla, Krasnystaw, Czerieja, Pyfzne, Woron, Sufza, Kamien, Kublicze, Sieliszcz, Ufawcz, Turowla, Bobynicze, Plisz, Machirowo, Dzieszna, Dryssa, Sokol, y Nieszczerda, Miasteczka, o ktorych Dzieie wzmiankę czynią.

g) Hleboborsk, Greckie, z Kościołem Rzymskim złączone, Opactwo Zakonu S. Bazylego.

3. Wojewodztwo Inflantkie, częścią iest Inflant, a pospolicie Polskimi Inflantami nazywa się. Kiedy Polska, Inflantow, w Oliwskim Pokoju, Szwedom ustępowała, warowała sobie tę Część, która już

iuż Roku 1655, w swej miała Mocy. Ma swego Biskupa, Wojewodę, y Kasztelana, a do Polskiej y Litwy spólnie należy. Na Sejm posyła 6. Posłów, mianowicie: 2 Polaków, 2 Litwinów, y 2 Infantczyków. Złożona jest z Powiatów, Dyneburg, Rozitten, Lucen, y Pluzin. Naycelniejszy Mieysca w nich są: Marienhauz, Lucen, Rozitten, Dyneburg, y Kreycburg. W Dyneburgu Seymiki y Sady Ziemskie odprawiają się, od których, tylko do Sądów Assessorskich, apellować można. Jezuiti też tam mają Dom Rezydencyi. Kreycburg jest Zamek Szlachecki, z Słobodą y Kościołem Luterskim nad Dzwina. Starostwo Rzeżyckie (Rozitten) należy do Familii Korfów w Kreycburgu.

4. Zmuydz, albo Xięstwo Zmuydzkie, które z dawnych czasów do Litwy należało, y pospołu z nią od jednego, lub też od osobliwych Xiążąt, rządzone było oddane, we 4 zaś lata potym, znowu odebrane, a 1411 obiecano, że po Śmierci Króla Władysława Jagieły, y W Xiążęcia Aleksandra, znowu je obeymą. Wiarę Chrześcijańską przyjął 1431, y oprócz Biskupstwa, ieszcze inne niektóre Duchowne Urzędy, postanowione były. W Krai tym jest wiele Lasów, iednakowoż dosyć ma Gruntów urodzaynych, y niewymow-

nie

nie wiele Miodu. Ma swego Biskupa, Starostę, który ma Władzę Wojewody, y Kasztelana, ktorzy do Senatu należą, y podług upodobania Seymiki nakazać mogą. Dzieli się na 25 Powiatów, których Imiona są: Wilkiyski Wielonski, Eyragolski, Iaswonski, Tendziagolski, Rosieński, Widuklewski, Kroski, Koraszewski, Berzański, Mały Dyrwiałowski, Wieszwanowski, Poirurski, Twerski, Wielki Dyrwiałowski, Szawdowski, Telszewski, Uzwentowski, Retowski, Gondynski, Bezyński, Sorawski, Polongowski y Plotelski. Wszystkie te są pod Starostwem Rosińskim. Tam też Seymiki odprawiają się dla obrania 2 Posłów na Sejm. Wnim są uwagi godne:

1) Wornie albo Miedniki, Miasto z Rezydencyą Biskupią.

2) Rosienie, Miasteczko nad Dubistą, gdzie Seymiki y Sady Ziemskie odprawiają się. Jest też tam Collegium XX Piarów.

3) Kieydany, Miasto Xiążąt Radziwiłłów, w którym jest Klasztor y Kościół Karmelicki, Luterski y Ewangelicki.

4) Taurogi, Państwo, które ma piękne Stada Koni, y Bydła rogatego, Polowy Ryb, y wiele Zwierzyny. Dostało się do Domu Brandeburskiego, przez Ludwikę Karolinę Xiężniczkę Radziwiłówną, która była za Ludwikiem Margrabią Brandeburskim. Taurogi jest Miasto Stołeczne.

IV.

IV. Xięstwa Kurlandzkie y Semigalskie

§. 1.

Państwa te, wraz z Inflantami y Estlandią na rozmaitych dawniejszych Mappach chociaż bardzo niedostatecznie y z wielkimi omyłkami, są wyrażone. Osobliwie bardzo dobrą, chociaż niedoskonałą onę Mappę zrobił M. Adolf Groot, Xiążę niegdyś w Windawie, a Syn Jego Adolf Groot dokńczył: Wydana zaś jest 1747 w Norymbergu, u Sukcesorów Homannowych, pod Imieniem Barnikela Naywyższego Budowniczego Kurlandzkiego, w 2 Arkuszach.

§. 2. Słowo Kurland, w Języku Letawskim Kur-Semme, ma wyznaczać to co Juhr-Semme, a po Niemiecku See Land, to jest, Kray, który się w Morze, albo nad Morzem rozciąga. Ku Zachodowi graniczy z Morzem Bałtyckim, ku Poł-Nocy z Inflandzką Odnogą morską, y Inflantami ku Wschodowi, z Litwą własną a ku Południowi, ze Zmuydzą. Długość jego wynosi na 50, a Szerokość, w niektórych miejscach, na 20 Mil, w innych zaś ledwie ma poł rey szerokości, ba ku Wschodowi, wcale jest konczary.

§. 3.

§. 3. Kray ten, z większey części, oprócz w Goldynskim, Windawskim, Alfwangskim &c. ma mocne, tłuste, y gliniaste Grunta; wiele Lasow y Biot; Dla tego też Drogi Kurlandzkie tak są zawołane. W Jesieni, y na Wiosnę niskie Łąki są pod wodą, lecz to im miasto nawozu służy. Dawniejsi dobrzy Góspodarze starali się, Miejsca błotniste wysuszyć, a Stawy z nich poczynić; które przez lat 3 Jarzyną zasiewane, a przez drugie lat 3, znowu są pod wodą y Rybami napełnione bywają. Z tym wszystkim w Kurlandyi są dobre Role, wyborne Łąki, piękny Len, Dostatek Ryb Morskich, w Lesiech Niedzwiedzie, Wilki, Ostrowidzie, Lisy, Kuny y Łosie, Zaiące y dzikie Swinie, a osobliwie wielorakie Ptastwo, nad morzem Bałtyckim wiele Burztynu; Oprócz tego, ieszcze Gory miedziane, Żelazne, Kamienne y Gipsowe; Jako też Wody zdrowe: Najcenniejsze Rzeki, oprócz, pod Inflantami opisaney, Dzwiny, która Kurlandya od Inflant dzieli, są: Windawa, po Letawsku Wentą, która na Zmuydzi się zaczyna, a pod Miastem Windawą, do Morza Bałtyckiego wpada; Sta, po Letawsku Leela-Uppe, to jest, Wielki Strumień, który te Imie pod Bauskiem bierze, gdzie Mus y Memel, po Litewsku Musz y Niemen, łączą

N

łączą się. Oba poczynają się na Zmuydz
y wszystkie Dwory w Litwie, które na
Muszem leżą, nazywają się Pomusz, te zaś
które są nad Niemnem, Ponienem. Ma
Rzeki są: Abau, Berze, Bartau, Ang
Ekau, Sufzey, y t. d.

§. 4. Obywatele częścią są Niem
częścią Letowie; Tamci, tak sobie ty
podbili, że ich uczynili Poddanymi swo
mi. Dla tego też tu są 2 Języki, mian
wicie Niemiecki y Letowski, y w tych
obudwu Językach Nabożeństwa we wszystkich
kich się Kościołach odprawiają, zwłaszcza
pierwey po Letowsku, a potem po Nie
miecku. W Mitawie y Libawie jest kilka
Letowskich Kościołów. Mieszkania Let
tow w Semigalii, są Izby wcale od Dymu
okurzone, a ponieważ z drzewa tylko
mchem prześiełanego są budowane; y
słomą kryte, barzo łatwo spalić się mogą.
W samey Kurlandyi porządniey mieszka
Barzo mało jest Lettow, którzy umieją
czytać; czego przyczyną jest niedostatek
Szkoł. Kurlandia 1522 przyjęła Wiare
Ewangelicką, potem złączyła się 1532 przez
osobne Przymierze z Obywatelami Ryg
skimi; a tak, po Poddaniu się Koronie Pol
skiej, żadnego w Kraiu tym, nieznalezio
no Katolika. Lecz różne Zamieszkania, k
re się wchodziły między Xiążętami y Sa
nem

nem Szlacheckim, y które rozmaite Wy
roki y Komisye Polskie za sobą w Kray
pociągnęły, drogę Religii Katolickiey do
Kurlandyi otworzyły, y Kościoły Jey zie
dwały, tak dalece, że ona teraz wraz z Ewan
gelicką Aufzpurskiego Wyznania, panuje,
y jednakowe ma Prawa, które 1717 y 27
barzo są powiększone. A iako y niektorzy
Szlachta Wiare Katolicką przyjąwszy, do
Kościołów swoich wprowadzili; Więc,
przez to znaczne pomnożenie wzięła. W
roku zaś 1758 Kurlandyi dany był Xiążę
Rzymski Katolicki. Przez Spowinnowa
cenie się Xiążąt, z Xiężniczkami Wiary
Ewangelickiey, y ta wprowadzona była;
Iednakże Członki Oney, przez Prawa, od
wszystkich Urzędów Publicznych, są wy
łączone. Za Panowania Xiążęcia Karola,
Zydzi z Kraiu byli wypędzeni.

§. 5. Rycerstwo Xięstw Kurlandyi y
Semigalii ma wielkie Prerogatywy, a z
wielką bacnością różnicę czyni między
starą y nową Szlachtą. Ale ponieważ
tylko 1620, 31 y 34, Lufracya Szlachty
była, a tak przyшло jeszcze barzo wiele
nowych Familii, które, w Regestrach po
mienionej Lufracyi, nie są położone;
Iednakowoż, podług dawnego, często po
wtorzonego, y potwierdzonego Prawa,
stare

stare tylko Familie, do Godności Publicznych mają być przypuszczane: Szlachta wiele dokłada pilności w Sztuce Wojennej. Szlachcic Kurlandzki ma Prawo Indygenatu w Polsce, tak iako Polak w Kurlandyi, oba zaś w tedy tylko mogą z nim złączonych zażyć Prerogatyw, kiedy tam swoje mają Posessye: Kurlandczyk jednak, niemoże teraz żadney w Polsce dostąpić Godności, kiedy niezostanie Katoikiem; a z przeciwka, Polak Katoik, y najpierwsze w Kurlandyi może mieć Dostojeństwa, oprócz Godności Kancelarskiej. Do Seymow Polskich, Szlachcic Kurlandzka wcale nienależy. Szlachcic, mocą Praw Krajowych, Panem jest Gortachkolwiek, w Dobrach jego wynalezionych; Ten zaś, który mieszka nad Brzegiem Morfkim, ma Prawo Pobrzeżne. Według Ordynacyi 1588 Domy Szlacheckie, tak w Mieściech, iako też na Wsiach, są uprzywilejowanym Mieyscem Ucieczki, skąd gwałtem brać niemożna tych którzy się tam uciekli. Ordynacya Roku 1454 zakazuje, Szlachcica, dla Zbrodni iakiey do więzienia sadzać, lub Dobra Jego konfiskować, wprzody niż przed Sąd zapozwany, y prawnie przekonany będzie. Inne ielsze Ordynacye, 1569, 76, 87, 88 y 1659, uwalniają ich Poddanych, y Czeladź, od Po-

Podatkow y Cel, za wszystko to, co do nich należy; a na Dobrach ich, Zolnierzom Gospodą stawać nie wolno. Podług Formuły Decyzyi Zjazdu Szlacheckiego 1634, y Ordynacyi 1676, żaden z nowej Szlachty, aż do trzeciego Pokolenia, dostąpić niemoże iakieykolwiek Godności, albo Urzędu; Za Posta takż niemoże być obrany; Chyba, żeby się barzo u Rzeczypospolitey zastrużył, lub od dawniejszych Familii był przyjęty. Miedzy innymi Przywilejami, nad Poddanymi swoimi wolnowładne mają Panowanie, z Prawem Zycia y Smierci; ledniakże przy Exekucyi Kary Gardłowej, muszą kazać odprawić Sąd należyty, który w Ordynacyach Krajowych, pod karą 100 Złotych jest rozkazany; Kary zaś na ciele, iedynie są w Moccy Szlachcica, który Chłopa swojego, tyle razy może kazać ćwiczyc Rozgami, ile to za rzecz potrzebną oładzi. Własne ćwiczenie u Pręgierza, przez Ręce Katowskie, równie iako wygnanie, wcale tu nie jest we zwyczaju, ponieważ przez to Dziedzie straciłby Chłopa iednego, ktorego on przecie wszelkimi sposobami zatrzymać usiłuje. Szlachta wszyscy są sobie równi. W Parafiach, wraz z Xiążęciem, mają Prawo Kolacyi, albo podawania Urzędow Duchownych; Oprócz tych, Xiążę ma

osobliwe Parafie, których on tylko jest Patronem; iako też y Szlachta, w których Kościołach Superintendent, z niektórymi Sąsiedzkimi Xiędzami, nowych Xięży, na rozkaz Szlachty, ordynuje y wprowadza Polować mogą, gdzie się Im podoba; Ale za Panowania Xiążęcia Karola, dawniejsze Nadworne Polowania około Mitawy są przywrócone, a Szlachcie zabroniono tam, y na Granicy Xiążęcey polować. Podczas wojny, lub kiedy Obowiązki z Rzeczpospolitą Polską tego wymagają, odprawia swoją przez Ugody postanowioną, Służbę Konną; a Xiąże swoje Vassallagium, albo Służbę Lenną osobno: Kiedy zaś wszyscy na Konie siadać muszą, Xiąże w Osobie własnej powinien je prowadzić. Sami sobie obierają Pułkownikow, y innych Oficerow, którzy wszyscy są pod Komendą Xiążęcia. Nie są obowiązani iść za Granicę Państwa swojego, jeżeli Xiąże dobrowolnie, ku Dobru Rzeczy Polskiej y Króla, tego uczynić niechce. Xiąże swojego oni barzo szanują; Iednakowoż, kiedy dobre porozumienie się między Szlachtą, a Xiążęciem ma być utrzymane; tedy ten, z wielkim staraniem, wszelkiego podeyrzenia, unikać musi, Naruszenia Ich Praw, nad którymi oni barzo czują.

§. 6. Kurlandya przedtym należała do Inflant, y iednakowych z nimi odmian, aż do Wieku 13 doznała. Oboje zawoiowane byli od Krzyżaków, którzy też tam aż do 1561 panowali. Lecz, kiedy około tego Czasu Moskale w Kray wkroczyli, a Krzyżacy żadney dla siebie niewidzieli pomocy: Gotard, Ketler, ostatni Mistrz, Inflant ustąpił Królowi Polskiemu, iako Wielkiemu Xiążęciu Litewskiemu; a sam od niego wziął dziedzicznie, Prawem Lennym Kurlandya y Semigallia, iako Xięstwo Świeckie. Takim sposobem, Xięstwo Kurlandzkie poczęło się 1561, a nowy, pod obronę z Litwą złączonego, Królestwa, wzięty Xiąże, zupełnie wprowadził Wiarę Ewangelicką. Pod 6. Xiążęciem Fryderykiem Wilhelmem, Kray ten, na początku 18 Wieku, od Szwedow y Moskalow barzo był nagabany; Lecz, iak się on, 1710 z Anną Moskiewską Cesarzowną ożenił; ta, po iego, 1711 zaśzłej Śmierci, w Posessyi Xięstwa, pod opieką swego Wuią, Cara Piotra I, została, chociaż ieszcze żył Ferdynand, Brat Oyca Xiążęcia Niebofczyka; który, nie dla Odmiany Wiary, iako niektorzy fałszywie rozumieją, ale dla tego z Szlachtą wielkie miał kłotnie, że naywięcey za Granicą się bawił, y w nieprzytomności chciał rządzić; przytym, że

że Zastawnikow, gwałtem z Dobrych
Kuchni wypędził. Dla tego, 1717 osobi-
ście Komisy, z Polakami do Kurlandyi, mu-
ła bydz wyprawiona. Zamysłano wpa-
wdzie, Annę Wdowę Xiążęcia, wydać za
Jana Adolfa Xiążęcia Weisenfelskiego.
Ale to do skutku nieprzyszło, równie
Zamąż poyście Oney za Margrabię Bran-
deburg-Szwedzkiego. Dla tego, Stany
Polskie między sobą naradzali się, jakby Kra-
ten, po Śmierci Xiążęcia Ferdynanda, do
Krolestwa przyłączyć, y na Wojewódz-
twa podzielić mogli, Stany Kurlandzkie
zaś, o Wiarę swoją y inne Przywileje
obawiając się, a na Zakaz Krolewski nie-
ważając, ku Końcowi Miesiąca Czerwca
1726, w Mitawie Seymik Extraordynary-
ny złożyli, y na nim, Morica Hrabie
Saskiego, Syna Przyrodzonego Polskiego
Krola, ze wszystkim Jego Potomstwem
Płci Męskiej, za Sukcesora Ferdynanda,
po Śmierci Onego, naznaczyli. Ktoemu
Obraniu, nie tylko Xiążę Ferdynand sprze-
ciwił się, ale też Polska 1727 na Seymie
Grodzińskim, za nieważne je ogłosiła, y
Złączenie Kraiu tego z Krolestwem, po
Śmierci Ferdynanda, nowym Prawem
stwierdziła. Patryotycznie myślący Kur-
landczycy, mocno się uskarżali nad tym,
że Rzeczpospolita Polska odważyła się na-
ruszyć

russyć Ich wolność, y dowodzili, że Stany
Kurlandzkie, od Przodkow swoich wzię-
tego Prawa Obierania Xiążęcia, żadnym
spůsobem aż do tych czas nieutracili.
Odwoływali się przytym, na Ugody Pod-
dania się, w których postanowiono, ażeby
Kurlandya wiecznymi Czasami, pośredni-
czą (mediatam) Zwierzchność Niemiecką,
a tak tedy y Prawo, czasu potrzeby, obie-
rania Xiążęcia, zatrzymała. Ale, ia w
Relacyi moiej daley postępuję. Kiedy po
Śmierci Piotra II. Anna Iwanowna w Roku
1730, na Tron Rosyjski wstąpiła, Xiążę
Ferdynand 75 lat mający, ożenił się z Jo-
hanną Magdaleną, Xiężniczką Sasko-Wei-
senfelską y 1731 przez Posła swojego Fry-
deryka Bülowa, w Warszawie zwyczaj-
ne od Krola Prawo Lenstwa otrzymał.
Ale, ponieważ On Krajowi niedowierzał,
y rozumiał, że pełen jest Malkontentow
y Nieprzyjaciol, w rzeczy samey do Pos-
fessyi onego nieprzyszli. Tymczasem,
Cesarzowa Anna, po Śmierci Krola Pol-
skiego Augusta II, Woysku swojemu do
Kurlandyi wkroczyć kazala, mając ią za
Mieysce barzo sposobne do Woiny, y
Założenia części niejakiey Magazynow.
Taż sama, w roku 1732, Dworowi Pol-
skiemu oznaymić kazala, że nigdy, na
złączenie Kurlandyi z Krolestwem, nie-
N 5 pozwoli,

pozwole, ale, iako Leństwo Rzeczypospolitey, pod własnymi Xiążętami będące, przy Prawach Iey utrzymywać będzie. Tym tedy Rzeczpospolita Polska nakoniec kontentować się musiała, y 1736 na Seymie Pacifikacyi w Warszawie ustanowiła, ażeby po wygaśney, z Xiążęciem Ferdynandem, Ketlera Familii, Xiąstwo Kurlandzkie, przez wolną Elekcyą Stanow, swoje własne miało Xiążęta. Gdy tedy w następującym Roku po Śmierci Ferdynanda, na Rekomendacyą Imperatorowey Rosyjskiey, Naywyższy Iey Podkomorzy, Rzelzy Niemieckiey Hrabia, ERNEST JAN BIRON, Szlachcic Kurlandzki, Xiążęciem był obrany; Elekcyą tą, 1737 przez Senatus Consilium, w Frauenstadiu była stwierdzoną, a nowy Xiąże, przez Postow swoich Pelnomocnych, 1739 w rzeczy samey Prawo Leństwa otrzymał. Lecz, Szczęście Jego niedługo trwało; Ponieważ Anna Cesarzowa Rosyjska, 1740 kazała go z całą Familią do więzienia wsadzić, a 1741 na wygnanie posłała. Stany Kurlandzkie obrali wprawdzie 1741 Xiążęcia Brunswicko-Wolfenbütelskiego, Ludwika Ernesta, Brata Męża Imperatorowey Rosyjskiey, za nowego Xiążęcia; Ale ta Elekcyą nigdy do skutku nieprzyszła, y bez Gwałtu przyiść niemogła. Senatus Consilium

1758

1758 Xiąstwo te za wakujące ogłosiło, a Karol Krolewicz Polski Xiążęciem był obrany, któremu Imperatorowa Elżbieta dogadzaiąc, wżyskich swoich Pretenzyi na te Xiąstwo zrzekła się. Na początku 1759 otrzymał Prawo Lenności: ale Stany Kurlandzkie niechcieli pierwey hołdować, aż poki nowy Xiąże pewnych Rewersatow, które się Běspieczentwa Wiary Ewangelickiey dotyczyli, od siebie nie dał; Co gdy się stało, w tymże ielzcie Roku, Przyśięgę wierności wykonali, 1762 Rzeczy uwagi godne z strony Kurlandyi przytrafiły się: Albowiem, nayprzód Piotr III. Cesarz Moskiewski, Xiążęcia Ernesta Jana z całą Jego Familią, z Jarosławia, gdzie się on przez wiele lat bawił, znowu przywołał, y zupełną mu dał wolność: Potym zaś te miał Przedsięwzięcie, ażeby po Zrzeczeniu się Kurlandyi Xiążęcia Ernesta Jana, mógł dopomoczyć Wujowi swemu, Jerzemu Ludwikowi Xiążęciu Holstyn. Gottorpskiemu, do Godności Xiąstwa Kurlandyi y Semigalii. Ale, ponieważ Detronizacya y Śmierć Jego, przeszkodziła mu te Przedsięwzięcie do skutku przyprowadzić, więc Cesarzowa Katerzyna II, Xiążęciu Ernestowi Janowi, nie tylko wżyskie, przed tym do niego w Kurlandyi należące Dobra, które aż do tego czasu w Dyspozycyi Mo-

Moskiewskiey byli, oddała; ale go też, z całą Jego Familią, do Kurlandyi puściła, upewniając Ich o Łasce swoiey y Protekcyi. Tym czasem Xiążę Ernest Jan, z Petersburga pod dniem 20 Lipca napisał do Stanow Kurlandzkich Reskrypt, w którym się sprzeciwiał Seymikowi, od Xiążęcia Karola na dzień 5 Sierpnia naznaczonemu, y ogłosił, że, iako on do żadnego występku przeciwko Rzeczy pospolitey y Krolowi Polskiemu nie poczuwa się, nigdy też niezechce, nabytych Praw swoich na Xięstwa Kurlandyi y Semigalii, ustąpić. A tak przeszły Seymik bez żadnego był skutku, Xiążę zaś Ernest Jan, dnia 23 Sierpnia St. St. z Petersburga wyjechał, chcąc Kurlandya, znowu w swoją obłąć Poslesyć: Jako też w rzeczy samey teraz nad nią szczęśliwie panuje.

§. 7. Tytuł Xiążęcy jest: z Łaski Bożej My - - Xiążę Kurlandyi, Infant, y Semigalii. Herb Kurlandzki ma 4 Pola. W pierwszym y czwartym, jest Lew Czerwony z Koroną złotą, w białym Polu, dla Kurlandyi; a dla Semigalii, w drugim y 4tym Polu, Połowa Łosia koronowana, z przyrodzonymi brunatnymi Farbami, w błękitnym Polu. We Szrodoku Tarczy, leży mała w dłuż na 2 Pola podziel-

dzielona Tarcza pośrzednia, która za Panującą idzie Familią. Około Herbu zawieszony jest Płaszcz Xiążęcy Purpurowy z Sobolami, który trzymają dwa Lwy koronowane; Cały zaś Herb przykryty jest Kapeluszem Xiążęcym.

§. 8. Dochody Xiążęce mają być bardzo znaczne, a Ekonomie Jego, więcej iak trzecią Część całego Kraiu wynoszą. Ponieważ zaś oprócz tego, Państwo, do Kupiectwa bardzo wygodnie, nad morzem leży: Więc Xiążę Kurlandzki może się mocno zbogacić, byleby był oszczędny. O dostatkach Xięstwa tego, łatwo ztąd można sądzić, że Xiążę Jakob 44 Woiennych, a około 75 Kupieckich Okrętów trzymał; Przytym w inszych Częściach Swiata, kosztowne miewał Zamyśli, a osobliwie chcąc w Ameryce nową założyć Osadę. Pod czas Woyny, kiedy Woyska Cudzoziemskie Państwo te Podatkami obciążali, Dom Xiążęcy brał zawsze trzecią część onych na siebie; lecz Rycerstwo tym niekontentuiąc się Inkwizycyi żądało, na którą Xiążęta nigdy niezezwolili.

§. 9. Podług Formy Rządu Xięstw Kurlandyi y Semigalii, która 1617 przez Komisyją Polską postanowiona była, jest tam

ram 4 Naywyższych Konfiliarzow, y 2 Iuryftow albo Doktorow, którzy się nazywają Konfiliarzami Xiążęcymi Naywyżfi Konfiliarze, w nieprzytomności, Mało-letności, Chorobie, lub też po Śmierci Xiążęcia, wszelką mają Jurysdykcją; y Rozkazy, Dekreta, tudzież inne do Rządu należące Sprawy, w Imieniu Jego wydaia. Przytym iest ieszcze 4 Naywyższych Starostow, 2 w Semigalii, to iest w Mitawie, y w Selburgu, a 2 w Kurlandyi, mianowicie w Goldyngen, y Tukum. Ci w Powiatach, Jurysdykcyi Ich poleconych, Sprawy pierwfzey Instancyi, Szlacheckie y Nieszlacheckie, rozkładzają. Oni na mieysce zmarłych Konfiliarzow Naywyższych następuia; Każdy z nich ma pod sobą 2 Podstarościch, którzy od Xiążęcia, na Mieysca zmarłych Starostow, obierani bywają. Od Sądow Starościskich, apellować można do Xiążęcych Sądow Nadwornych; ktore, Xiąże z Naywyższymi Konfiliarzami, corocznie dwarazy odprawnie. Ztamtąd, w Sprawach, więcey nad 600 Złotyich wynoszących, iest Apellacya do Krola Polskiego. Sprawy Kryminalne Szlacheckie, sładzą się w Sądach Nadwornych Xiążęcych, w przytomności 4 Starostow, od których apellować można do Krola, oprócz w Sprawach, umyślne-

umyślne Zaboyftwa, Podpalania, Zgwałcenia, y publicznego Rozboiu, tyczących się. Kanclerz takż sładzi Sprawy Duchowne, w Przytomności Superintendenta y 4 Proboszczow. Sprawy, miedzy Xiążęciem y Stanem Rycerskim, prosto przed Krola należą. Sady w Miastach, do Magistratu, lub też do Starosty Powiatu, w którym iest oskarżony, podług Sprawy należą; Druga zaś, y trzecia Instancya, musi bydz zaniefiona przed Sady Nadworne. Co lat 2, w Mitawie Seymik ma się odprawować, na który każda Parafia iednego Posla Pełnomocnego wysyła.

§. 10. Kurlandya, ogółem z trzech iest złożona części, ktore są: Kurlandya sama, Semigallia, y Powiat Piltyński. Pierwsze 2 części, dzielą się znowu na Starostwa, (Oberhauptmanschaften) te zaś, na pewne Dystrykty, ktore Parafiami nazywają się. W Kraiu tym, są 2 więkfsze a 3 mnieysze Miasta, 12 Miaszeczek, około 700 Xiążęcych y Szlacheckich Dworow, oprócz Karczm, y małych Domow pojedynczych, y. t. d. Takich zaś Wsiow tu niemaż, iakie się znajduia w Niemczech y innych Kraiach.

I. Kur-

I. Kurlandya własna. Do niey należy:

1. Starostwo Goldyngskie, które z Parafii jest złożone. Te są:

1) Goldyngska Parafia, w ktorey uważać trzeba:

(1) Goldyngen, Małe Miasto nad Windawą, z Starodawnym Zamkiem, Przedtym znaczne było Kupieckie Miasto, które dobre miało pożywienie, ponieważ tu Xiążęta czasem rezydowali. Oprócz Luterskiego Kościoła, jest tu też Katolicki. Trzeci Mistrz Kawalerski, Dytrych de Gröningen, Miasto te zbudował. Jest tu Xiążęca Ekonomia.

(2) Mieysce Eden nazwane, gdzie są Gory Żelazne, y Huta miedziana.

2) Windawska, do ktorey należy:

(1) Windawa, Miasto, nad Rzeką tegoż Imienia, która tu do Morza Bałtyckiego wpada, wielkości pomierney, z Portem. Niegdyś było tu Mieysce do budowania Okrętów, y Woiennych; Mistrzowie Kawalerscy także tu przez czas nieiaki rezydowali. Seymiki też y Ziazdy bywali.

(2) Rothof, Ekonomia Xiążęca.

3)

3) Alszwangska, w ktorey jest Alszwang, Zamek y Miasteczko.

4) Hassenpotska; gdzie jest Miasteczko, y Klasztor Stary Hassenpot, który, na przeciwko Zamku tegoż Imienia w Powiecie Piltynskim, leży.

5) Durbenska; w ktorey

(1) Durben, Zamek, y podłe Miasteczko z Kościołem.

(2) Libawa, Xiążęce Miasto Kupieckie, nad Morzem Bałtyckim, otwarte, pomierney Wielkości, y jedynie tylko drewniane mające Domy, o jednym pięttrze. Miasto te od Letow jest wybudowane, a Imię swoje ma mieć od Letowskiego Słowa Leepaia, które znaczy mieysce, gdzie Lipy stoja, iako też ich przedtym wiele tu było. Terazniyszy Letowie, ieszcze ie Leepaia nazywaja. W 13 Wieku, byli już tu Niemieccy Obywatele; Ku Koncowi 15, y na początku 16 Wieku, Mieysce te znacznie się poprawiło; A iak Niemcy się tam pomnożyli, prawdziwym zostało Miastem, które 1625 swoje Przywileie otrzymało. Ponieważ Stary Luterski Kościół mocno się był zruynował, 1742

(8)

O

1742 założono fundament do nowego, który jest wybudowany podług nowej Architektury, z Dachem Włoskim, y Galerią około niego. Szkoła Mieyska ma 3 Nauczycielow, y Mistrza do Pisania y Rachunkow. Katolicy mają także Kościół. Port tutejszy nie jest dość głęboki, żeby ciężko ładowane Okręty do niego mogli wchodzić, które dla tego na Odnodze Morskiej zostawać muszą; Oprócz tego, dla Okrętow letkich barzo jest wygodny; Kiedy go Xiążę Ernest Jan 1737 głębiej kazał wykopać, y przez Machine wodną od błota zachować. Czałem przychodzi tu więcej iak 150 Okrętow, które biorą Konopie, Siemie lniane &c. Miasto ma Prawo Pobrżeżne.

Podle Miasta jest pewne Jezioro, które Imię swoje od niego bierze.

6) Gramsdenska; w ktorey jest Kościół Szlachecki Gramsden.

7) Grobinska; gdzie Grobin, podle Miasieczko, z Zamkiem. Mieysce, Święta Aa nazwane, które ma Kościół y Prawo Pobrżeżne, leży nad Rzeczka tegoż Imienia, która Granicą jest między Kurlandią y Zmuydzią.

8)

8) Szrundeniska; w ktorey jest Szrunden, z Kościołem y Zamkiem zruynowanym.

9) Frauenburska; w ktorey Frauenburg, z Kościołem, Zamkiem zruynowanym, y Ekonomią Xiążęcą.

Obserw. Do tego Starostwa, należą jeszcze 2 Probstwa, mianowicie Goldynskie, z 12 Xiążęcymi, a 9 Szlacheckimi Kościołami; y Grobínskie z 7 Xiążęcymi, a 9 Szlacheckimi Kościołami.

2. Starostwo Tukumskie, do ktorego należą Parafie następujące:

1) Tukumiska; w ktorey Miasieczko Tukum, y Zamek zruynowany.

2) Kandawska; gdzie

(1) Kandaw, Miasieczko nad Rzeką Abau, z Zamkiem zruynowanym, y Ekonomią Xiążęcą.

(2) Angern, z Kościołem y Gorami Żelaznymi.

3) Zabelnska; w ktorey Zabeln, Miasieczko

O 2

steczko nad Abawą, gdzie widzieć można Rudera iednego Zamku.

- 4) Talzenska; do ktorey należy, Ekonomia Xiążęca y Miasieczko Talzen.
5) Aucyska.

Obser. Do tego Starostwa, należy Probstwo Kandawskie, pod którym iest 9 Xiążęcych, a 14 Szlacheckich Kościołów.

II. SEMIGALLIA; Do niey należy:

1. Starostwo Mitawskie, ktore z 9 Parafii iest złożone. Te są:

1) Mitawska; W niey iest:

(1) Mitawa, Stołeczne y Rezydencyonalne Miasło Xiążęce nad Rzeką Aa, dość iest obszerne, ale w obrębie swoim, wiele próznych placow y Ogradow, zawiera. Domostwa z więkzsey części nie-barzo są dobre, a Wały y Fossy pozapadały: Obywatelow zaś znaczną ma liczbę. Oprócz 2. Luterskich Kościołów, mianowicie, Niemieckiego Kościoła Katedralnego, przy którym Naystarszy Xiądz, Superintendentem iest Oboyg Xięstw,

y Kościoła Letowskiego, iest ieszcze tu piękny, 1740 dokonczony, Kościół Ewangelicki, y Katolicki. Szkoła Mieyska, ktora w całym Xięstwie iest naycelnieysza, nie iest teraz w dobrym stanie. Zwiększność, Rząd Kraiu trzymająca, tam swoją ma Rezydencyą. Pod Miasłem iest Zamek Xiążęcy, ktory Xiąże Ernest Jan zaczął budować, ale ktorego tylko iedna strona zewnątrz, zupełnie niemal iest gotowa, reszta zaś ledwie ze wżyskim pod Dachem stanęła. W przyjemnym leży położeniu, na mieyscu Zamku starego, ma 2 Piętra, y według założenia, iednym z naypięknieyszych w Europie byłby Budynek, żeby Kontynuacya y Zakonczenie Onego, przez niełzczęście Autora, przerwane nie było. Od tego zaś czasu, stoiał pustkami y znowu mieyscami pozapadał. Pod iednym Skrzydłem Pałacu, w swiatłym Sklepie stoia Xiążęce Ciąła, w Trunnach naywięcey Cynowych, a zewnątrz kosztownie ozdobionych; Miedzy nimi leży takż Chłop ieden, w Trunnie Cynowej, ktory się Miasło Xiążęcia Ferdynanda, od niektórych sprzyjęzonych Szlachty, dał zastrzelić, y tę za to odniósł nadgrode.

(2) Annenburg, z Ekonomią y Zamkiem zruynowanym.

2) Ekawska; gdzie Ekau, nad rzeką tegoż Imienia, z Kościołem.

3) Baldonska; w ktorej Baldonen, z Kościołem.

4) Neugutska; gdzie Neugut z Kościołem.

5) Sessawska; gdzie Sessau, nad Rzeką tegoż Imienia, z Kościołem.

6) Bauska; w ktorej

(1) Bauske, Miasto między Rzekami Musz, y Memel, z Zamkiem, niedaleko ztąd na Skale leżącym, a Bauskenburg nazywanym, gdzie się te 2 Rzeki łączą a potym spólnie Imię Aa biorą. Naprzeciwko Zamku, z tamtej strony Muszy, jest Ekonomia Bauske. Miasto niegdyś aż do Zamku się ciągnęło, ale przez częste Pożary pomniejszyło. Ma Kościół Niemiecki y Letowski.

(2) Ruhendal, Ekonomia, z wielkim y kosztownie założonym Zamkiem, który Xiążę Ernest Jan, przed otrzymaną Godnością

nością Xiążęcą kazał założyć, ale niedokonczył.

(3) Pod Gröfs- y Klein-Barbern są Kwaśne Wody.

(4) Schönberg, niedaleko Barbern, Szlachecki Dwór Luterski, z pięknym Katolickim Kościołem, y Domem Rezydencyi XX. Jezuitów.

7) Grenzhofska; w ktorej Grenzhof, z Kościołem. Pod Gemewerthofem, nad rzeczką Swetę, 1705 była Batalia między Szwedami y Moskalami, gdzie pierwsi wygrali.

8) Doblenńska; w ktorej Doblen, Stary Zamek, z Ekonomią Xiążęcą y Kościołem.

9) Neuenburgska; gdzie Neuenburg, Zamek y Kościół Szlachecki.

Obfer. Do tego Starostwa, należą 3 Probstwa, mianowicie Mitawskie, z 8 Xiążęcymi, y jednym Szlacheckim; Bauskie, z 11 Xiążęcymi, a 5 Szlacheckimi; y Doblenkie z 9 Xiążęcymi, a 15 Szlacheckimi Kościołami.

2. Starostwo Selburgskie, ze 4 Parafiami, które są:

1) Afzeradenka; w której Afzeraden, stary Zamek.

2) Selburgska; gdzie

(1) Selburg, przedtym Miasieczko Zamek, który za dawnych Czasów, Rezydencyą był Biskupa Semigalskiego, od Zamku Selburgskim się nazywającego; Teraz zaś Ekonomia z małą Słobodą. Z pewnego monimentu Papieskiego od 1245, widzieć można, że pod czas założenia Arcy-Biskupstwa w Rydze, cała Semigallia, oprócz 3ciej części, która do Krzyżaków należała, do niego była przyłączona, a Semigalskie, albo Selburgskie Biskupstwo zniesione.

(2) Friderichstad, albo Neustädchen, Miasieczko z Kościołem Luterskim. Semigallia ztąd, aż ku naydalszemu Końcowi, Wyższym Kraiem nazywa się.

(3) Jakobstad, Miasieczko, z Katolickim y Greckim, Kościołami. Tameczni Luteranie trzymają się Kościoła Kreuburgskiego, z tamtej Strony Dzwiny, w Pol-

Polkich Inlandach. Mieszka tam wiele Niedzwiedników, którzy jako uprzywielejewani Prońnicy, z Niedzwiedziami swoimi daleko się wloczą.

Obserw. W tej Parafii leżące Jezioro Saukenkie, wdluz ma 2 mile Geograficzne, a w szerz więcej jak pół mile, y bardzo jest rybne: osobliwie zaś Okunie jego są sławne. Początek swoy ma mieć od załamania się Ziemi, pod czas którego, wszystkie Domy, które na tym miejscu stały, zapadły: Co do wiary jest podobno, częścią, ponieważ czasem Sieciami, ostatki Domow wyciągaia; częścią, przez załamanie się Ziemi pod Birzami.

3) Nerfenska; w której jest Zamek, y Kościół Szlachecki Nerften.

4) Dyneburgska; gdzie są

(1) Illuxt, Miasieczko Szlacheckie, z pięknym Katolickim Kościołem, y Collegium Jezuickim, iako też Greckim Kościołem Unickim. Przedtym Państwo y Kościół, Luterskie byli.

(2)

O 5

(2) Subbat, Miałeczek Szlachecki, z Kościołem Katolickim, nad Jeziorem, z którego drugiej strony, leży Neu-Subbat, z Kościołem Luterskim.

Obserw. Do Probostwa Selburgskiego, należy 10 Xiążęcych, a 23 Szlacheckich Kościołów.

III. POWIAT PILTYNSKI, który się przedtym Biskupstwem Kurlandzkim nazywał, a w samej Kurlandyi leży. Imię swoje bierze, od starego Zamku Pilten, który Waldemar II. Krol Dunski, około 1220, przy fundowaniu Biskupstwa jednego w tym Dystrykcie do nawrocenia niewiernych Obywatelów, zbudować kazał. Ponieważ, kiedy się on Biskupa, który tu miał mieć swoją Rezydencję, spytał, gdzie ten Zamek ma stać? Biskup odpowiedział; tam, gdzie Pilten, to jest Chłopic, stoi: y tym Imieniem Zamek był nazwany. Te Biskupstwo Piltynskie, tak iako cała Kurlandya, w kilka lat potym Niemcom się dostała; y przy nich, aż do Roku 1559 została, kiedy ostatni Biskup, z boiazni Najazdów Moskiewskich, oba Biskupstwa, mianowicie Piltynskie y Oeselskie,

felskie, Fryderykowi II. Krolowi Dunskiemu, przedał, który ie Bratu swojemu Magnusowi, zamiast części jego Holstrynskiej, oddał; Ten ie 1560 obiawszy, Biskupstwo sekularyzował, y znaczne z nich Dobra, wielu swoim Przyjaciółom y Sługom, darował. Iak potym, w roku następującym, Gotard Kerler, Inlandy Koronie Polskiej poddał, postanowiono było, ażeby Xiążę Magnus, zamiast Biskupstwa Kurlandzkiego, wziął Zamek Sonneburg, na Wyspie Oesel, tamte zaś dostało się nowemu Xiążęciu Kerlerowi; Lecz, w roku 1583 po Śmierci Xiążęcia Magnusa, Powiat Piltynski, ani Xiążęciu Kurlandzkemu, ani też Koronie Polskiej poddać się niechciał, ale się pod Obronę Duńską udał. Naostatek, kłótnie te, tak były pogodzone, że Fryderyk II. Krol Duński, za Pretensie swoje do tego Kraiu, 30000 Talerów od Rzeczy polspolitey Polskiej przyjął, które pieniądze Jerzy Fryderyk, Xiążę Pruski y Margrabia Brandeburki wypłacił, za co mu Ziemia ta 1585 od Polaków w Zastaw była dana. Obywatelom potwierdzona była wolność w Nabożeństwie Ewangelickim. 1617 pewny Szlachcic Kurlandzki, Imieniem Herman Maydel, dostał tę Hypotekę, albo
Zapis

Zapis Zastawny, która mu także od Króla Polskiego, pod Imieniem Starostwa dana była. Xiążę Jakob wykupił ją znowu 1656 od Maydela, y w tymże roku od Szwedów, którzy ten Powiat opanowali byli, okupił, za co Rycerstwo Piltynskie pod władzę jego wprawdzie się poddało, ale w krotce potym przeciw niemu powstało, aż naostatek, 1661 dnia 25 Lutego, mocą Ugody Grobínskiej, pod dobrymi barzo Kondycjami, znowu się poddało. Fryderyk Kazimierz, po 20 lat, zupełnie Ugodę tę dokonczył. Powiat Piltynski dostał osobnego Starostę Naywyższego, który w Hasenpot rezydował, a miał pod sobą 6 Konfyliarzów, y Starostę Neuhausenskiego. Podług Formy Rządu od roku 1717, Powiat ten rządzą teraz 7 Konfyliarzów Polskich, Apellacye zaś, iedynie do Króla tylko idą. Biskup Zmuydzki nazywa się też Biskupem Piltynskim: lednakże Powiat ten, ma swego własnego Superin-

perintendenta, y Konfystorz. Do tego Powiatu należy 7 Parafii:

1. Hasenpotska; w ktorey Hasenpot, Zamek zruynowany na Gorze.

2. Neuhausenska.

3. Sakenhausenska; gdzie Sakenhauzen, Zamek.

4. Ambotenńska; w ktorey Amboten, Zamek na Gorze.

5. Piltynska; gdzie

1) Pilten, Małe Miasto nad Windawą, z Zamkiem y Starostwem.

2) Angermunde, z Starym zapadłym Zamkiem.

6. Dondangenska; w ktorey

1) Dondangen, Zamek, który niegdyś należał do Dobrych Stołowych Arcybiskupa Rygkiego, potym od pewnego Bisku-

Biskupa Piltyńskiego był kupiony, roku zaś 1561 dostał się Magnusowi Xiążęciu Holztyńskiemu, który go, z innymi Maiętnościami, załatwił, aż naostatek, po wielu odmianach, w nowszych Czasach, dostał się Oberstleytnantowi, Janowi Ulrichowi de Saken, którego Syn teraz trzyma. Do niego należy 10 Wsiow, między ktoremi Anstruppen, gdzie są dobre Wody Zdrowe.

2) Gora Nadmorska Domesneśz, która ku Poł-Nocy ciągnie się w Inflantką Odnogę Morską, a od tey poczynają się Syrty piaszczyste, na 4 mile w Morze idące, których połowa pod Wodą ukryta, a okrom tego, podle nich ku Stronie Wschodniej jest bezdenna, cicho stojąca, przepaść. Zeby się tedy Szyprowie, do Inflant pływacy, tego, im barzo niebezpiecznego, ustrzedz mogli mieysca; Zbudowane

wane są dwa, na przeciwko sobie stojące Ogniska czworograniaste, na koncu Łądu, niedaleko Kościoła Domesneńskiego, z których ieden, wzwyma 12, drugi zaś 8½ Sążni; Na tych, od 1 Sierpnia, aż do 1 Stycznia Starego Srylu, od Zmroku, aż do Switania, wielkie ognie rozkładane bywają. Jeżeli Zeglarze, ieden tylko postrzegą Ogień, tedy są bezpieczni; Jeżeli zaś oba widzą Ogniska, na ten czas w Niebezpieczeństwie zostają. Na te Ogniska corocznie wychodził około 900 Sążni Drzewa, a 100 Sążni Smolnego Drzewa. Należą do Szlacheckich Dobr Dondangen, z kąd one o 6 mil są oddalone, y na których utrzymanie, Riga corocznie 2500 Talerow daie. Las tuteyszy, w bliskości będący, DREW dosyć dodać może. Possessorowie mają Wolność Kupczenia z Holendrami; a Szlacheckie Dondangieńskie Pobrzeże, na 11 mil w dłuż rozciąga się.

7 Erwalenska, która z Piltyńską jest
złączona. Tuteysze Miaszeczko Erwalen-
skie dla różnicy drugiego tegoż Imienia, w Pa-
rafi Tukumskiej, Wielkie (Gros) Er-
walen, nazywa się.

